

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE İŞ BANKASI MİMARLIĞI VE ÇELİK ALATUR'UN
ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Taybuğa Aybars MAMALI

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

HAZİRAN 2019

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE İŞ BANKASI MİMARLIĞI VE ÇELİK ALATUR'UN
ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Taybuğa Aybars MAMALI
(502161122)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Murat GÜL

HAZİRAN 2019

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502161122 numaralı Yüksek Öğrencisi Taybuğa Aybars MAMALI, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Türkiye İş Bankası Mimarlığı ve Çelik Alatur’un Çalışmaları” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Mehmet Murat GÜL**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Vesile Gül CEPHANECİGİL**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru ÖZEKE TÖKMECİ
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Teslim Tarihi : **3 Mayıs 2019**
Savunma Tarihi : **12 Haziran 2019**

Sabiha Alpsyoy'un anısına,

ÖNSÖZ

Bu çalışma kişisel gözlemlerle doğan bir merak sonucu, küçüklüğümden bu yana Türkiye İş Bankası şubelerinin dikkatimi çekmesiyle başladı, ancak çalışmaya ayırt edici özelliğini katan, Yüksek Mühendis-Mimar Çelik Alatur olmuştur. Beni görüşme talep ettiğimde konuk etti, tez sürecimi hoş sohbeti ve tecrübesiyle keyifli ve bilgilendirici kıldı, cömertçe arşivini bana açtı, her türlü çalışma kolaylığını sağladı, kendisine minnettarım.

Henüz benim için, kendisiyle Arkitekt Dergisi'nin sayfalarında karşılaşmamla ilgimi çeken, benim gibi çocukluk ve gençlik yıllarını Ayvalık'ta ve İzmir'de geçirmiş bir mimarken, kendisinin iletişim bilgilerini bana sağlayarak görüşmemizi mümkün kılan değerli meslektaşlarım Elçin Burcu Temel ve Mehmet Sinan Tarakcıoğlu bu çalışmaya ön ayak oldu, kendilerine teşekkür ederim. Mesleki eğitimimi borçlu olduğum Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ndeki ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Lisansüstü Programı'ndaki değerli hocalarıma teşekkür ediyorum.

Çalışmanın Fransa ayağında benimle ilgilenen Ecole d'Urbanisme de Paris, Poëte et Sellier Kütüphanesi'ne, bu kurumun öğretim üyeleri José Miguel Mayorga ve Laurent Coudroy de Lille'e müteşekkirim. Hermann Jansen'in Nürnberg'deki arşivinde araştırma yapan hocam Doç. Dr. Gül Cephaneçigil'e belge sağladığı için, Noémie Arnoux'ya Pierre Lavedan'ın el yazısını çözümlediği için teşekkür ederim. Alatur'un İTÜ'deki eğitimi hakkında bana bilgi ve belge sağlayan Özlem Özcan'a teşekkür borçluyum. Türkiye İş Bankası ise, daha önce incelemeye açılmış arşiv belgelerini yasal bir anlaşma imzalayarak, kontrollü bir biçimde incelememe maalesef izin vermemiştir. Bu mümkün olsaydı, tezin ikinci bölümü –her ne kadar halihazırda özgün sonuçlara ulaşıyor olsa da- yalnızca literatürden beslenmenin ötesine geçebilecekti.

Son olarak yıllardır emeğini, sabrını ve desteğini gördüğüm aileme; başta Gizem Öğüt ve Refika olmak üzere moral desteği sağlayan yakın çevreme ve bana bir yandan özgürlük alanı sağlarken diğer yanda kritik yönlendirme ve tavsiyelerde bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Murat Gül'e çok teşekkür ederim.

Nisan 2019

Taybuğa Aybars Mamalı
Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	3
1.2. Çalışmanın Yöntemi.....	4
1.3. Literatür Araştırması	5
2. İŞVEREN: TÜRKİYE İŞ BANKASI'NIN MİMARLIK TARİHİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	7
2.1. 1924-1931: Türkiye İş Bankası'nın Kuruluş Yılları	8
2.2. 1932-1943: Bankanın Yönetim Organizasyonunun Düzenlenmesi	14
2.3. 1944-1960: Rekabet Ortamında Türkiye İş Bankası'nın Büyümesi	18
2.4. 1961-1979: Türkiye İş Bankası'nın Yükseliş Dönemi.....	29
2.5. 1980-2000: Dijitalleşme ve Tektiplleşme	47
3. MİMAR: ÇELİK ALATUR'UN HAYATI.....	59
3.1. Çelik Alatur'un Gençlik Yılları.....	59
3.2. Çelik Alatur'un Fransa Yılları.....	63
3.3. Çelik Alatur'un Türkiye Yılları.....	70
4. MİMAR İLE İŞVERENİN ORTAK ÜRETİMİ: ÇELİK ALATUR'UN TÜRKİYE İŞ BANKASI BÜNYESİNDEKİ ÇALIŞMALARI.....	77
4.1. Dinlenme Tesisleri ve Sosyal Tesisler	79
4.1.1. Türkiye İş Bankası Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri.....	79
4.1.2. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri.....	87
4.1.3. Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri ve Türkiye İş Bankası Anamur Dinlenme Tesisleri	90
4.1.4. Şişecam Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri.....	96
4.2. Büro Binaları	99
4.2.1. Türkiye İş Bankası Kadıköy Şubesi Tadilat Projesi	99
4.2.2. Dışbank Harbiye Şubesi ve TİB Bahçekapı Şubesi	103
5. SONUÇ.....	108
KAYNAKLAR	114
ÖZGEÇMİŞ.....	120

KISALTMALAR

Dışbank	: Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
IUUP	: Institut d'Urbanisme de l'Universit de Paris
İEDB	: İnaaat ve Emlak Daire Başkanlığı
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
LWD	: Lagneau, Weill & Dimitrijevitç
SETAP	: Socit pour l'Etude Technique et d'Amnagements Planifis
Şişecam	: Türkiye Őiře ve Cam Fabrikaları Anonim Şirketi
TİB	: Türkiye İş Bankası

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 : Türkiye İş Bankası 3. Umum Müdürlüğü Cephe Çizimi (Rona Arşivi'nden aktaran: Akşit (2010)).....	10
Şekil 2. 2 : Ulus Meydanı ve Türkiye İş Bankası 3. Umum Müdürlüğü (SALT Araştırma, Aslı Aspar Koleksiyonu).....	11
Şekil 2. 3 : TİB İzmir Şubesi. (İş Dergisi, Eylül 1975).	12
Şekil 2. 4 : TİB Edremit Şubesi. (Url-1).....	13
Şekil 2. 5 : TİB Mersin Şubesi Kat Planı Çizimleri (Semih Rüstem, 1932).	15
Şekil 2. 6 : TİB Mersin Şubesi Cephe Çizimi (Semih Rüstem, 1932).	15
Şekil 2. 7 : Mersin Şubesi, Fotoğraf: Hermann Jansen, 1935 (German National Museum Nürnberg / Archiv für bildende Kunst).....	17
Şekil 2. 8 : TİB Samsun Şubesi (Holtay, A. H., 1949a).	20
Şekil 2. 9 : TİB Mersin Şubesi (Holtay, A. H., 1949b).	20
Şekil 2. 10 : TİB Bursa Şubesi (Holtay, A. H., 1951).	21
Şekil 2. 11 : TİB Malatya Şubesi (Holtay, A. H., 1952a).....	21
Şekil 2. 12 : TİB Şehremini Ajansı (Femir, H., ve Akozan, F., 1954).	23
Şekil 2. 13 : TİB Beyoğlu Şubesi (Femir, H., Akozan, F., 1954).	23
Şekil 2. 14 : TİB Galatasay Şubesi (Türkmen, M., 1955).	24
Şekil 2. 15 : TİB Galatasay Şubesi Kesitleri (Türkmen, M., 1955).	24
Şekil 2. 16 : TİB Pangaltı Şubesi (Türkmen, M., Giray, M., 1955).	25
Şekil 2. 17 : Tadilatın Sonra TİB İzmir Şubesi (İş Dergisi, Eylül 1975).....	26
Şekil 2. 18 : TİB Piyango Evleri (Mortaş, A., 1949).	27
Şekil 2. 19 : TİB IV. Genel Müdürlük Binası Maketi (İş Dergisi, Temmuz-Ağustos 1971).	31
Şekil 2. 20 : Ayhan Böke ve Yılmaz Sargın, TİB IV. Genel Müdürlük Binası temel atma töreninde (İş Dergisi, Ağustos 1972).	32
Şekil 2. 21 : TİB IV. Genel Müdürlük Binası inşaatı (İş Dergisi, Aralık 1976).....	33
Şekil 2. 22 : TİB IV. Genel Müdürlük Binası inşaatı (İş Dergisi, Ağustos 1986)....	33
Şekil 2. 23 : TİB IV. Genel Müdürlük suluboya Resmi, Işıl Özışık (İş Dergisi, Aralık 1976).	34
Şekil 2. 24 : TİB IV. Genel Müdürlük, B Blok +7.50 Kat Planı (Böke, A., Sargın, Y., 1978).	35
Şekil 2. 25 : TİB IV. Genel Müdürlük A Blok, Genel Müdürlük katı (İş Dergisi, Aralık 1976).	36
Şekil 2. 26 : TİB IV. Genel Müdürlük B Blok, 23. Kat, Kokteyl ve Toplantı Salonu (İş Dergisi, Aralık 1976).	36
Şekil 2. 27 : TİB Kabataş Genel Müdürlük Hizmet Binası (Varnalı, 1965).	37
Şekil 2. 28 : TİB Van Şubesi (Böke, 1967).	38
Şekil 2. 29 : TİB İzmir Şubesi maketi (İş Dergisi, Eylül 1975).	39
Şekil 2. 30 : TİB İzmir Şubesi, Körfez'den silüet (İş Dergisi, Ekim 1980).	39

Şekil 2. 31 : TİB İzmir Şubesi, Güneydoğu Cephesi (İş Dergisi, Ekim 1980).....	40
Şekil 2. 32 : TİB İzmir Şubesi, iç mekan (İş Dergisi, Ekim 1980).....	40
Şekil 2. 33 : TİB Karadeniz Bölge Müdürlüğü ve Trabzon Merkez Şubesi, maket (İş Dergisi, Şubat-Mart 1977).....	41
Şekil 2. 34 : Tadilat sonrası TİB Samsun Şubesi (İş Dergisi, Eylül 1966).....	42
Şekil 2. 35 : TİB Feneryolu İkramiye Mahallesi (Erkman, 1964).	43
Şekil 2. 36 : TİB İkramiye Apartmanları, Ankara (SALT Araştırma, Edhem Eldem Koleksiyonu).	44
Şekil 2. 37 : TİB İkramiye Apartmanları, Ankara, merdivenler (SALT Araştırma, Edhem Eldem Koleksiyonu).	45
Şekil 2. 38 : Bina cephesinde Elektronik Bankamatik (İş Dergisi, Ocak 1988).....	48
Şekil 2. 39 : Lippincott and Margulies'in Kurumsal Kimlik Çalışması (İş Dergisi, Aralık 1988).	50
Şekil 2. 40 : TİB Çayyolu Şubesi Cephe Çizimi (Özcan, 2002).	51
Şekil 2. 41 : TİB Çayyolu Şubesi'nden Fotoğraflar (Özcan, 2002).	51
Şekil 2. 42 : Şişecam Yönetim ve İş Merkezi Projesi (İş Dergisi, Şubat 1989).	53
Şekil 2. 43 : TİB V. Genel Müdürlük Binası (İş Dergisi, 2000).....	54
Şekil 2. 44 :TİB Mağusa Şubesi (İş Dergisi, Şubat 1992).....	55
Şekil 2. 45 : TİB Karşıyaka Şubesi (Erkman, 1997).	56
Şekil 2. 46 : Türkiye İş Bankası ve Çelik Alatur'un Mimari Çalışmaları.....	58
Şekil 3. 1 : Paul Bonatz yürütücülüğünde Çelik Alatur'un öğrenci projesi: Taksim'de Büro, 1953 (İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi).	61
Şekil 3. 2 : Paul Bonatz yürütücülüğünde Çelik Alatur'un öğrenci projesi: Taksim'de Büro, 1953 (İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi).	61
Şekil 3. 3 : Çelik Alatur Taşkışla'da, 1952 (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	62
Şekil 3. 4 : Sağ altta Çelik Alatur (Arı Yıllıkları 1953-1954).....	62
Şekil 3. 5 : Polat Sökmen (İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 231. Yılı, 2004).....	63
Şekil 3. 6 : l'IUUP ders programı (Carrasco, 2018).....	64
Şekil 3. 7 : Konut Blokları, Fria, Fotoğraf: Michel Ecochard (Aga Khan Trust for Culture).	65
Şekil 3. 8 : Musée d' Art Moderne André Malraux (Fotoğraf: Beaudouin Architectes).....	66
Şekil 3. 9 : Port de Hyères projesi (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	68
Şekil 3. 10 : L'Oasis projesi cephe çizimi (Bruno, Morelli & Bron, 2008).....	69
Şekil 3. 12 : Namık Yolga Evi (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	72
Şekil 3. 13 : Namık Yolga Evi (Alatur, 1971).....	72
Şekil 3. 14 : Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	73
Şekil 3. 15 : Taşoda'nın kesit perspektifi (Alatur, 1992).....	75
Şekil 3. 16 : Taşoda (Taybuğa Aybars Mamalı, 2018).....	75
Şekil 4. 1 : Çelik Alatur, Emirgan Taşoda'daki çalışma odasında (Fotoğraf: Taybuğa Aybars Mamalı, 2018).	79
Şekil 4. 2 : TİB Ambarlı Dinlenme Tesisleri Projesi Vaziyet Planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).	80
Şekil 4. 3 : TİB Ambarlı Dinlenme Tesisleri Projesi Prensip Çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	81
Şekil 4. 4 : TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, vaziyet planı (Alatur, 1970).	81
Şekil 4. 5 : TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, maket (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).	82
Şekil 4. 6 : TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, plan (Alatur, 1970).....	84
Şekil 4. 7 : TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, kesit (Alatur, 1970).	84

Şekil 4. 8 : TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	85
Şekil 4. 9 : Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Sosyal Tesis (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	85
Şekil 4. 10 : Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, konaklama birimlerine ait prensip kararları, Çizim: Çelik Alatur (Taybuğa Aybars Mamalı Kişisel Arşivi).	86
Şekil 4. 11 : Günümüzde TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Darıca - Kocaeli (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	86
Şekil 4. 12 : Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri perspektif çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	88
Şekil 4. 13 : Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	88
Şekil 4. 14 : Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri fotoğrafı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	89
Şekil 4. 15 : Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri, terasları gösteren fotoğraf (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	89
Şekil 4. 16 : Günümüzde Eski Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	90
Şekil 4. 17 : Teraslı Tip perspektif çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	91
Şekil 4. 18 : Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri, vaziyet planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	92
Şekil 4. 19 : Günümüzde Eski Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	92
Şekil 4. 20 : TİB Anamur Dinlenme Tesisleri arazisi (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	94
Şekil 4. 21 : TİB Anamur Dinlenme Tesisleri, yerleşim planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	95
Şekil 4. 22 : Şişecam Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri, vaziyet planı (Alatur, 1983).....	97
Şekil 4. 23 : Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesis Binası (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	97
Şekil 4. 24 : Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesis Binası (Alatur, 1983).....	97
Şekil 4. 25 : Şişecam Mersin Mezitli Lojmanları'na ait plan (Alatur, 1983).....	98
Şekil 4. 26 : Eski Şişecam Mersin Mezitli Lojmanları (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	98
Şekil 4. 27 : TİB Kadıköy Şubesi (İş Dergisi, Ağustos 1986).....	99
Şekil 4. 28 : TİB Kadıköy Şubesi (Türkiye İş Bankası A. Ş. Kadıköy Şube ve Lojman Binası, 1957).....	99
Şekil 4. 29 : TİB Kadıköy Şubesi Tadilatı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	101
Şekil 4. 30 : TİB Kadıköy Şubesi, tadilattan sonra (Alatur, 1981).....	101
Şekil 4. 31 : Kadıköy Şubesi Tadilatı zemin kat planı ve kesit (Alatur, 1981).....	102
Şekil 4. 32 : TİB Kadıköy Şubesi (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).....	102
Şekil 4. 33 : TİB Yenicami Şubesi'nin ilk projesi (Türkiye İş Bankası Projesi, 1968).....	103
Şekil 4. 34 : TİB Bahçekapı Şubesi (Alatur, 1981).....	104
Şekil 4. 35 : TİB Bahçekapı Şubesi, cephe birleşim detayı (Alatur, 1981).....	105
Şekil 4. 36 : Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye, iç mekan perspektifi, Çizim: Çelik Alatur (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	105
Şekil 4. 37 : Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye, cephe, Çizim: Çelik Alatur (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	106
Şekil 4. 38 : Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).....	106

Şekil 4. 39 : Eski Dışbank Yenicami Hizmet Binası (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).	107
Şekil 4. 40 : Eski Dışbank Harbiye Hizmet Binası (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).	107

TÜRKİYE İŞ BANKASI MİMARLIĞI VE ÇELİK ALATUR'UN ÇALIŞMALARI

ÖZET

Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından 1924 yılında milli ekonomiyi tesis etme, iştirakleriyle sınai ve ticari canlanmayı sağlama gayesiyle kurulan Türkiye İş Bankası (TİB), erken dönemlerinden itibaren modern bir kurum olarak kurumsal kimliğine ve görsel temsiline özen göstermiştir. Kuruluşunu takip eden beş sene içerisinde Guilo Mongeri'ye Genel Müdürlük binasını ısmarlamış, devamında İzmir ve Edremit şubelerinde yine Mongeri'yle çalışmıştır. 1937 yılında yönetim önemli noktalardaki şubeler için etüdler yapılması ve bina yaptırılması kararı almış, birkaç sene içinde bu amaçla ve şubelerin restore edilmesi kapsamında Arif Hikmet Holtay ile çalışılmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Holtay'ın ve bankaya bağlı Emlak Müdürlüğü'nün çalışmalarının yanında artan şube arzını sağlayabilmek için çok sayıda mimari proje yarışması da açılmış ya da banka dışından Muhlis Türkmen, Halit Femir gibi mimarlarla proje bazlı iş yapılmıştır. Tasarrufa özendirme amaçlı ikramiye çekilişleri piyango evleri uygulamasıyla devam etmiş, bunun için Abidin Mortaş'la çalışılmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren yoğun şube inşaa faaliyeti tamamen İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı (İEDB) tarafından yürütülmüştür. Bu dönemde piyango evleri uygulaması ikramiye apartmanlarına dönüşmüş, apartmanlar Kadri Erkman ve Lemi Varnalı gibi İnşaat ve Emlak Dairesi mimarlarınca tasarlanmıştır. Kar amacı gütmeyen, toplumsal fayda gözetilen kolektif yaşam pratikleri kapsamında dinlenme tesisleri ve sosyal tesisler, lojman binaları inşa edilmiştir. Büyüklüğü ve biçimsel tercihlerinin yanında, projesinin kurum içerisinde yarışma yoluyla elde edilmesiyle de önemli bir yapı olan IV. Genel Müdürlük binası 1977 senesinde hizmete girmiştir. IV. Genel Müdürlük Binası'nın inşa edilmesinden kısa sayılabilecek bir süre sonra piyasaya yakın olmak amacıyla yönetim merkezinin İstanbul'a nakli tartışılmış, V. Genel Müdürlük Kuleleri'nin 2000 yılında hizmete girmesiyle bu amaç gerçekleştirilmiştir.

Kurumsal kimliğin mimari alanda oluşturulmasına bakıldığında ilk 25 sene 'Milli Mimari Rönesansı' ve 'Kübik Mimari' üsluplarının temsilcileriyle çalışılmıştır. İlerleyen dönemde bankanın Arif Hikmet Holtay'la anlaşması, şube mimarisinde bir tasarım dili bütünlüğünün oluşmasında ilk bilinçli adım olarak görülmelidir. 1944 yılından itibaren hızla yeni özel bankaların kurulması sonucu oluşan rekabetle beraber TİB'in şube sayısı ilerleyen 15 sene içinde 5 kat artmış, bu artış 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Artan hareketlilik bankada yeni bir örgütlenme biçimini ve yeni birimleri gerekli kılmış, 1947 yılında gerektiğinde inşaat işleri ile de ilgilenecek bir organizasyon müdürlüğü, 1953 yılında Emlak Müdürlüğü kurulmuştur. Yönetim Kurulu da bankanın azami ölçüde kendi mülkiyetindeki binalara yerleşmesi kararını almış, 1950'li yıllardan itibaren bu politika gözetilmiştir. 1960-1980 yılları arasında fiziksel olarak büyümeye devam eden bankanın mimari temsilinde üslup bütünlüğü ve iç dekorasyon gibi konular yönetim kurulunda tartışılmıştır. Yapılan uygulamalarda bir dil birliği oluşsa da, farklı uygulamalar bu üslup bütünlüğünün teamüllere göre sağlandığını göstermektedir. 1960'lı yıllarda etkin bir biçimde çalışmaya başlayan İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı (İEDB), dış cephe ve iç mekan tasarımında üslup birliği oluşturulması yönünde önemli bir aygıttır. 1990'lı yıllardan itibaren kademeli olarak nitelikli küçülme politikası yürüten TİB, yeni teknolojilerin kullanımıyla müşterilerini insansız bankacılığa

yöneltmeye başlamıştır. 1980'lerin sonunda uluslararası bir ofisle çalışarak genel kurumsal kimlik çalışması yapılmış, bunu 1990'ların sonunda İEDB tarafından gerçekleştirilen şube yapıları tasarım kriterleri çalışması izlemiş ve mimari üretimde tektipleşme başlamıştır.

Kolektif pratiklere dayalı uygulamalar yaptığı yıllarda TİB'in dinlenme tesisleri, lojmanlar gibi, bir banka için ikincil üretim sayılabilecek bir alanda, 1964-1980 yılları aralığında İEDB bünyesinde çalışmış olan Mimar Çelik Alatur'un uzmanlığına başvurduğu görülmektedir. Aynı zamanda bir banka mimarı olarak Alatur kaçınılmaz olarak çok sayıda şube yapısı, büro binası gerçekleştirmiştir. Alatur 1930 yılında Ayvalık'ta doğmuş; Rudolf Belling, Sabahattin Eyüboğlu, Paul Bonatz, Kemal Ahmet Aru gibi isimlerden dersler aldığı İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1954 yılında Yüksek Mühendis-Mimar ünvanıyla mezun olmuştur. Sonrasında eğitimine ve kariyerine Fransa'da devam eden Alatur, 1957'de l'Institut d'Urbanisme de l'Université de Paris'de bir sene şehircilik eğitimine devam etmiş, devamındaki bir sene boyunca Paris'te SETAP ve Atelier LWD bürolarında mimari çalışmaları sürdürmüştür. Burada Gine'de kurulan bir boksit madeni ve alüminyum işleme tesisleri için inşa edilen yerleşim yerinde çok katlı konut blokları ve Le Havre'da inşa edilen, Fransa'nın savaş sonrası ilk müze binası olan Musée d'Art Moderne André Malraux projesinde çalışmıştır. Müze yapısında ofisin Jean Prouvé ile işbirliğinde olması Alatur'a, Prouvé'yi yakından inceleme fırsatı vermiş ve genç mimarın profesyonel çizgisini oluşturmasında etkili olmuştur. Alatur 1958'den itibaren beş sene boyunca, Ecole Spéciale d'Architecture'de ders veren Robert Biset'nin mimarlık bürosunda çalışmıştır. Robert Biset, Grand Prix de Rome sahibi olması sebebiyle Fransa'nın güney Var Departmanı'nın Kamusal Yapılar ve Milli Saraylar Sorumlu Mimarı görevindedir. Bu nedenle ofiste Çelik Alatur daha çok Côte d'Azur'de, Var, St. Tropez, Koriska gibi şehirlerde projeler gerçekleştirmiş, mesleki çalışmalarını özellikle Akdeniz coğrafyasında mimari üretime odaklayarak bu bölgelere teknik geziler yapmıştır. Ayrıca HLM, Logeco, turizm bölgeleri gibi toplu konut, sosyal konut, kıyı şeridi düzenlemesi uygulamalarını ve tartışmalarını gözlemleyen, bunları etüd eden Alatur böylece mimari perspektifini oluşturmuştur. İlk olarak çalışmaya desinatör kadrosunda ve proje bazlı çalışan Alatur, Biset atölyesinde kendine kalıcı bir yer edinmiş, sorumluluklar üstlenmiştir.

1963 senesinin sonunda ailevi sebeplerle Türkiye'ye dönen Alatur TİB'de çalışmaya başlamış, 1980 senesinde emekli olmuş ve 2000'li yılların sonlarına kadar aktif olarak serbest mimarlık yapmıştır. Çelik Alatur İEDB bünyesinde TİB ve Dışbank, Şişecam gibi iştirakleri için pek çok proje gerçekleştirmiş, uygulamış ve emekliliğinden sonra da serbest mimar olarak aynı kurumlarla çalışmalarına devam etmiştir. Bunun dışında talep üzerine bankanın Munzam Sandık Vakfı için işhanı projesi yaptığı, banka çalışanlarının kurduğu yapı kooperatifleri için yazlık siteler ve yine banka içinden yöneticilerin haricen sipariş ettiği yazlık evler projelendirdiği görülmektedir. Alatur'un mesleki eğilimleri ve tecrübesi, bankanın bu yıllarda çalışanları için inşa ettiği dinlenme tesisleri ile kesişerek istisnai bir profil oluşturmaktadır. Mimar bu alanda Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Dışbank Manavgat Eğitim ve Dinlenme Tesisleri, Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesisleri ve Lojmanları, Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri ve Anamur Dinlenme Tesisleri projelerini hazırlamış, bunlardan bir kısmı uygulanmıştır. Bunun dışında mimar pek çok banka şubesi yapısı ve banka hizmet binası projelendirmiş, ayrıca bankanın mülkiyetindeki gayrimenkuller için senede bir defa kıyı bölgelerinde gezi düzenleyip raporlar hazırlamıştır. Alatur Türkiye yıllarında banka dışından da iş almış, Namık

Yolga Evi, Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri projeleri Arkitekt dergisinde yayınlanmıştır. Çelik Alatur'un kişisel arşivinde yapılan çalışmada mimarın yazlık site ve yazlık konut projeleri yaptığı, Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da da konutlar tasarladığı görülmektedir. Mimarın eğitim hayatı ve yardımcı mimar olarak çalışmalarından, müellifi olduğu Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri'ne, oradan Emirgan'da yenilediği kendi evine kadar mimari üretimi ve düşünceleri, projeleri üzerinden takip edilebilmektedir.

Çalışmada TİB kurumsal tarihi ve inşa ettiği yapıları, arşiv belgelerine dayanan literatür üzerinden ve bankanın dergisi olan İş Dergisi'nden takip edilerek incelenmiş, bankanın kurumsal kimliğinin mimari temsili ve dönemin uygulamalarına bağlı olarak takip ettiği kolektif pratikler irdelenmiştir. Çelik Alatur'la görüşmeler yapılmış, kişisel arşivinde çalışılmış, böylece TİB üzerinden ortaya konan temalar mimar üzerinden de araştırılmıştır. 1957-1964 yılları aralığında eğitim hayatı ve çalışmaları Fransa'da yapılan araştırmayla ve ilgili Fransızca literatürün taranmasıyla incelenmiştir. Türkiye'de ise mimarın çeşitli dergilerde yayımlanmış yapıları tespit edilmiştir. Sonuç olarak Çelik Alatur'un TİB için ürettiği ve uyguladığı projeler tartışılarak mimarın kurum içerisindeki önemi ortaya konmuştur.

TÜRKİYE İŞ BANKASI ARCHITECTURE AND THE ARCHITECTURAL WORKS OF ÇELİK ALATUR

SUMMARY

With the aim of establishing the national economy, providing industrial and commercial revitalization with its subsidiary companies, Türkiye İş Bankası (TİB), which was founded by Mustafa Kemal (Atatürk) in 1924, has shown much regard to its corporate identity and its representation as a modern establishment since its early years. Five years after its foundation Giulio Mongeri was commissioned to design and construct the Headquarters, and consecutively İzmir and Edremit branches. The administration decided to conduct studies and have new branch buildings built in the important hubs in 1937, and for this purpose as well as in order to renovate its own buildings, the bank started to work in collaboration of Arif Hikmet Holtay. To provide the increasing lodgment of new branches, the bank held many architectural competitions or commissioned architects on a project basis such as Muhlis Türkmen, Halit Femir, besides the works of Arif Hikmet Holtay and the Estate Directorate of the bank. Policies on stimulating savings funds continued by lottery houses which were designed by Abidin Mortaş. Starting from the beginning of the 1960s, intense construction works were taken upon İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı (İEDB, Directorate of Construction and Real Estate Department). Lottery houses transformed into lottery apartment blocks in this era and were designed by the architects of İEDB such as Kadri Erkman and Lemi Varnalı. Summer facilities, recreational facilities and staff housing buildings were constructed in this manner of collective living practice. Bearing importance for its grandeur, formal articulation and for that its project was obtained via an architectural competition within the İEDB, the IV. Headquarters building was put into service in 1977. After a relatively short period of time of its completion, the relocation of the administration to Istanbul in order to be nearby to the market was discussed and this aim was realized, as the V. HQ Towers put into service in 2000.

As the establishment of the corporate identity in the architectural domain is taken into consideration, the bank's collaboration with Arif Hikmet Holtay should be seen as the first step in order to provide homogeneity of the branches' design language. In the competitive market as from the foundation of new private banks onwards 1944, TİB's number of branches augmented 5 times in 15 years, and this trend of augmentation continued until the 1990s. This vivid conjuncture brought the need for a new organizational scheme and new administration units, and in 1947 an organizational administration was established which tends to construction matters when needed. It was followed by the establishment of the Real Estate Directorate in 1953. Starting from this year, the Administration Board decided to conduct a policy towards owning the properties which it settles rather than renting as much as possible. Continuing to expand physically between 1960-1980, matters such as seeking design homogeneity of the bank's architectural representation and its interior decoration was discussed. Even if the establishment of a common design language can be observed, different executions show that this stylistic common ground was achieved by customary practices. İEDB, which began to operate actively and tended to the construction works in the early 1960s, is an important instrument to

systematically standardize the façade and interior design applications. TİB started to canalize the customers into the recently introduced unmanned bank equipment as it started to conduct a meritable shrinking policy. An overall corporate identity design was obtained at the end of the 1980s, which was followed ten years later by a study of branch building design criteria and architectural standardization began at the end of the 1990s.

Through the years that TİB exercised collective practices, in a secondary domain such as summer facilities or staff housing, the bank benefited from the expertise of Çelik Alatur, who worked as an architect at İEDB between 1964-1980. In the same time, Alatur, as an architect that works at a bank, inevitably realized a large number of branch buildings and offices. He was born in 1930 in Ayvalık and graduated from İstanbul Technical University in 1954 as Master of Architecture-Engineering, where he followed the courses of professors such as Rudolf Belling, Sabahattin Eyüboğlu, Paul Bonatz, Kemal Ahmet Aru. Later on, he continued his education and career in France, followed the courses of urbanism in l'Institut d'Urbanisme de l'Université de Paris for a year in 1957, and the following year he pursued his architectural works in architectural offices SETAP and Atelier LWD in Paris. He worked on multi-story housing blocks of a bauxite factory and aluminum exploitation facility in Guinea, and later on the project of Musée d'Art Moderne André Malraux in Le Havre, the first museum building in Postwar France. The office was collaborating with Jean Prouvé, and this provided the opportunity for Alatur to study Prouvé's works and formulate his own architectural path. For the following five years Alatur worked at the office of Robert Biset who also taught at Ecole Spéciale d'Architecture. Since he was the holder of Grand Prix de Rome, Biset had the title of Chief of Public Buildings and National Palaces of Var Department in Southern France. For this reason, Çelik Alatur occupied himself, realized projects and made excursions mostly around the areas at Côte d'Azur such as Var, St. Tropez, Corsica, therefore specialized on the architectural specifications in the Mediterranean Region. In addition to that, he formed himself professionally by studying and following the discussions on concepts of housing, social housing, littoral development such as HLM, Logeco, touristic regions. First started as a draftsman and worked part-time on a project basis, Alatur earned himself a permanent position in the Biset Studio with bigger responsibilities.

Alatur returned to Turkey at the end of 1963 due to familial reasons and started to work in TİB, retired in 1980 and pursued his career in his independent architectural office until the late 2000s. Affiliated to İEDB, Çelik Alatur realized many projects for TİB and its subsidiary companies such as Şişecam and Dışbank, and maintained this professional relationship as an independent architect after his retirement. Apart from that, he designed an office block for the Munzam Sandık Vakfi, several summer house complexes for the cooperative societies of the bank staff and detached summer houses for administrators of the bank on demand. Alatur's professional tendencies and experience overlap with the bank's decision to build summer facilities and recreational buildings for its employees thus presenting an exceptional collaboration. The architect has prepared the projects of Yelkenkaya Summer Facility, Dışbank Manavgat Summer Facility, Şişecam Mersin Mezitli Recreational Facility and Staff Housing Blocks, Şişecam Pendik Recreational Facility, Anamur Summer Facility, which some of them were built. In addition to this, he designed many branch buildings and offices of the bank, also made excursions to evaluate the properties of the bank over the littoral settlements once a year. He was also commissioned on the

side and his projects of Namık Yolga House and Başak Sigorta Summer Facility were published in Arkitekt Magazine. This research conducted at the personal archives of Çelik Alatur shows that the architect designed numerous projects of summerhouse complexes and detached houses along Turkey and also Riad, the capital of Saudi Arabia. Alatur's architectural production and his comprehension of architectural matters can be traced starting his education and professional works as a draftsman to Yelkenkaya Summer Facility which he is the author of, all the way to his own house that he renovated in Emirgan.

The institutional history of TİB and its buildings were examined in the research through the review of the literature based on archival sources and İş Dergisi, the magazine of the bank resulting in determination of themes such as the architectural expression of the corporate identity and the engagement in collective practices. Interviews and examination of his personal archives were conducted at Çelik Alatur's house to confirm the analoguesness to the determined themes on the architect's side . His education and professional career in France were studied by an excursion in France and a review of related French origin bibliography. As for his works in Turkey, the architect's publications in various magazines have been identified. In conclusion, the projects he has prepared and built for TİB were discussed and his significance as an architect working for TİB was emphasized.

1. GİRİŞ

Bu tez çalışması Türkiye İş Bankası İnşaat ve Emlak Dairesi (İEDB) mimarı olarak Yüksek Mühendis-Mimar Ahmet Çelik Alatur'un çalışmalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın kurumsal arkaplanını kurabilmek adına Türkiye İş Bankası'nın (TİB) kuruluşundan 2000'li yıllara kadar gerçekleşen mimari üretiminin dökümünü yaparak bankanın kurumsal kimliğinin mimari açıdan temsili incelenmiş ve Çelik Alatur'un bu kimliğin oluşumundaki yeri araştırılmıştır. Çalışmanın düşünsel motivasyonunu, TİB'in, ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan nitelikli banka şubesi yapıları üzerine gerçekleştirilen gözlem oluşturmuştur. Öznel bir takdirden çok; TİB'in Erken Cumhuriyet, Çok Partili Dönem, 1970'ler gibi çeşitli dönemlere tarihlenen yapılarının müelliflerinin gösterdiği mimari özene ve dönemleri içerisinde belirgin ortak dil birliğinin tespitine dayanan gözlem, banka yönetiminin bu yönde özel bir talebinin olduğunu göstermiş, bu çıkarım tez çalışmasında incelenen ikincil kaynaklarla ve arşiv belgeleriyle vurgulanmıştır. Araştırma safhasında ilk olarak banka tarihi ve mimari üretimi üzerine veri toplanarak, yapılacak çalışmanın özgün olacağı ve literatürde bu alanda yapılmış kapsamlı bir çalışma olmadığı, ayrıca bu çalışmanın yapılabilmesi için yeterli verinin ve kaynağın da bulunduğu kontrol edilmiştir. Veri dökümünün yapılmasının ardından yapılacak araştırma için çeşitli kaynaklar araştırılmıştır.

Bu esnada Arkitekt Dergisi'nde Çelik Alatur'un İEDB çalışanı kimliğiyle yayınladığı Yelkenkaya Dinlenme Tesisi projesinin, geçerli mimari temsi dilini farklı bir tipoloji üzerinden ve farklı bir yolla yeniden üretmesi dikkatimi çekmiştir. Alatur, metninde kendini tanıttığı bölümde mesleki tecrübesi hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre mimar, Fransa'da çalıştığı ofislerde şehircilik, turizm ve mesken konuları üzerine çalıştığını, İEDB'de çalışmaya başladığından bu yana ise "turizm, banka ve büro konuları üzerine yapmış olduğu çalışmaların bugün semeresini vermeye" başladığını belirtmektedir. Banka bünyesinde çalışan, mevkidaşlarına oranla az tanınan bu mimarın uzmanlık alanı farklı bir profil çizmektedir. Arkitekt dergisinde biri TİB'e ait yayımlanmış üç projesi, Mimar dergisinde TİB için yaptığı dört projesi ve

Arredamento Mimarlık dergisinde tanıttığı kendi evi dışında yayını bulunmayan Alatur üzerine kapsamlı bir çalışılma olmadığı görülmektedir. Bunun üzerine kendisi ile görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler sonucunda sonucunda çalışmanın odak noktası belirlenmiştir.

TİB 1924 yılında kurulmuş, Erken Cumhuriyet dönemi merkezi yönetimi için ülkenin kalkındırılması, sanayileşme ve milli ekonomi hedefleri bağlamında önemli bir rol oynamıştır. İştirakler kurarak sınai girişimlerde bulunan TİB, bir süre sonra bankacılık alanındaki yasal düzenlemeleri takip etmiş ve idari kurgusunu düzenleyerek geliştirmiş, özellikle 20. yüzyılın ortasından itibaren pek çok sayıda bankanın kurulmasıyla rekabet ortamının oluşması sonucu şubeleşme faaliyetini hızlandırmıştır. Bütün büyük kurumlarda olduğu gibi kurumsal temsili önemseyen TİB, bu alanda afiş, reklam, piyango çekilişi gibi kanalların yanında kurumun mimari temsiline de oldukça önem vermiştir. İlk bakışta, 1929'da hizmet vermeye başlayan III. Umum Müdürlüğü binası, 1977 yılına tarihlenen ikonik IV. Umum Müdürlük kulesi ve 2000 yılında kullanıma açılan ve İş Bankası Kuleleri olarak bilinen V. Genel Müdürlük Binası için sırasıyla Giulio Mongeri, Ayhan Böke-Yılmaz Sargin, Doğan Tekeli-Sami Sisa ve Swanke, Hayden & Connell gibi mimarlarla ve bürolarla çalışılmış olması bankanın mimari temsile atfettiği önemi gösterir niteliktedir. Yapılan araştırmada TİB'in tarihi boyunca pek çok önemli mimarla çalıştığı, ürettikleri projelerle birlikte ortaya konmuştur. Bankanın çeşitli dönemlerinde çalıştığı mimarlarla farklı biçimlerde iş yaptığı gözlemlenebilmektedir. Bu konuda önemli bir kırılma 1950'li yıllarda gerçekleşmiş ve bankanın mülkiyetinde olan arsalarda inşa edilen yapıların projelendirilmesi ve uygulaması çoğunlukla banka bünyesinde yeni kurulan İEDB tarafından yürütülmüştür.

Banka mimarlarından olan, TİB'e ve iştiraklerine yaptığı projelerle, özellikle de dinlenme tesisi kompleksleriyle dikkati çeken Çelik Alatur ise 1930 yılında Ayvalık'ta doğmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1954 yılında Yüksek Mühendis-Mimar ünvanıyla mezun olarak eğitimine ve kariyerine Fransa'da devam eden Alatur, 1957'de l'Institut d'Urbanisme de l'Université de Paris'de (l'IUUP) bir sene şehircilik eğitime devam ettikten sonra Paris'te SETAP, Atelier LWD ve Robert Biset mimarlık bürolarında çalışmış, mesleki çalışmalarını özellikle Akdeniz coğrafyasında mimari üretime odaklayarak bu bölgelere teknik geziler yapmıştır.

1963 senesinin sonunda Türkiye'ye dönen Alatur, TİB'de çalıştıktan sonra 1980 senesinde emekli olmuş ve 2000'li yılların sonlarına kadar aktif olarak serbest mimarlık yapmıştır. Alatur 1980'deki emekliliğinden sonra da serbest mimar sıfatıyla TİB'e pek çok üretim gerçekleştirmiştir. Alatur'un mesleki eğilimleri ve tecrübesi, bankanın bu yıllarda çalışanları için inşa ettiği dinlenme tesisleri ile kesişerek istisnai bir profil oluşturur. Çelik Alatur'un TİB bünyesindeki çalışmalarının incelenmesi, dönemin mimarlığı, bankanın kurumsal kimliği, işveren-mimar ilişkisi, dinlenme tesisleri ve Akdeniz modernizminin Türkiye coğrafyasındaki yansımaları hakkında aydınlatıcı veriler sağlamaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Geleneksel olarak mimarları, dönemleri veya yapı gruplarını derleyerek değerlendiren mimarlık tarihi literatürü sivil mimarlardan ziyade devlet eliyle gerçekleşen mimari üretime ve öncü isimlere odaklanmakta, incelediği kurumun tarihini ikinci plana almaktadır. Bu anlamda mimarlık tarihi literatüründe TİB'in mimari üretimi üzerine kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, birinci aşamada ulaşılabilen veriler üzerinden TİB'in kurumsal tarihi çerçevesinde bütüncül olarak bankanın mimarlık çizgisini ortaya koymak; ikinci aşamadaysa mimarlık literatüründe oldukça az işlenmiş bir figür olan Çelik Alatur'un bankadaki çalışma hayatını ve projelerini sunarak, bankanın mimari çizgisi içerisinde belirli bir döneme ve yapı grubuna odaklanmaktır.

Bu kapsamda yapılan çalışmada TİB'in 1924'teki kuruluşundan 2000 senesine kadar inşai faaliyetleri çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Çelik Alatur'un bankadaki kariyeri ise 1964'te başlamış, 1980'deki emekliliğinden sonra da müellifi olduğu projelerin tadilatlarını yapmıştır. Bunun yanında uzmanlığı doğrultusunda banka yeni yapılacak dinlenme tesisi projelerinde de 1990'ların ortasına kadar Alatur'la çalışmayı tercih etmiştir. Çalışmanın bitiş tarihi olarak 2000 senesi, bankanın 5. Genel Müdürlük binasının inşa edilmesi, bankacılık sisteminin şube bankacılığından bireysel internet bankacılığına geçişi, hem de Çelik Alatur'un mimari faaliyetlerinin azalması ve nihai emeklilik hayatına geçmesi sebebiyle seçilmiştir.

Tez giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç kısımdan oluşmaktadır. Kurumsal tarihi baz alan ve kurum kimliğini mimarlık üzerinden araştıran çalışmanın birinci

bölümde TİB'in tarihsel gelişimi incelenmekte, bankanın mimari çizgisi inşa edilen binalar üzerinden sunulmaktadır. Bu kapsamda genel müdürlük binaları, şube binaları ve ikramiye evleri incelenmiştir.

İkinci bölümde Mimar Çelik Alatur'un yaşam öyküsü ve kariyeri incelenmiş, yaşamı boyunca mimari anlayışını şekillendiren etmenler araştırılmıştır. Bu anlamda mimarın Akdenizli kimliği, aldığı eğitim, Fransa'daki çalışmaları ve Türkiye'deki kariyeri ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde ise bu bilgiler doğrultusunda İEDB mimarlarından Çelik Alatur'un TİB ve iştirakleri için ürettiği projelerden ulaşılabilenleri, belirli temalara göre gruplandırılarak sunulmuştur. Bu gruplandırma sisteminde önemli etmen, çalışmanın ana yaklaşımının mimar-işveren ilişkisi üzerine kurulmuş olmasından dolayı, binaların siparişini veren bankanın taleplerini mimarın mesleki yaklaşımıyla kesiştiren projeler olmalarıdır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bir mimari ürünün; tasarımcı ve uygulamacı mimarlar, mimari üretim üzerine akademik çalışma yapanlar, gerekse de mimarlık disiplini dışında kalanlar tarafından yapılan eleştirisinde temel refleks, eleştirinin yapının müellifi olan tek bir mimarın tercihleri üzerinden yapılması gibi görünmektedir. Bu eleştirilerde sıkça rastlanan argümanlar neden o mimarın bağlamı böyle yorumladığı, neden bu malzemeyi seçtiği, neden şu biçimi oluşturduğu, neden öteki fonksiyonu berikinin yanına yerleştirdiğidir. Yakın zamanda yapılan, çeşitli dönemlerde işveren ile mimar ilişkisini tartışan çalışmalarda bu konuyu tartışmaya açar: bir mimari ürünün tek sorumlusu, proje müellifi olan tek bir mimar mıdır, başka aktörler varsa bunlar kimlerdir/nelerdir ve bunlar nasıl bir ilişki ağı teşkil ederler?

Bu soruları göz önünde bulundurarak mimari pratiği çok aktörlü bir edim olarak ele alan ve ana aktörleri işveren ve mimar/mimarlar grubu olarak kabul eden bu çalışmanın amacı; işveren olarak TİB'in kurumsal mimari kimliği ile İEDB kadrolu çalışanlarından Yüksek Mühendis-Mimar Ahmet Çelik Alatur'un bu çizgideki mimari üretimini mimar ile işveren ilişkisini de göz önünde bulundurarak incelemektir. Bankanın kurumsal kimlik çalışmasında mimari yönden de kendini

temsil etmesi yönünde alınan Yönetim Kurulu Kararları hem bu özeni hem de işveren-mimar ortak sorumluluğu olarak kabul edilen mimari üretim savını destekler niteliktedir.

Tez çalışması kapsamında TİB ile, özellikle İEDB arşivlerinde araştırma yapmak amacıyla gerçekleştirilen başvurunun sonuçlanması beş ay sürmüştür, sonucunda arşivlerde inceleme yapma talebi reddedilmiştir. Bu sebeple tezde işveren hakkında kullanılan arşiv belgeleri büyük oranda kapsamlı ve güvenilir bir çalışma olan Türkiye İş Bankası Tarihi'ne (2001) dayanmaktadır. Öte yandan, bir mimarın bünyesinde çalıştığı kurum hakkında bilgi sağlayabileceği öngörülmüş, böylece arşiv materyali açığı, Çelik Alatur'un kişisel arşivinde yapılan incelemeyle kapatılmıştır. Alatur'un İTÜ'deki eğitimi üzerine İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi'nde araştırma yürütmekte olan Özlem Özcan'dan bilgi ve belge edinilmiş, Fransa'daki çalışmaları hakkında bilgi edinmek için Fransa'nın Paris kentinde çalışma yürütülmüş, l'IUUP'de bulunan Tarihi Poëte et Sellier Kütüphanesi'nin l'Institut d'Urbanisme de Paris Fonu'nda çalışma gerçekleştirilmiştir.

1.3. Literatür Araştırması

Mimarlık Tarihi literatüründe ne TİB üzerine ne de Çelik Alatur üzerine bütüncül bir tahlil bulunmaktadır. Bu sebeple literatürden faydalanma, parçalı bilgilerin çalışmaya dahil edilmesiyle gerçekleşmiştir. TİB üzerine mimarlık tarihi alanında yapılmış çalışmalar, Ulusalçı Mimarlık teması altında incelenen 3. Umum Müdürlüğü yapısından (Akşit, 2010), Ege Bölgesi'nde 1915-1930 arası inşa edilmiş banka yapıları üzerine yazılmış bir yüksek lisans tezinden (Genç, 2001), Türkiye'deki banka binalarının büro mimarisi üzerinden incelemesi (Özcan, 2002) ve kurumsal kimlik ile iç mekan ilişkisinin Türkiye İş Bankası örneğinde incelemesi (Sizyek, 2009) konulu tezlerden, Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş olan Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası Genel Müdürlük binalarının incelemesinden (Şener, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ziraat Bankası ve İş Bankası Hizmet Binaları: Milli Mimarlık ve Banka Yapıları, 2016) ve Sivil Mimari Bellek Ankara projesinin bir çıktısı olarak İkraniye Evleri'nden (Şumnu, 2014) ve aynı proje kapsamında hazırlanan İş Bankası Evleri üzerine yapılmış çalışmadan (Şumnu, 2012) oluşmaktadır.

İşvereni mimari üretimin öznesi olarak kabul eden bu çalışmada, TİB üzerine ana kaynağı oluşturan yayın ise Uygur Kocabaşoğlu yürütücülüğündeki ekibin son derece kapsamlı ve detaylı çalışması olan Türkiye İş Bankası Tarihi'dir (2001). Bir kurumsal tarih / iktisat tarihi araştırması olan bu çalışma, TİB kurumsal arşivlerine dayanmakta ve bu sebeplerle tezin banka üzerine ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu kaynaklar haricinde 1965 yılından bu yanabankanın süreli yayını olan İş Dergisi İEDB'nin faaliyetleri üzerine önemli bilgiler sunar. Bu derginin okuyucu kitlesinin banka çalışanlarından oluşması, yayımlanan metinlerin bankanın çalışanları düşünülerek yazıldığını gösterir ve işveren hakkında önemli veriler sağlar.

Çelik Alatur'un Fransa'da aldığı eğitim hakkındaki bilgilere Histoire turque de l'Institut d'Urbanisme de Paris (Jolé, 2016) adlı elektronik kitaptan, Diplômes et Diplômés en Urbanisme: Paris 1919 – 1969 (Carrasco, 2018) adlı yayımlanmamış doktora tezinden ve Alatur'un kendi tanıklıklarından, Fransa'da çalıştığı bürolara da Fransızca literatür taraması yoluyla ulaşılmıştır. Bu sayede büroların, Çelik Alatur'un çalıştığı yıllarda yayımladıkları projelere ulaşarak mimarın kariyer gelişimi incelenmiştir. Mimarın Türkiye'deki çalışmaları üzerine yazılar ise mimarın kişisel tanışıklığı olan Zeki Sayar ve Cemil Gerçek'in teşvikiyle Arkitekt ve Mimar dergilerine gönderdiği yazılardan ibarettir.

2. İŞVEREN: TÜRKİYE İŞ BANKASI'NIN MİMARLIK TARİHİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye İş Bankası 1924 yılında özel bir statüde kurulmuş, 1930'lara kadar bu özel statüsü etkin bir biçimde merkezi yönetim tarafından desteklenmiştir. Sınai canlanmayı sağlamak, milli ekonomiyi inşa etmek gibi görevleri olan TİB aynı zamanda sermaye çevreleriyle siyasi kadroların bir araya gelmesini de sağlamıştır (Boratav, 2008). Devletle olan organik bağları ve resmi görünüşü, TİB'in halk nezdinde devlet bankası zannedilmesine yol açmıştır.

TİB'in çeşitli işlevlere hizmet eden binalarında, bankanın tarihi boyunca mimari niteliğin önem gösterilen bir konu olduğu görülmektedir. Bankanın en bilinen yapılarından olan ve Giulio Mongeri tarafından Ankara'nın Ulus semtinde inşa edilen III. Umum Müdürlük Binası'nın açılış yılının 1929, binanın yapımının kararlaştırıldığı yılın ise 1927 olduğu göz önüne alındığında bu hassasiyetin oldukça erken zamanlardan başladığı fark edilir.

Mimarlık tarihinin salt mimar tarafından uygulanan üslup üzerinden tartışılmayacağı ve işverenden, bu işverenin tarihinin bağlamından ayrı düşünülmemeyeceği göz önünde bulundurulursa, bu araştırmayı da TİB'in kurumsal tarihi üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışma olan Türkiye İş Bankası Tarihi'nde (2001) önerilen dönemleme üzerinden yürütmek yerinde olacaktır:¹

- 1924-1931: Cumhuriyet banka kuruyor
- 1932-1943: Düzen oturuyor; banka kökleniyor
- 1944-1960: Banka rekabetle tanışıyor
- 1961-1979: Planlı dönem banka yükseliyor
- 1980-2000: Dönüşüm yılları ve yeni binyılın bankacılığına doğru

¹ Dönemler bu noktada, Türkiye İş Bankası Tarihi (2001) adlı çalışmadaki başlıklarıyla verilmiş, alt başlıklardaysa bu çalışmanın kendi bağlamı göz önünde bulundurularak isimlendirilmiştir.

Bu çalışmada bankacılık tarihinin detaylı bir incelemesi ve Türkiye İktisat Tarihi araştırması yapılmayacak olsa da, bir önceki paragrafta mimarlık tarihine yaklaşımın işverenin tarihsel bağlamını bu çalışmaya fiilen dahil etmesinden dolayı işverenin bu dönemlerdeki değişen durumu, tutumu, talepleri ve öncelikleri çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim ülkenin ekonomik durumu içerisinde TİB'in konumu, bankanın bu durumlar içerisinde belirlediği hedefler, yönetim birimleri ve yönetim kurulu üyelerinin kompozisyonu bu anlamda önem kazanmakta, farklı dönemlerde mimarlarla iş yapma biçiminin dönüşüme uğradığı gözlemlenmektedir.

2.1. 1924-1931: Türkiye İş Bankası'nın Kuruluş Yılları

Banka 1924 yılında 1 milyon lira sermaye ile kurulmuş, bu sermaye 1927 yılında 4 milyon liraya, 1929'da ise 5 milyon liraya yükseltilmiştir. İlk dönem olan 1924-1931 aralığına bakıldığında bankanın zaten kuruluş faaliyeti içerisinde olduğu, hızla ilk şubelerini açmak zorunda olduğu ancak bunları ince eleyip sık dokuyarak, stratejik noktalarda açabildiği görülmektedir. Bir banka olarak erken bir dönemde böyle bir şubeleşme faaliyeti normal olsa da, TİB'in ilk döneminde bir Cumhuriyet Rejimi projesi olma karakterini göz ardı etmemek gerekir. Bu proje dahilinde oluşturulmak istenen, sınıai iştirakler kurabilen milli sermayeli bir bankadır. Dolayısıyla bankanın ideolojik arka planı şubeleşme faaliyetinin önüne geçer. Bu sayede kendinden daha büyük sermayeli bir banka olan İtibar-ı Milli Bankası'nı yutabilmiştir. İtibar-ı Milli Bankası'nın aynı TİB gibi milli ekonomi motifiyle kurulmuş bir banka olduğu, ancak İttihat ve Terakki döneminde kurulmuş olmasının onu eski rejimle organik bir bağ içerisine sokmasından dolayı genç Cumhuriyet tarafından aşılma istenmesi TİB'in rolünü açıklar niteliktedir. Bu anlamda Kocabaşoğlu (2001) bankanın kuruluş yıllarında ülke ekonomisi ile TİB'in kurumsal gelişimi arasındaki paralelliğin rastlantısal olmadığına işaret eder.

Resmi açılışını yapmadan önce Müdür-i Umumî Mahmut Celalettin (Bayar) Bey Ankara haricinde İstanbul, İzmir, Adana ve Samsun'da şubeler açılacağını duyurmuş, idare meclisinin ilk toplantısında ise bunların yanında Bursa şubesinin açılması kararlaştırılmıştır. 1924'te Ankara'nın yanı sıra İstanbul'da, 1925'te İzmir ve Bursa'da, 1927 yılında Adana ve Samsun'da birer şube açılmış, bunları 1928'de açılan 8 şube ve 1929'da açılan 13 şube izlemiştir. Kuruluş aşamasını bir ölçüde tamamlayarak 1928-1929 yılları arasında hızla şubeleşmeye başlayan ve 1929 yılında

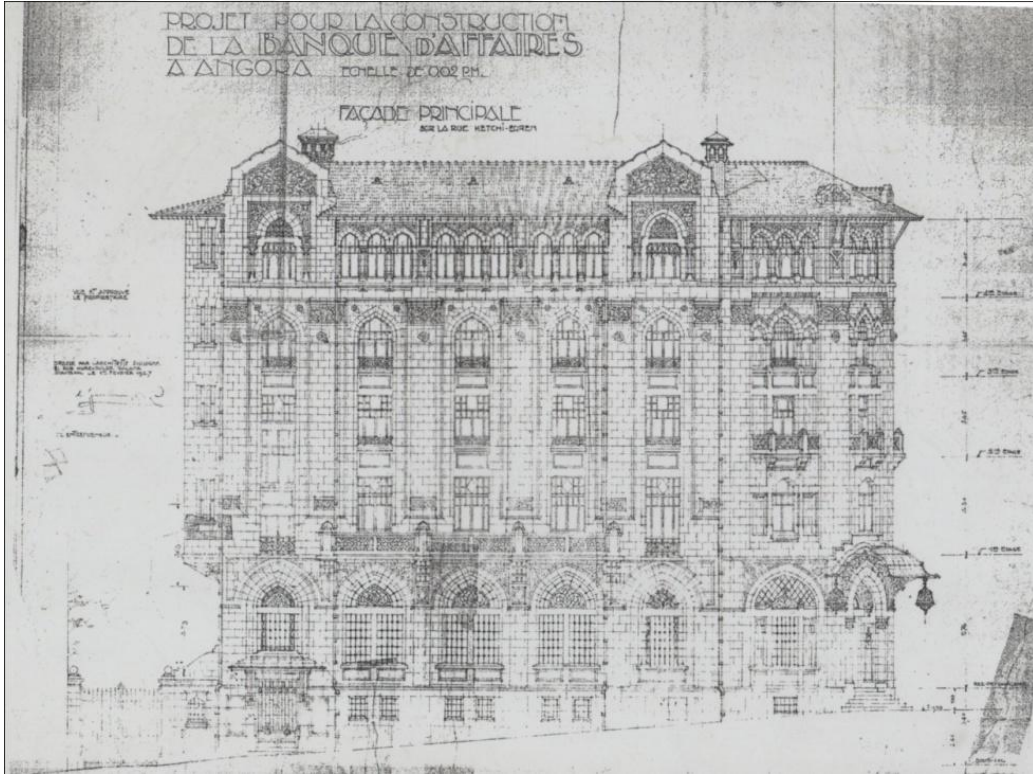
27 şubeye ulaşan TİB, Büyük Buhran sebebiyle duraklayacaktır. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

Bu dönemde bankanın kurumsal kimliğinin mimari temsili olarak en önemli binası olan III. Umum Müdürlüğü Binası'nın inşaat sürecine bakmak, dönem üzerine gözlem yapma imkanı sunacaktır. Resmi açılışına az zaman kala, bankanın üç memurunun TBMM'deki bir odayı işgal ettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.² Ankara Palas'ın bitişğinde, Evkaf Umum Müdürlüğü'nün inşa ettiği ikişer katlı dört evden Kılıç Ali Bey'in kaldığı bina bankaya tahsis edilmiş, kayıtlara göre banka 26 Ağustos 1924'ten önceki bir tarihte buraya yerleşmiştir. Kuruluşundan hemen sonra, 9 Eylül 1924'te bankanın resmi açılış töreni İstasyon Caddesi'ndeki ilk binasında yapılmıştır. Bu binanın yeterli alana sahip olmaması sebebiyle davetlilerin 4 saat boyunca gruplar halinde ağırlanabilmesinden, bankanın alan ihtiyacı olduğu görülmektedir. Kısa süre sonra işlerin ve çalışanların da artmasıyla, II. Umum Müdürlüğü ile Ankara Merkez Şubesi'nin ortak kullandığı bu mütevazı binada yer sıkıntısı baş göstermiş, 1925 yılından itibaren yeni bir yer arayışına başlanmıştır. Daha geniş bir bina kiralanması konuşulurken bir taraftan da bir arsa satın alıp yeni bir bina inşa edilmesi kararı alınmış, bu bakımdan, Evkaf İdaresi'nin inşa edilmekte olan yeni binalarından birinin kiralanması ve daha önce İstasyon'da 1/3'lük payı satın alınmış olan altı göz ambarın geri kalanının da Emlak-i Milliye'den alınması kararlaştırılmıştır. Günümüzde yerinde Stad Oteli bulunan 18 odalı bu bina Evkaf'tan kiralanarak 1926 Şubat'ında bu binaya taşınılması suretiyle Merkez İdare ile Ankara Şubesi birbirinden ayrılmıştır. Yeni yaptırılacak bina için arsa arayışı ve bankanın kendi binasını inşa ettirme süreci, halihazırda kullanılan bina ile yeni taşınılan binanın yıllık kira bedelinin toplam 6.200 liraya ulaşması sebebiyle hızlanmıştır. Önce, Ankara Palas ile Belediye Bahçesi arasında kalan bir arsa satın alınmış ancak arsanın mülkiyet durumunun sorunlu olduğu anlaşılınca hiç kullanılmamıştır. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

Sonuç olarak binanın bulunduğu nihai arsa için 18 Nisan 1926'da hazırdaki planlara ek olarak Mösyö Mongeri ve Nafiz Bey Müessesesi'nden yeni planlar talep edilmesi kararlaştırıldığına göre bu arsanın Nisan 1928'den önce alınmış olduğu

² Falih Rıfki Atay'dan aktaran Kocabaşoğlu, vd. (2001)

anlaşılmaktadır.³ 13 Şubat 1927'de proje resmi olarak Mongeri'ye verilmiştir.⁴ Binanın inşasına ilişkin teklifnameler için verilen son tarih olan 2 Nisan 1927'de fenni raporun hazırlanması için müşavir mimar Mongeri'ye kapalı zarflarda ulaştırılan 4 tekliften; Müteahhit Erzurumlu Nafiz Bey binayı 320 iş gününde 451.000 liraya, Rella Şirketi 450 günde 616.500 liraya, Milli İthalat ve İhracat Şirketi 480 günde 574.000 liraya, Mösyö Aciman 375 günde 550.000 liraya inşa etmeyi taahhüt etmiştir.⁵ Rapor incelenerek yapılacak ekleri de kapsamak üzere iş 477.000 liraya Erzurumlu Nafiz Bey'e verilmiştir.⁶ İnşaat Haziran 1929'da, başlangıçta öngörülme-yen zemin güçlendirme faaliyeti, asansör, paratoner, su tulumbaları, mermer sütun ve döşemeler, kış bahçesi, banyo odası, heykel kaidesi, mobilyalar ile birlikte toplam 736.118 liraya tamamlanmıştır.⁷ (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

Şekil 2. 1. Türkiye İş Bankası 3. Umum Müdürlüğü Cephe Çizimi (Rona Arşivi'nden aktaran: Akşit (2010)).

³ TİB, İMK, 22 Nisan 1926, Defter (Müze), s. 60. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

⁴ TİB, İMK, 13 Şubat 1927, Defter (Müze), s. 60. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

⁵ TİB, İMK, 2 Nisan 1927, Defter (Müze), s. 67. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

⁶ Nafiz Kotan.

⁷ TİB, İMK, 17 Aralık 1929, Defter (Müze), s. 495.

TİB, İMK, 19 Şubat 1929, Defter (Müze), s. 308. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

III. Umum Müdürlüğü ilk inşa edildiğinde, 4.000.000 lira sermayeli, az sayıda çalışana sahip, bu kadar küçük bir bankanın bu kadar büyük bir binaya sahip olması çok konuşulmuştur: “Boru değil, bir milyon 300 bin liraya ihale edilmiş binanın inşası. Sonra, temelden su çıkınca, 800 bin lira da ilâvei inşaat için ödenmiş. Bu israf değil de nedir?” (Lâ’lci, 1966).

Aktarılan dedikodularda mübalağa olduğu görülse de, gerçekten de binanın ilk başlarda TİB Umum Müdürlük servisleri için büyük gelmesi sebebiyle, bir kısmı iş hanı olarak kiraya verilmiştir. Ancak bu durum ilerleyen zamanlarda değişmiş, binanın tamamını TİB kullanmaya başlayarak bir takım ekler dahi yapmıştır.

Şekil 2. 2. Ulus Meydanı ve Türkiye İş Bankası 3. Umum Müdürlüğü (SALT Araştırma, Aslı Aspar Koleksiyonu).

Ofis tipolojisindeki binanın modern bir plan anlayışıyla çözüldüğünü vurgulayan Akşit (2010) yapının, Mongeri’nin “diğer yapılarında görmediğimiz yoğunlukta sentezci bir yol” izlediğini gözlemlemekte ve bunun sebebini TİB’in Cumhuriyet Rejimi için oynadığı rolde aramaktadır. Akşit’e göre mimarın bu yapıda başlıca uğraştığı mesele, kamu yapısı kimliğine sahip olmayan bir imajı ulusalcı mimarlıkla bağdaştırmaktır. Ayrıca 1926’dan itibaren bu üsluba yönelik muhalefetin

Giulio Mongeri'yi üslubun ana hatlarından taviz vermeden, üslubu geliştirmeye itmiş olabileceğini belirtmektedir (Akşit, 2010).

Ziraat Bankası örneğinde olduğu gibi (Şener, 2016), Mongeri'ye Umum Müdürlüğü binası haricinde bir takım şube binası işi de verilmiştir. Bunlardan bilinenleri İzmir Şubesi (Kocabaşoğlu, vd., 2001) ve Edremit Şubesi'dir (Url-1). Genç (2001), Mongeri'nin mimari çizgisinin küçük ölçekli, tek katlı bir uygulaması olan Edremit Şubesi'ni 1930 senesine tarihlendirmektedir. Ancak yapının mimarını "Alman FRANSUVA" olarak aktarması, bu çalışmanın bazı belgelerin açığa çıkmasından önce yapıldığı izlenimini doğurur. 1925'te açılan İzmir Şubesi'nin ise 1927 yılında yeni bir bina arayışına başladığını, bu binanın "üslubunun modern olması, Ankara'daki umum müdürlük binasını andırması" talebinde bulunulduğunu biliyoruz (Türkiye İş Bankası Tarihi, 2001). İnşaat teklifleri Mart 1929'da değerlendirilerek ihale yine Müteahhit Nafiz Bey ve Şürekâsı'na 178.000 liraya verilmiştir. 1929 yazında temel kazısı başlayan bina 1930 yılının ortalarında tamamlanmış, gerekli mobilyalar ve elemanlar temin edilerek aynı yılın yaz aylarında bina kullanıma açılmıştır (Türkiye İş Bankası Tarihi, 2001).

Şekil 2. 3. TİB İzmir Şubesi. (İş Dergisi, Eylül 1975).

Şekil 2. 4. TİB Edremit Şubesi. (Url-1).

TİB'in kuruluş yıllarındaki kısıtlı şube sayısı ve inşai faaliyete bakıldığında, döneme Mongeri'ye atfedilebilecek bir Ulusalçı Mimarlık çizgisi damgasını vurmuştur. Kalan şubeler de bilindiği kadarıyla halihazırda varolan binalara yerleştirilmiş, Mongeri'nin iki binası haricinde yeni şube binası inşa edilmemiştir. III. Umum Müdürlük Binası üzerine yazdığı tezde Seçkin Akşit'in (2010), binanın planının modern olduğunu vurgulaması, daha sonra İzmir Şubesi için bankanın modern üslupta ve III. Umum Müdürlük binasına benzer bir bina talep etmesi tartışmalı görünebilir. Ancak bu konuda Sibel Bozdoğan (2012) çeşitli ipuçları vermektedir. Bozdoğan, döneminde 'Milli Mimari Rönesansı' olarak üslubun temel fikrinin Klasik Osmanlı mimarlığından alınan dekoratif unsurların yeni inşa teknikleriyle sentezlenmesi olduğunu belirtir:

Oysa üsluptan çok tarihsel perspektiften bakıldığında, Milli Mimari Rönesansı'nın, Türk Mimari Kültürü'ndeki ilk "modern" söylem olduğu söylenebilir. Türk mimarları yeni bina tipleri, inşa teknikleri ve tasarım ilkeleri ile ilk kez burada sistematik olarak hesaplaşmışlardı. En önemlisi, mimari, kimlik inşa etme ve ulus kurma amacıyla ilk kez burada büyük ölçüde seferber edilmişti. (Bozdoğan, 2012)

Bu sebeple, seçmeci ve canlandırmacı bir üslubun modern ve öncü olma iddiasındaki bankanın temsil dili olarak seçilmesine bu ölçütlerden bakıldığında çelişkili görmek, anakronistik bir yorum olacaktır.

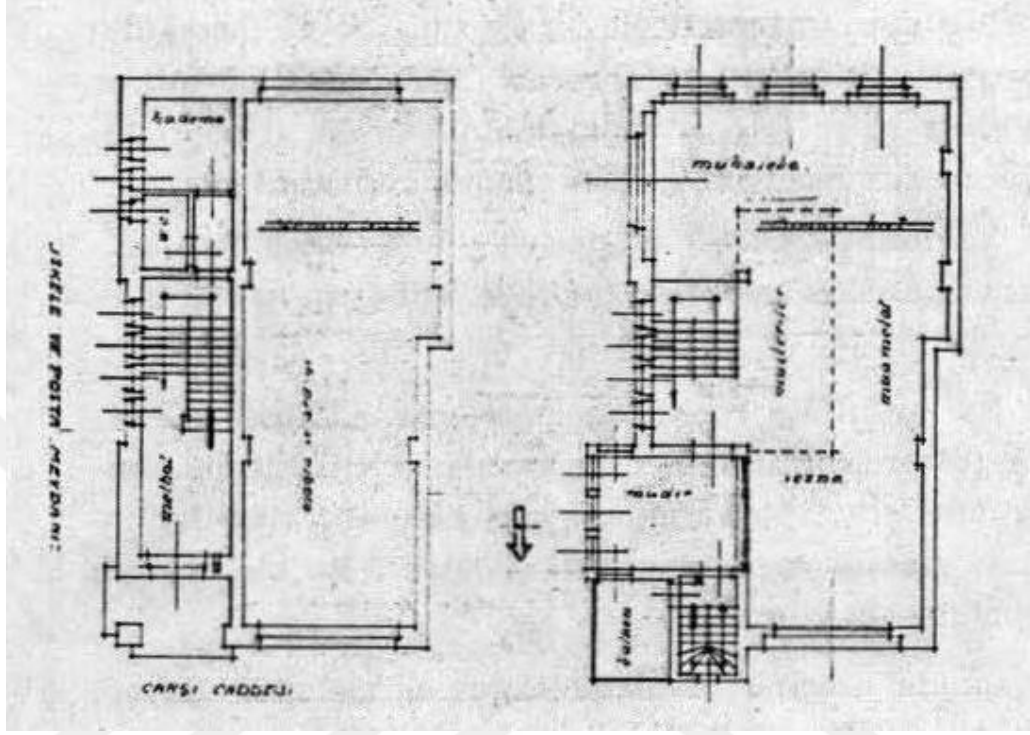
2.2. 1932-1943: Bankanın Yönetim Organizasyonunun Düzenlenmesi

1932-1943 dönemi bankanın düzeninin oturduğu dönem olarak tanımlanmıştır. Bu dönem Türkiye’de bankacılık açısından diğer alanlarda olduğu gibi yasal düzenlemelerin yapıldığı ve devletçiliğin iktisadi politika olarak sistemli biçimde uygulandığı dönemdir. Bankanın iç işleyişinde sermaye el değiştirmemiş, çalışan sayısı yalnızca %3 artmış ve şube sayısı 43’ten 48’e ulaşmıştır. En önemli değişiklik, önceki dönemde asker kökenli üst kademenin yerini sivil öğrenimli şahısların almaya başlamasıdır. Büyük Buhran’ın etkilerinin sürdüğü ve İkinci Dünya Savaşı’nın gerçekleştiği bu yıllarda,⁸ bankanın şube açma hızında düşüş olduğu ve bazı şubelerin kapandığı görülmektedir. Önceki dönemde ülke genelinde ticari merkezlere yayılma gayesinin yerine, yeni açılan şubelerin açılma amacı değişmiş ve halkın şubelere erişiminin kolaylaştırılması amaçlanmış, bu sebeple Üsküdar, Beyazıt ve Galata gibi semtlerde şubeler açılmıştır. 1943 yılında toplam 48 şubeden %65 gibi bir çoğunluğunun Batı Anadolu’da yoğunlaşmış olduğu görülür. Bu dönemdeki şubeleri Kocabaşoğlu ekibi büyük kentlerdeki ana şubeler, Anadolu il merkezlerindeki tali şubeler, büyük şubelere bağlı mülhak şubeler ve büyük kentlerde bulunan ajanslar olarak sınıflandırmakta; ana şubelerin 100 dolayında, ana şubelerden hacim olarak küçük ancak aynı yetkilere sahip olan tali şubelerin 10 civarında çalışana sahip olduğunu belirtmektedir (Kocabaşoğlu, vd., 2001).

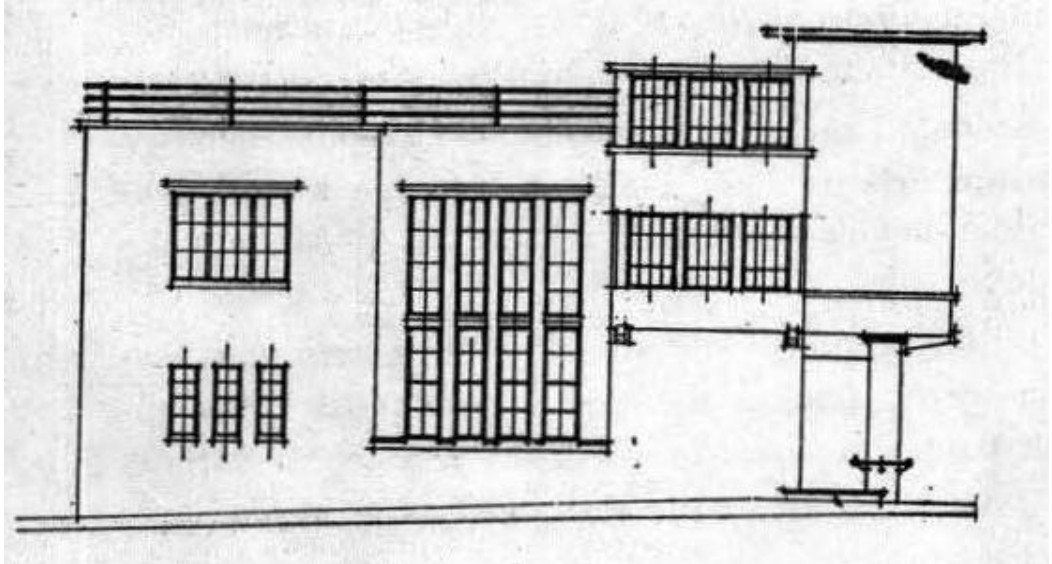
Bu dönemde inşa edilen Mersin Şubesi, kariyerinin bu yıllarında üretimi Çukurova Bölgesi’nde yoğunlaşan ve 1933 yılında Ankara İmar Müdürlüğü görevine getirilecek olan (Gümüş, 2014) müellifi Semih Rüstem’in tanıtım yazısıyla 1932 yılında Mimar dergisine konu olmuştur. Bina, dönemin batı kaynaklı ana akım modernist kütle kompozisyonu ve cephe oranları ve birinci katta serbest betonarme merdivenin yanı sıra yerel taş kullanımı, yine kütledeki çıkmalarıyla ve bazı pencere oranlarıyla yerel modernist bir örnek olarak görülebilir. Arkitekt dergisinde yayımlanan planın okunabilirliğinin düşük olması sebebiyle mimarın plan üzerine yazdığı mahal adları açıkça görülemez de zemin katın giriş holü ve merdivenden kapalı bir duvarla tecrit edilmiş olması, bu katın depo ya da kiralık dükkan olarak değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanında, birinci katta

⁸ Büyük Buhran’ın Türkiye’deki etkileri üzerine bkz. Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007, Korkut Boratav (2008); Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Şevket Pamuk (2014) ve ilgili literatür.

bankacılık hizmetlerinin verildiği açıkça okunmaktadır (Semih, 1932). Bu istisnai durum, henüz bankacılık hizmetlerinin zemin kotunda verilmesinin genelgeçer bir kural olmadığını düşündürür.

Şekil 2. 5. TİB Mersin Şubesi Kat Planı Çizimleri (Semih Rüstem, 1932).

Şekil 2. 6. TİB Mersin Şubesi Cephe Çizimi (Semih Rüstem, 1932).

Elimizdeki bir başka kaynak, ünlü Şehir Plancısı Hermann Jansen'in çekmiş olduğu fotoğraftır (Şekil 2.7).⁹ Ankara Planı'nı hazırladıktan sonra İzmit, Adana, Tarsus planlarını üzerinde çalışan Jansen, Mersin planını hazırlamak üzere davet almış, şehri gezip incelerken TİB Mersin Şubesi'nin de fotoğrafını çekmiştir. Semih Rüstem, dergideki kısa metninde bankanın elektrikli logosunun denizden görülebildiğini belirttiğine göre çekilen fotoğraf kuzey - kuzeybatı cephesinden deniz yönüne bakarak çekilmiş olmalıdır. Mimar Dergisi'nde yayımlanan planlar ve görünüş ile; aynı binayı gösteren, hem dergide yayımlanan fotoğraf, hem de Hermann Jansen'in 1935 senesinde çektiği fotoğraf arasında; eklenmiş bir çıkma, çizimdeki başka bir çıkmanın kat planına dahil edilmesi gibi bir takım farklılıklar görülmektedir. Başka bir sorunlu nokta olarak, TİB Arşivi'ne dayanan bir çalışma olan Türkiye İş Bankası Tarihi (2001), şubenin açılış tarihini 22.12.1928 olarak vermektedir. Bu tarihte binanın yayımlanacağı bir mimarlık dergisi bulunmadığından, projenin daha geç bir tarihte yayımlanmış olma ihtimali bulunsa da, 1931 senesinin başından itibaren düzenli olarak yayımlanan derginin Temmuz-Ağustos 1932 sayısında yayımlanan projenin en azından 1932 senesi içerisinde tamamlandığı varsayımında bulunulabilir. Şubenin bankanın bu dönemine ait olduğunu, bir önceki dönemin Milli Mimari Rönesansı çizgisine karşıt 'Kübik Mimari' üslubu da destekler niteliktedir. Bu durumda elimizdeki az sayıda kaynağı yorumladığımızda elde ettiğimiz en olası senaryo, 1928 yılında kullanıma açılan şubenin mevcut yapı stokunda var olan bir yapıya yerleştiği, TİB'in Mimar Semih Rüstem'e işi verdiği, sonrasında bilinmeyen bir sebepten ötürü projede revizyona gidildiği veya inşaat esnasında revizyon yapıldığı, bina tamamlandıktan sonra mimarın dergiye yapının güncel bir fotoğrafını ve revizyondan önceki planları paylaştığı senaryo gibi görünmektedir. Sonuç olarak günümüze ulaşmayan bu yapının inşa edildiğindeki kesin durumunu kestiremiyor olmamız, banka hizmetlerinin üst katlarda verilmesi gibi istisnai bir durum yaratıp yaratmadığımızı kesin olarak kanıtlamasa da plandaki değişikliklerin büyük değişiklikler olmaması, dergide yayımlanan plana en azından şema ve fonksiyon dağılımı olarak sadık kalındığını düşündürmekte, banka hizmetlerinin gerçekten de üst katta verildiği savını güçlendirmektedir.

⁹ German National Museum Nürnberg / Archiv für bildende Kunst, Hermann Jansen evrakı, Kutu B12-a, Albüm 15-17-19, foto no 1457

Şekil 2. 7. Mersin Şubesi, Fotoğraf: Hermann Jansen, 1935 (German National Museum Nürnberg / Archiv für bildende Kunst)

Cumhuriyet Dönemi modern mimarlığında 1920’li yılların sonunda Giulio Mongeri, Kemaleddin Bey ve Vedat Bey’in başını çektiği seçmeci eklemeci biçimsel tercihler bir kenara bırakılarak geçmişten gelen tüm referanslar kesilmiş, devlet tarafından Kübik Mimari hareketi benimsenmiştir. Devletle olan organik bağlarıyla, TİB’in de Kübik Mimariye başvurduğu görülmektedir. Bu anlamda Semih Rüstem’in TİB Mersin Şubesi İsmail Hakkı’nın tanımlamasıyla makul, riyazi ve hendesi (rasyonel, matematiksel ve geometrik) bir anlayışı yansıtmaktadır.¹⁰

Önce Büyük Buhran’ın devam eden etkileri, sonrasında İkinci Dünya Savaşı göz önüne alındığında, ekonomik faaliyetlerin azalmasıyla beraber TİB’in şube açarak yayılması yerine iç işleyişine düzenlemeler getirmesi normaldir. Bu gelişmeler, şubelerin sınıflandırılması ve yeni açılan şubelerin amacının halkın erişimini kolaylaştırmak olması, bir önceki dönemi tanımlayan merkezi ideolojinin enstrümanı olan banka imajından, şube bankacılığı statüsüne geçişe işaret eder. 1937 yılında yönetimin önemli noktalardaki şubeler için “tetkikat yapıp bina yaptırılması” kararı

¹⁰ Aktaran: Sibel Bozdoğan (2012)

alınması,¹¹ ve birkaç sene sonra hem bu amaçla hem de şubelerin restore edilmesi amacıyla Arif Hikmet Holtay ile çalışılmaya başlanması,¹² bu dönem için önemli gelişmelerdir (Kocabaşoğlu, vd., 2001). Holtay'ın şube binaları hakkında Arkitekt Dergisi'nde çıkan yazılara bakıldığında bankanın bu mimarla en az 1952 senesine kadar çalışmaya devam ettiği görülmektedir.¹³ Yani, Umum Müdürlüğü ve bizzat TİB tarafından inşa ettirilen birkaç şube dışında, şubelerin mimarisi konusunda merkezi yönetimin sistemli bir niyete ve davranışa sahip olmasından bahsetmek 1937 yılından itibaren mümkündür. Holtay'ın şube yapıları inşa edildikleri tarihten ötürü bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

2.3. 1944-1960: Rekabet Ortamında Türkiye İş Bankası'nın Büyümesi

TİB'in 1944-1960 döneminde Garanti Bankası, Akbank ve Yapı ve Kredi Bankası gibi rakip bankalar kurulmuş, bu rekabet ortamında TİB sermayesini bir kat, şube sayısını beş kat, çalışan sayısını altı kat büyütüştür. Bu hareketlilik bankada yeni bir örgütlenme biçimini ve yeni birimleri gerekli kılmış, bu bağlamda gerektiğinde inşaat işleri ile de ilgilenecek bir organizasyon müdürlüğü kurulmuştur.¹⁴ 1947'den sonra hızlanan şubeleşme faaliyeti 1952 ile 1956 yılları aralığında doruk ve doyma noktasına ulaşmış, sonrasında yavaşlamıştır. Bu gelişmeler, sonuç olarak 1953 yılında Emlak Müdürlüğü'nün kurulmasını getirmiştir.¹⁵ TİB arşivlerine ve verilerine dayanan çalışmasında Kocabaşoğlu (2001) özellikle bu yıldan itibaren bankanın kullandığı binaları kendi mülkiyetinde toplamaya ehemmiyet verdiğini belirtmektedir. 1960 yılına gelindiğinde şube sayısı 244'e ulaşmıştır. 1950'li yıllarda, işlem hacmi ve şube sayısındaki artışla, ileride bölge sistemine dönüşecek olan muntika sistemi İstanbul ve İzmir'de denenmeye başlanmıştır. Şube bankacılığının gelişmesi böylece şubelerin iş hacmi ve karlılık açısından hiyerarşik bir düzene oturtulmasını getirmiştir. Üç büyük şehir ve İskenderun şubeleri fevkalade şubeler, Bursa, Adana gibi önemli şehirler birinci sınıf şubeler, bir takım merkezler ve büyük

¹¹ TİB, İMK, 17 Şubat 1937, Cilt 6, s. 106-107. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

¹² TİB, İMK, 1 Eylül 1943 tarih ve 1111 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

¹³ Arkitekt Dergisi'nde tanıtılan projelerin hepsi inşaatların tamamlandığı yıl yayımlanmasa da, yıllarla ilgili karşılaştırma yapıldığında Holtay'la 1950-1952 yılları aralığında bir tarihe kadar çalışıldığı çıkarımı yapılabilir.

¹⁴ TİB, İMK, 29 Mayıs 1947 tarih ve 2173 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

¹⁵ TİB, İMK, 22 Haziran 1953 tarih ve 3991 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

şehirlerin bazı alt şubeleri ikinci sınıf, bir alt kademe üçüncü sınıf ve Erzurum, Kars, Malatya gibi şubeler uzak şubeler olarak adlandırılmıştır. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

TİB'in anlaşmalı mimarı Arif Hikmet Holtay'ın bu yıllarda Samsun, Mersin, Bursa, Malatya ve Konya'da şube binaları, Ankara'da ise Arşiv Binası projelendirdiği bilinmektedir. Samsun Şubesi 1947 ile 1948 yılları arasında betonarme iskelet sistem üzerine tuğla duvar kullanılarak, 35.000 lira maliyetle inşa edilmiştir. Deniz kenarındaki arsada bodrum kat inşa etmek probleminden ötürü Holtay binayı kaide üzerine yerleştirerek alçak tavanlı bir zemin kata kasa dairelerini yerleştirmiştir. Ancak imar durumunun binanın gabarisini çevredeki yapılarla eşitlediğinden ve kasa dairesi için bodrum yapamadığından bahseden Holtay, lojman için de kat ekleyememiştir. Bu durumda mimar cadde cephesini alçak tavanlı bodrum katı ve 1,5 kat yüksekliğindeki müşteri holüne terk ederek caddeye banka kimliğini yansıtacak bir cephe verme imkanı yakaladığını belirtir. Binanın denize bakan cepheyi kullanan kısmını ise ayrı çalışan bitişik bir blok olarak lojman faaliyetine bırakarak özgün bir çözüme ulaşmıştır (Holtay, 1949a).

Mersin Şubesi üzerine Arkitekt Dergisi'nde kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Ana tasarım kararlarını oluşturan üç kriter banka tipolojisi, Güney Anadolu karakterine uygun bir mimari ve Holtay'ın belirleyici mimari dilidir. Yazıda belirtilmemiş olsa da, kıyı çizgisine yakın konumlanan bu binada da bodrum kat inşasının zorluğundan ötürü Samsun Şubesi gibi banka kaide üzerinde yükseltildiği, ancak kat yüksekliği konusunda daha serbest davranabilen Holtay'ın lojman işlevini barındıran birimleri üst kata yerleştirebildiği görülmektedir (Holtay, 1949b).

Bursa Şubesi hakkında 1951 senesinde yayımlanan yazısında Holtay binanın bir önceki sene tamamlandığını belirtmektedir. Mimarı, teamül haline gelmiş olan, bankaların üst katlarının lojman olarak değerlendirilmesi uygulamasını sakıncalı bulduğunu belirterek, bu kanaatini meşrulaştırmak için üç sebep sunar. Birinci olarak, şehirlerin iş merkezlerinde konumlanan bankaların üst katları, uygun bir yaşama ortamı sunmamaktadır. İkinci olarak metrekare fiyatı 250 lira olan banka binasına metrekare fiyatı 150 lira olan ikametgahı yerleştirmek ekonomik açıdan mantıksızdır. Üçüncü olarak ise üst katlarda konut elemanları, bir bankanın ciddiyet içeren mimari temsilini zedelenmektedir. Muhalefetini bu şekilde açıklayan Holtay, Bursa Şubesi'nin yine de "plan tertibi ve mimari bakımından tatminkar" bir bina

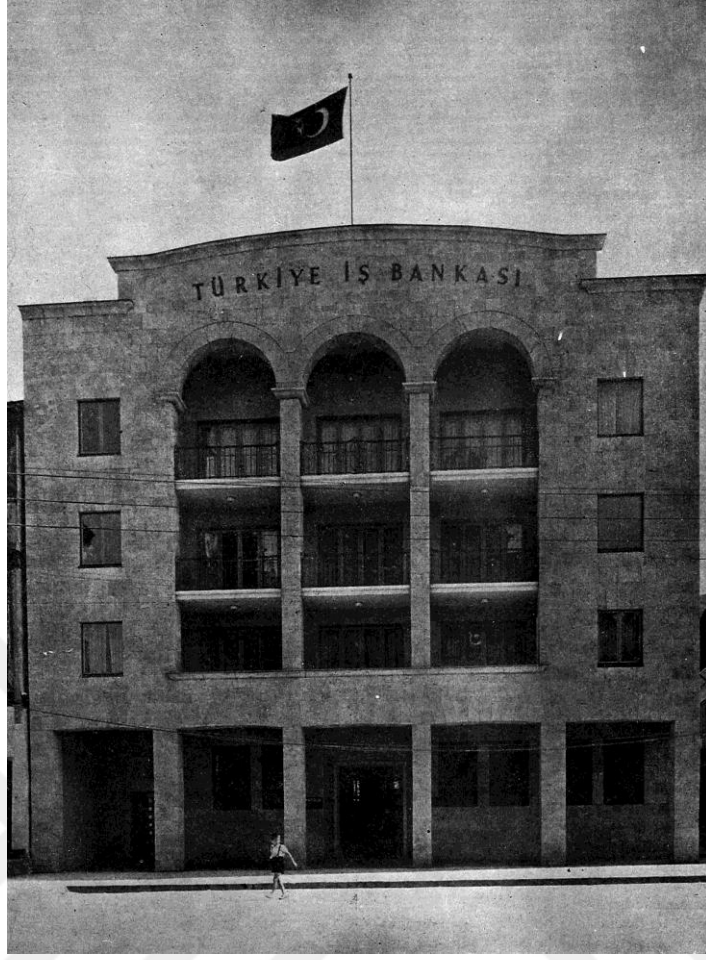
olduğunu yazmaktadır. Bu binada muhalefet ettiği bir başka konu olarak Holtay, Ulu Cami silüetine uyum sağlamak için binayı alçak tutmaya çalıştığını ancak Bursa Belediyesi'nin "imar planı icabıdır diye binanın dört katlı ve portikli yapılmasında ısrar" ettiğini belirtmektedir (Holtay, 1951).

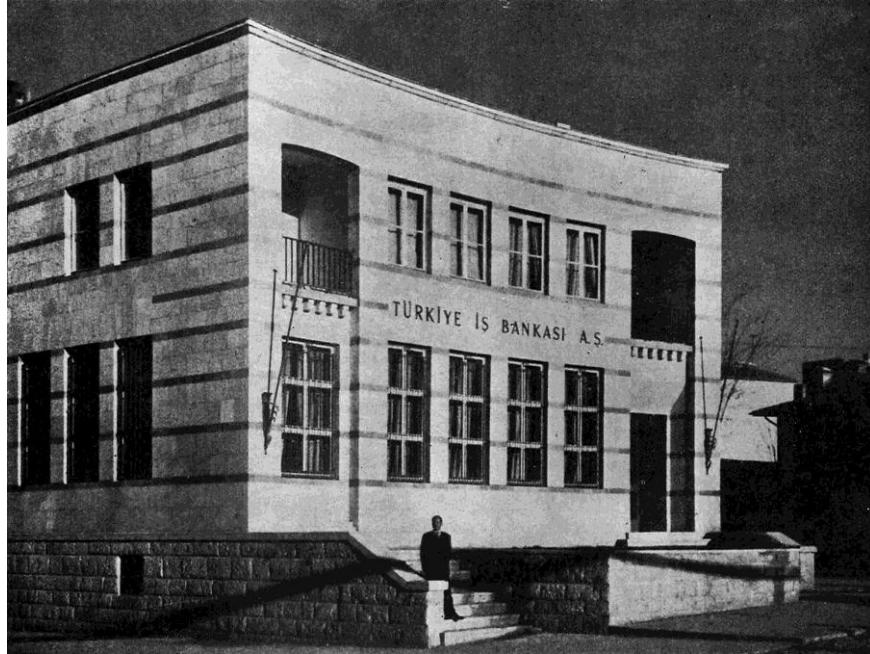
Şekil 2. 8. TİB Samsun Şubesi (Holtay, A. H., 1949a).

Şekil 2. 9. TİB Mersin Şubesi (Holtay, A. H., 1949b).

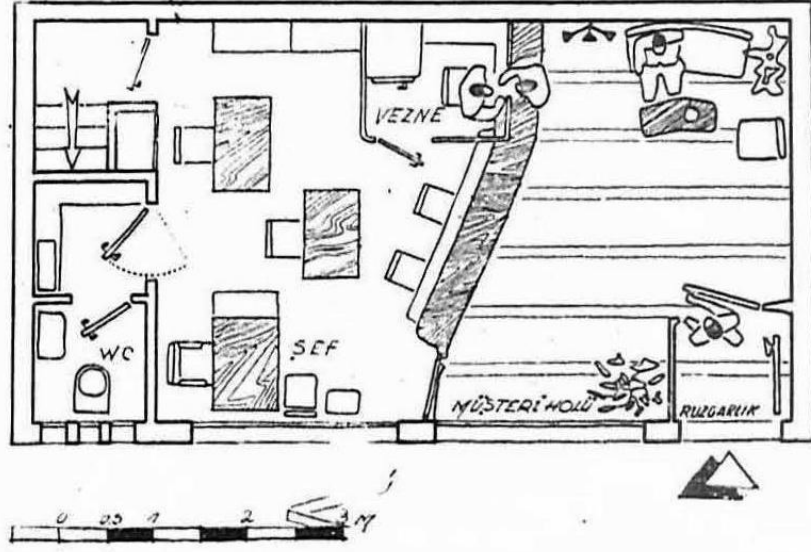
Şekil 2. 10. TİB Bursa Şubesi (Holtay, A. H., 1951).

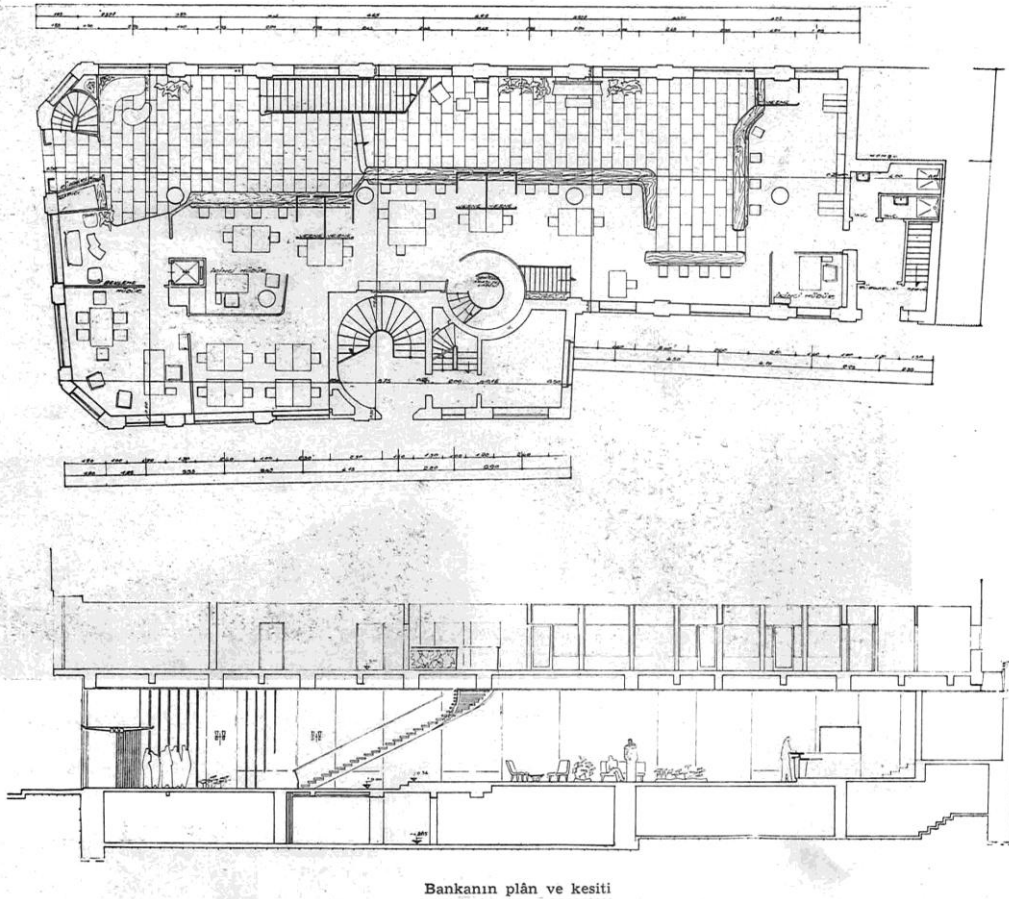
Şekil 2. 11. TİB Malatya Şubesi (Holtay, A. H., 1952a).

Bankanın 1953 senesinden önce İstanbul'da bir grup küçük ajans binası işi için Halit Femir ve Feridun Akozan'la çalıştığı görülmektedir. Müdür bürosu, vezne, müşteri servisi bankosu ve 2-3 masadan oluşan bu ajanslardan Femir ile Akozan Kazlıçeşme, Şehremini ve Şişli'de mevcut binaları ajans olarak düzenlemiş, Balat'ta ise müdür için lojman ihtiva eden yeni bir bina gerçekleştirmiştir. Bu yapılar, eşzamanlı sayılabilecek Holtay tasarımı büyük şubelerinin rejyonalist çizgisinden farklı olarak, döneminin sade diline ve titizce detaylandırılmış modernist çizgisine sahiptir. Dört ajansın kat planında ortak bir plan kararı olarak bankonun içine yerleştiği dikdörtgen hacmi genişletmek amacıyla, müşteri holünü hazırlayacak ve giriş rüzgarlığını vurgulayacak şekilde açılı yerleştirildiği görülmektedir (1955). Femir ve Akozan'ın 1953-1954 yıllarında gerçekleştirdiği bir başka şube de Beyoğlu Şubesi'dir. Mevcut karma inşa sistemindeki işhanına yerleşen şubenin düzenlenmesinde mimarlar bir takım yapısal müdahalelerde bulduklarını belirtmektedir. Mimarlar zemindeki kalın ayakları kaldırarak yerine çelik putrel ve çelik kirişlerden oluşan bir sistem uygulamışlardır (1954).

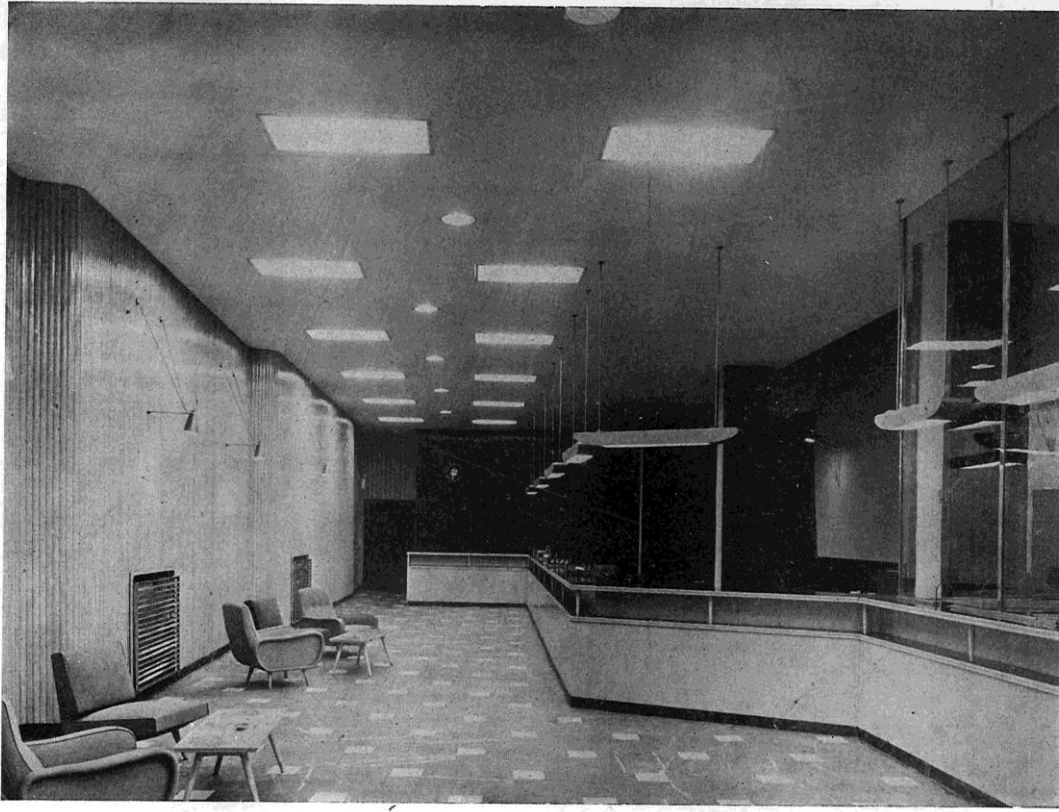
Aynı yıllarda yarışmayla elde edilen bir proje de, Muhlis Türkmen'in Birincilik Ödülü kazanarak uyguladığı Galatasaray Şubesi'dir (Türkmen, 1955). Türkmen de Femir ve Akozan ikilisi gibi, bankoyu kademeli olarak giriş rüzgarlığına doğru geri çekerek mobilyalar aracılığıyla açık mekanı düzenlemiştir. Projenin en dikkat çekici yanı ise, kat boyunca çeşitli bölgelerde çatıdan günışığı almak için açılmış yarıklardır (Türkmen, 1955). Mimarın 1956 senesinde yayınlanan bir başka projesi ise Muhteşem Giray ile gerçekleştirdiği Pangaltı Şubesi'dir. Asma katlı şube katı ve dört lojman katı bulunan bina, bu dönemde Holtay sonrasında saydığımız şubelerle benzer çizgidedir, özellikle giriş cephesindeki sık yerleştirilmiş ritmik düşey boşlukların Muhlis Türkmen'in imzası haline geldiğinden bahsedilebilir. Ancak önceki binalardan dil olarak ayrışmasa da, Pangaltı Şubesi'nde bir ton değişikliği görülmektedir. Pangaltı Şubesi saydığımız binalar gibi, ne küçük bir ajans kategorisindedir, ne de mevcut bir binaya yerleşir. Daha geniş alana ve hareket özgürlüğüne kavuşan mimarların, mekan içerisindeki boşluklarda, kat silmelerinde ve elemanların oranlarında daha Korbüzyen bir mimari dil denedikleri görülür.

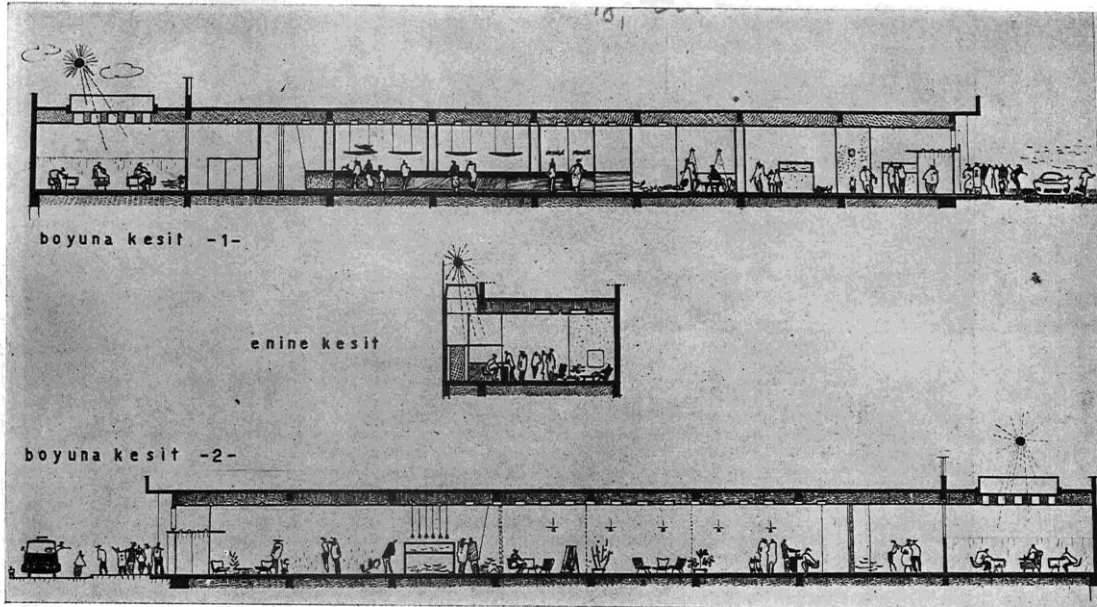
Şekil 2. 12. TİB Şehremini Ajansı (Femir, H., ve Akozan, F., 1954).

Şekil 2. 13. TİB Beyoğlu Şubesi (Femir, H., Akozan, F., 1954).

Şekil 2. 14. TİB Galatasay Şubesi (Türkmen, M., 1955).

Şekil 2. 15. TİB Galatasay Şubesi Kesitleri (Türkmen, M., 1955).

Şekil 2. 16. TİB Pangaltı Şubesi (Türkmen, M., Giray, M., 1955).

Daha önce bahsettiğimiz TİB İzmir Şubesi genişlemeye ihtiyaç duymuş olmalı ki, 1956 yılında hazırlanan tadilat projesiyle (Genç, 2001) bir kat eklenerek çatı, giriş kulesinin kotuna çekilmiştir. Tadilat projesinde yapının cephesindeki dekoratif elemanlar sökülerek yapı çok daha sade bir görünüme bürünmüş ancak giriş mekanında bulunan iki sütun olduğu gibi kalarak binaya heterojen bir görünüm kazandırmıştır. Cephe sadeleştirme faaliyeti, akla yakın zamanda yapılan İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin yangın sonrası renovasyon projesini getirmekte, bu uygulamanın dönemi tanımlayan bir karakteristik davranış biçimi olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 2. 17. Tadilattan Sonra TİB İzmir Şubesi (İş Dergisi, Eylül 1975).

Aynı dönem içerisinde farklı bir inşai faaliyet olarak, müşterileri tasarrufa özendirmek amacıyla yapılan Piyango Evleri'nden bahsetmek gerekir. Konut sorunu ve devlet eliyle üretilen konut eleştirisinin devamında gelişen kooperatifçiliğin tartışıldığı ortamda ortaya çıkan İkramiye Evleri'nin Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve politik ortamında Demokrat Parti'nin yükselişiyle olan nedensel ilişkisine dikkat çeken Şumnu (2014), 1940'ların sonundan 1970'lerin ortalarına kadar devam eden bu geleneği TİB'in başlattığını belirtir. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 1929 yılında kurulmuş olması, tasarruf konusunun devlet için arz ettiği önemi ve aciliyeti gösterir nikteliktedir.

Şumnu, mesken sorunuyla ilgilendiği bilinen Abidin Mortaş'ın, devletin konut üretiminden çekilmesi gerektiğini belirttiğine, Saraçoğlu Mahallesi gibi uygulamaları ölçsüz ve hesapsız bulduğuna dikkati çeker ve Tasarruf Evleri Kooperatifi'yle (1948) birlikte İş Bankası Piyango Evleri'nin mimar için teorilerini uygulayacağı bir mecra sağladığını ekler (Şumnu, 2014). Mortaş'ın müellifi olduğu üç örnekten, iki katlı ve üç yatak odalı birincisi 1949 yılına (Mortaş, İş Bankası Piyango Evi); ikişer katlı ve ikişer yatak odalı ikiz evlerden oluşan ikinci örnek (Mortaş, İş Bankası Piyango Evleri) ve Büyükada'da bulunan ikişer katlı iki ev (Mortaş, Büyük Adada İki Piyango Evi) 1950 yılına aittir. Mortaş'ın mimari çizgisinden ayrılmayan

yapılardan özellikle ikiz evlerdeki geniş holler dikkati çekmektedir. Bu yapıları Şumnu tarafından Mortaş'a atfedilen ve Arkitekt Dergisi'nde isimsiz olarak 1952 senesinde yayımlanan, Ankara-Kavaklıdere'de bulunan iki tip ikiz ev takip eder. Orta gelir grubun göz önünde bulundurulduğu belirtilen ilk tipte zemin katta salon, yemek odası ve hizmetçi odası, üst katta ise iki yatak odası bulunmakta, yapım maliyetinde sınırın 25.000 lira olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Yayvan planlı birinci tipin aksine ikinci tipte birimler kareye yakın bir dikdörtgende toplanmış, hizmetçi odası çıkarılmış ve üst kata küçük bir yatak odası ilave edilmiştir (İş Bankası İkramiye Evleri, 1952a).

Şekil 2. 18. TİB Piyango Evleri (Mortaş, A., 1949).

Dönemin politik eğilimleri ve ekonomik canlanmasını özel bankalarda rekabet ortamının doğması takip etmiş ve bu dönemde TİB gözle görülür biçimde büyümüştür. Bu dönem Holtay öncesi ve Holtay sonrası olarak iki bölümde incelenebilir. 1944-1960 aralığının ortalarına kadar Arif Hikmet Holtay'ın projelendirdiği prestijli şube yapıları görülmektedir. Sonrasında, birlikte çalışılan sözleşmeli mimardan, mimarların banka bünyesinde çalıştığı Emlak Müdürlüğü'ne geçiş yaşanmışsa da bu birimin bütün inşai faaliyeti yüklenmesi için 1960'lı yılları beklemek gerekecektir. Biçimsel açıdan önceki dönemlerde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi mimarlığının gelişim çizgisi, banka üzerinden birebir takip edilebilir. Kübik Mimari, Avrupa'da milliyetçilik akımının kuvvetlendiği ve Batılı toplum imajının

milli değerler için tehdit yarattığı korkusuyla yerini klasisist, milliyetçi ve devlet iktidarıyla özdeşleşen Milli Mimari'ye bırakmıştır (Bozdoğan, 2012). Holtay sonrası dönem ise Çok Partili Dönem'de liberal ve dünyaya entegre olmaya başlayan ekonomisiyle biçimsel olarak ana akıma katılan Türkiye mimarlığının bir yansıması olarak görülebilir.

Holtay'ın TİB'le çalıştığı süre içerisinde bir takım ihtilafli durumlara düştüğü, Arkitekt Dergisi'ndeki proje tanıtım metinlerinde takip edilebilmektedir. Örnek olarak Bursa Şubesi'nin projelendirme sürecinde Holtay kat sayısını tarihi dokuda düşük tutmayı istediğini ancak İmar Müdürlüğü'nün kat sayısının artırılması konusunda kendini zorladığını belirtmiştir. Bu konuda, Belediye İmar Müdürlüğü'nün mimari imar planındaki hakkını sonuna kadar kullanmaya zorlaması senaryosu olanaklı görünmemektedir. Daha olası bir senaryo olarak Holtay'ın, imar planındaki hakkını iktisadi sebeplerle sonuna kadar kullanmak isteyen banka yönetimiyle görüş ayrılığına düşmesi, ancak bunu bir süreli yayında açıkça belirtememesi senaryosu öne çıkmaktadır.

Arkitekt dergisinde yayımlanan Holtay'ın son TİB Şubesi, Malatya Şubesi'dir (Holtay, 1952a). Şubeye ait kullanılan malzeme, müteahhit ve inşaat maliyeti bilgilerini veren mimar, bu mecrayı yapının tanıtımından çok, başka bir konuyu tartışmak için kullanmayı tercih etmiştir. Holtay TİB ile çalıştığı yıllarda baskın olan rejyonalist unsurları kullanmadan önce, 1930'lu yıllarda Ziraat Bankası Bursa Şubesi'ni Kübik Mimari üslupta projelendirmiş ve uygulamıştı (Holtay, 1936). Hükümet Meydanı gibi önemli bir konumda temsili önemli olan ancak küçük ölçekli bir banka projesi olması sebebiyle mimarın binayı ele alış biçimi, yapıyı özgün kılmaktadır. Holtay TİB Malatya Şubesi tanıtım yazısını bu yapıyı tanıtmaktan çok, Ziraat Bankası Bursa Şubesi'nde kendisine danışmadan yapılan değişiklikleri tenkit etmek amacıyla kullanmıştır (Holtay, 1951). Son iki yazısında işvereni konumundaki bankaları açıkça tenkit eden Holtay, çalıştığı kurumla çatışma içerisindeki bir mimar imajını vermektedir. TİB Malatya Şubesi'ni tanıtan bir metninde Ziraat Bankası'nın Bursa Şubesi'nde, kendisine danışmadan değişiklik yapmasını kınayan Holtay'ın bir muhatabı da, potansiyel başka çatışmalar yaşayacağını öngördüğü TİB olmalıdır. Güzel Sanatlar Akademisi özlük dosyasında 28 Ekim 1955 tarihli 221.1 sayılı evraka

göre Holtay, “Ankara İş Bankası Müsabakası”nda jüri üyesi olarak görev almıştır.¹⁶ Mevzubahis yarışma “Türkiye İş Bankası Anafartalar İş Hanı (Banka, Otel ve Sinema Binası) Proje Müsabakası”dır (1955). Holtay’ın bu tarihte bankayla kontratı muhtemelen bitmiş olsa da banka, proje yarışmasında kendisinin bankayla olan tecrübesine güveniyor olmalıdır. Bu anlamda çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, bankayla çalıştığı dönemde işveren ile mimar arasında geliştiğini varsaydığımız fikir ayrılığının profesyonel ilişkiyi zedelememiş olmasıdır.

Holtay sonrası dönemde yoğun şubeleşme faaliyeti kimi zaman yarışmalarla elde edilmiş projelerden sağlanmıştır. Şube yapılarının müelliflerinden ulaşabildiğimiz mimarların hepsi Güzel Sanatlar Akademisi muallimleridir. Sayılan beş isimden 1896 doğumlu ve diğerlerinden ayrılan mimari dile sahip Arif Hikmet Holtay’ı ayrı tutmak gerekir. Holtay; 1910-1924 tarihleri arasında doğmuş olan ve daha genç kuşağı temsil eden Halit Femir, Feridun Akozan, Muhlis Türkmen ve Muhteşem Giray için TİB’e referans olmuş olabilir. İkinci bir ihtimal olarak ise, özellikle Holtay ile iş yaptıktan sonra banka yönetimi, Güzel Sanatlar Akademisi muallimi kimliğini ehliyet olarak görmüş olabilir. Projeler dönemin hakim mimari dilinde üretilmiştir. Tasarrufa özendirmek amaçlı piyango evleri uygulaması küçük ölçekte başlamış, bu amaçla Abidin Mortaş gibi önemli bir mimarla çalışılmıştır. Bu dönemde Arkitekt Dergisi’nde yayımlanan bir başka şube olan Kadıköy Şubesi (1957) hakkında bilgi Dördüncü Bölüm’de, Çelik Alatur’un Kadıköy Şubesi düzenlemesiyle birlikte ele alınacaktır.

2.4. 1961-1979: Türkiye İş Bankası’nın Yükseliş Dönemi

TİB tarihinde dördüncü dönem 1961-1979 dönemidir. 1964 olağanüstü genel kurulunda Türkiye İş Bankası sermayesini 20.000.000 liraya, 1967’de ise 40.000.000 liraya çıkarmıştır. Ayrıca banka genel müdürünün banka içinden seçilmesi ve kalan yönetim kurulunun TİBAŞ Emekli Sandığı, Maliye Bakanlığı ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında 4-3-3 esasına göre paylaşılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemin bu üç önemli gelişmesinden iktisadi olan ilk ikisi bankanın hacmi açısından, üçüncüsü ise yönetim kurulunun kompozisyonunun TİB lehine dönüşmesiyle birlikte şube mimarisinde belirleyici role sahip olduğu hipotezi açısından önemlidir. Bu açıdan

¹⁶ Aktaran, Küreğibüyük (2011)

yönetim kurulu, 1966, 1972 ve 1978 yıllarında önemli değişiklikler geçirmiştir. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

Bankanın gayrimenkulleri kendi mülkiyetinde toplamının da ötesinde üslup bütünlüğü arama ve iç dekorasyon gibi konuların tartışıldığından bahseden Kocabaşoğlu (2001) 11 Aralık 1972 tarihli yönetim kurulunu örnek göstererek banka malı binaların sermaye ve ihtiyatlar toplamının yarısına kadar yükselebilmesi, lojman yapımına önem verilmesi ve bankanın adının mavi beyaz ışıklı panolarda yer alması gibi konuların tartışıldığını aktarır (Kocabaşoğlu, vd., 2001).¹⁷ İEDB'nin 1968 raporuna göre sene içerisinde plana göre 100 adet hizmet binası inşası tamamlanmış, Aralık ayında açılan şubeler de hesaba katıldığı zaman bankanın 1968 sonunda şube sayısı 344'ü bulmuştur (Bankamızdan Haberler, 1968).

İnşaat açısından yoğun geçen bu dönemin en önemli gelişmesi, IV. Genel Müdürlük Binası'nın inşa edilmesidir (Böke & Sargın, 1978). Bu nitelikli ve antıtsal yapının projesinin elde edilme süreci, TİB'in mimari üretimi hakkında önemli bilgiler sunar. Genel Müdürlük birimleri 1960'ların başından itibaren mevcut binaya sığmamaya ve çevrede yeni edinilen binalara yerleşmeye başlamıştır. 15 Mayıs 1963 tarihli bir karardan Yenişehir'de "Umum Müdürlük binasının tesisi için yetkililerle görüşmelerin devam ettiği"ni öğrendiğimize göre yeni bir bina arayışına girilmesinin çok uzun sürmediği görülmekte,¹⁸ "Umum Müdürlük teşkilatı için Atatürk Bulvarı üzerinde 6.731 metrekarare arsanın satın alınması" kararının 27 Şubat 1967 tarihli olmasından dolayı bu arayışın dört yıl sürdüğü anlaşılmaktadır.¹⁹ 23 Mayıs 1969 tarihli kararda ise kurum içinden hazırlanacak projenin "ehliyeti ve liyakatı sabit olmuş mimarlar arasından Genel Müdürlük'çe seçilecek 3-5 kişilik bir jüriye incelettirilerek" sonucun tekrar kurulda konuşulması kararlaştırılmıştır.²⁰ Yani İdare Meclisi, bu ölçekte ve önemde olan bir projenin İEDB tarafından hazırlanmasını ancak kurum dışından önemli mimarlardan oluşturulacak bir jüri tarafından kontrol edilmesini talep etmektedir. Yapının mimarları proje yarışmasının dışarıya açılmamasının sebebini, banka mimarlarının projede kolayca revizyon yapabilmeleri olarak açıklamışlardır (Binamızın Mimarlarıyla Bir Görüşme, 1976).

¹⁷ TİB, İMK, 11 Aralık 1972 tarih ve 10076-22 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

¹⁸ TİB, İMK, 15 Mayıs 1963 tarih ve 6079 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

¹⁹ TİB, İMK, 27 Şubat 1967 tarih ve 7393 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

²⁰ TİB, İMK, 23 Mayıs 1969 tarih ve 8550 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

İEDB’de çalışan 15 mimar tarafından hazırlanan sekiz proje Orhan Alsaç, Tulu Baytın, Behruz Çinici, Turgut Tuncay ve Ali Terzibaşoğlu tarafından değerlendirilmiş (Editorial, Binamızın Mimarlarıyla Bir Görüşme, 1976), jürinin “İmar İdare Heyeti’nce tasdik olunan kitle formuna bağlı kalmak mecburiyetinden dolayı, belki de müesseseyi temsil ve Ankara silüetine bulunulacak katkıda daha iyi bir imkanın kaçırılmış olduğunu” belirtmesi zerine İdare Kurulu “3-4 proje daha hazırlanması”nı talep etmiştir.²¹ İnaş edilecek binanın “anıt-bina olması, [...] İş Bankası’nın büyüklüğünü, yüceliğini Türk ekonomisi içerisindeki yerini simgeleyecek bir bina olması” hedeflenmiştir (Binamızın Mimarlarıyla Bir Görüşme, 1976). Jürinin görüşü hakkında bilgimiz bulunmasa da hazırlanan yedi projeden jüri 6 ve 7 numarayı beğenmiş olmalı ki Kurul “her iki projenin istifadeli yönlerinin birleştirilmesi suretiyle sonuca gidilmesi” kararını vermiştir.²² 3 Ağustos 1970 tarihinde hazırlanan projenin çizim ve maketleri üzerinden mimarlar Ayhan Böke ve Yılmaz Sargın’ın açıklamaları dinlenerek mimarlara 40.000’er lira ödeme yapılmıştır. 1971 Şubat’ında proje hazırlanmış ve ruhsat için belediyeye gönderilmiştir.

Şekil 2. 19. TİB IV. Genel Müdürlük Binası Maketi (İş Dergisi, Temmuz-Ağustos 1971).

İnaşat için teklif alınan 10 firmadan eleme yapılarak önce beş, sonra üç şirkete indirilmiş ve sonuç olarak ihale Esat Koray Ayduk firmasına verilmiştir. Ahşap işleri

²¹ TİB, İMK, 17 Eylül 1969 tarih ve 8703 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

²² TİB, İMK, 13 Nisan 1970 tarih ve 9002 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu, vd. (2001)

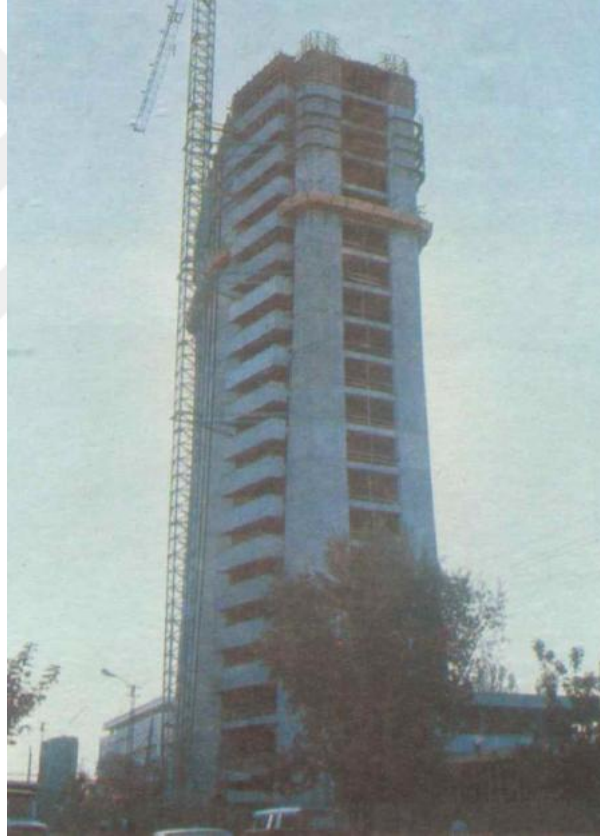
için Efes firması, elektrik işleri için Siemens'le anlaşmıştır. Orhan Alsaç başkanlığındaki proje grubunda mimarlar Böke ve Sargın'ın yanında yardımcı mimar olarak Teoman Omurtag, Tefik Atıl ve Kemal Çetin, desinatör olarak Necati Şatiroğlu, Ziya Atakan ve Engin Türköz'ün çalıştığı projenin inşaatı resmi olarak 15 Haziran 1972'de başlamıştır (Kocabaşoğlu, vd., 2001). Yapının, bankanın 50. kuruluş yıldönümü olan 26 Ağustos 1974 tarihine yetiştirilmesi amaçlanmış ancak bu hedef 1,5 sene farkla kaçırılmıştır (Editorial, 1971). 80.000.000 lira masraf öngörülen inşaat Mart 1977'de 120.000.000 liraya tamamlanmış, Böke ve Sargın'a ödül olarak 50.000'er lira daha ödeme yapılmıştır (Kocabaşoğlu, vd., 2001).

Şekil 2. 20. Ayhan Böke ve Yılmaz Sargın, TİB IV. Genel Müdürlük Binası temel atma töreninde (İş Dergisi, Ağustos 1972).

Şekil 2. 21. TİB IV. Genel Müdürlük Binası inşaatı (İş Dergisi, Aralık 1976).

Şekil 2. 22. TİB IV. Genel Müdürlük Binası inşaatı (İş Dergisi, Ağustos 1986).

Kompleks, 6.400 m²'lik arsada 3 blokta toplam 27.500 m²'lik inşaat alanına sahiptir. Mimarları bankanın “dik duruşu”na atıfta bulunarak ana kitlenin formunu sütun şeklinde yapmayı düşünmüş, sonrasında Ayhan Böke sütunların perspektif algısından yola çıkarak yapıyı zeminden en üst kotuna kadar inceltme fikrini ortaya atmıştır

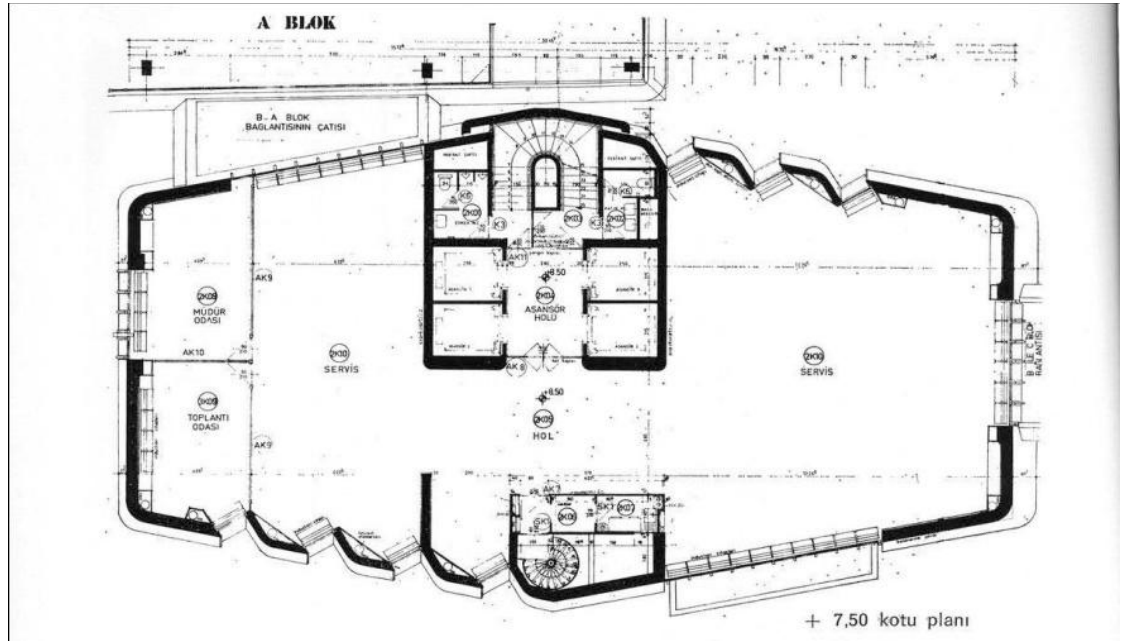
(Binamızın Mimarlarıyla Bir Görüşme, 1976). Böylece kulenin doğu ve batı uçları inceltilerek perspektifte yükseklik etkisi artırılmış, heykelsi bir biçim verilerek etkileyici bir imge elde edilmiştir. Günışığı kontrolü amacıyla cam cepheler kısıtlı kullanılmış, “daha kararlı ve masif etkili beton satırlara” başvurulmuştur. Böke ve Sargın, binanın tasarımında Ankara'nın soğuk, sert iklimine ve batı güneşine dikkat ederek içe kapalı bir yapı tasarladıklarını belirtmektedirler. Isı yalıtımı içeriden cam yüzüyle yapılmış, dış yüzeye ise silan esaslı şeffaf bir koruyucu uygulanmıştır (Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük Binası Ankara, 1978).

Şekil 2. 23. TİB IV. Genel Müdürlük suluboya resmi, İşıll Özışık (İş Dergisi, Aralık 1976).

Üç bodrum kata ve zemin üzerinde üç kata sahip A Blok'ta üst idare kademesi ile ilgili ofisler, sergi salonu, şeref holleri ve 220 kişilik bir konferans salonu bulunmaktadır. Zeminden 91 metre yüksekliğe sahip olan 26 katlı B Blok'un son iki katı teknik servislere, 23. katı ise kokteyl salonuna ayrılmıştır. Binanın kalanını Genel Müdürlük çalışma ofisleri kullanmaktadır. Üç bodrum katında ise geçici sergi salonu, arşiv ve teknik hacimler bulunmaktadır. C Blok'u ise Başkent Şubesi, bir takım müdürlük ofisleri ve otomasyon merkezi kullanmakta, ayrıca 600 kişilik kafeterya bu blokta bulunmaktadır (Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük Binası Ankara, 1978). 29 katlı yapının yangın güvenliğinin tesis edilmesi için birtakım önlemler alınmış, sensörlü alarm ve butonlu alarmlar kullanılmıştır. Bu amaçla kuru ve sulu yangın söndürme aygıtları yerleştirilmiş, kapalı sistem yangın merdiveni yerleştirilmiştir (Yeni Genel Müdürlük Yapımız, 1976). Aldığı yangın önlemleriyle TİB IV. Genel Müdürlük Binası Ankara İtfaiyesi tarafından örnek bina ilan edilmiştir (Örnek Binamız ve Yangın Semineri..., 1982).

IV. Genel Müdürlük Binası'nın açılışı Atatürk'ün Ankara'ya geliş yıldönümüne denk getirilerek 27 Aralık 1976 tarihinde Celal Bayar, Mevhibe İnönü, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit gibi isimlerin iştirak ettiği görkemli bir açılış töreniyle hizmet vermeye başlamıştır (Editoryal, 1976).

Şekil 2. 24. TİB IV. Genel Müdürlük, B Blok +7.50 Kat Planı (Böke, A., Sargın, Y., 1978).

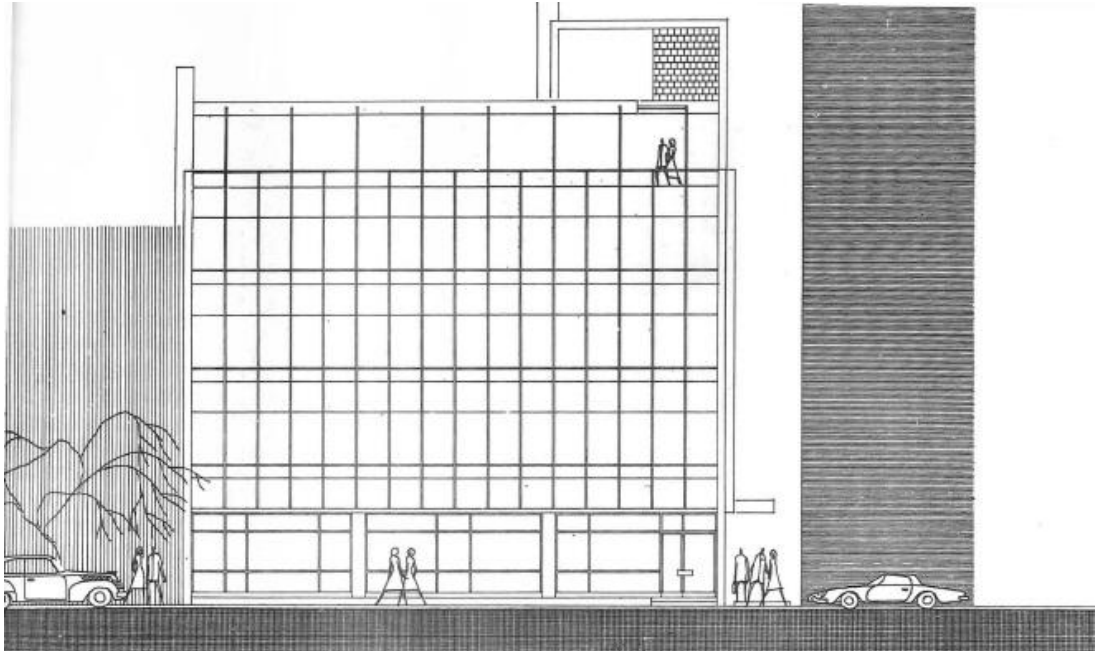

Şekil 2. 25. TİB IV. Genel Müdürlük A Blok, Genel Müdürlük katı (İş Dergisi, Aralık 1976).

Şekil 2. 26. TİB IV. Genel Müdürlük B Blok, 23. Kat, Kokteyl ve Toplantı Salonu (İş Dergisi, Aralık 1976).

Bu döneme ait bir şube yapısı Lemi Varnalı'nın müellifi olduğu, Kabataş'taki Genel Müdürlük Hizmet Binası'dır. 1931 doğumlu ve 1956 İTÜ mezunu A. Lemi Yavuz Varnalı TİB'de çalışmaya 1961 yılında başlamış ve 1963'te İstanbul'da bulunan İEDB Müdür Yardımcılığı pozisyonuna getirilmiştir. Varnalı 1978'de İEDB Müdürlüğü'nü üstlenecek ve emekliliğine kadar 10 sene bu göreve devam edecektir (Haberler, 1988). Varnalı'nın proje tanıtım metninden yapının "Eski mimarî anlayışa göre hazırlanan" bir depo binası olduğu ve mimarın mevcut karkası kullanarak yapıyı dönüştürdüğü anlaşılmaktadır. Varnalı bu sebepten dolayı "plân tertiplerinde daha plâstik çözümler" bulunamadığını, "çok kaba sayılabilecek karkasın örtülebilmesi için haricî ve dahilî bir takım oyunlar" yapıldığını belirtmektedir. Bu anlamda mimarın, aktif bankacılık işlemlerine tahsis edilen zemin katın üzerine birinci kattan itibaren alüminyum doğramaları iskelet sistemden kopartarak astığı görülmektedir. Birinci ve ikinci katlar Umum Müdür Muavini'ne ve Umum Müdürlük'e bağlı servislere, üçüncü kat toplantı odası ve İdare Meclis Reisi ve üyelerinin çalışma odalarına, teras kat ise yemek ve kokteyle salonuna tahsis edilmiştir. Detaylarda, dekorasyon elemanlarında ve kaplama malzemelerinde mimar "Gene[l] Müdürlük binasının gerektirdiği sade net, ağırbaşlı ifadeye ve ekonomik şartlara" dikkat ettiğini vurgulamaktadır. (Varnalı, 1965)

Şekil 2. 27. TİB Kabataş Genel Müdürlük Hizmet Binası (Varnalı, 1965).

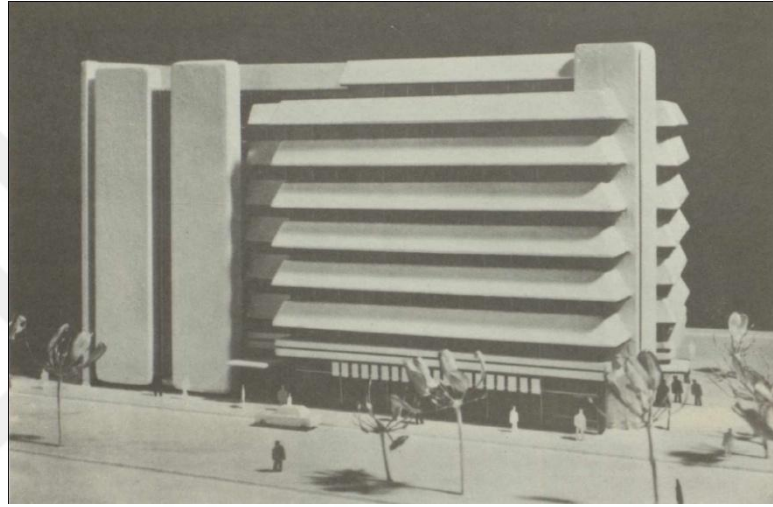
Bu yıllardan bir başka şube yapısı, Ayhan Böke'nin tasarladığı Van Şubesi'dir. Böke Van'ın gelişen ziraat, hayvancılık ve iş hacminden bahsederek yeni bina yapma kararının bu vesileyle alındığını, binanın misyonunun Van'ın gelişen kentsel yapısına katkıda bulunmak, çalışanlar ve müşterileri “samimiyetle karşılayacak iç hacimler düzeni” yaratmak olduğunu belirtmektedir. Bina bodrum, 195 m²'lik zemin kat, asma kat üzerine iki kat ve çatı katından oluşur. Müşteri holü iki kat yüksekliğindeyken servis kısmının üzerindeki asma kata pasif servisler yerleştirilmiştir. Üst katlarda iki adet 80 m²'lik ve iki adet balkonlu 90 m²'lik lojman bulunmaktadır. (Böke, 1967)

Şekil 2. 28. TİB Van Şubesi (Böke, 1967).

Yüksek Mühendis Mimar Cevdet İşeri bu dönemde önemli merkez şube binaları projelendirmiştir. 1935 yılında doğan İşeri, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1960 yılında mezun olmuş, Anıtkabir inşaatında görev almış (Cevdet İşeri'yle Röportaj, 1980) ve 1966'da İEDB'de çalışmaya başlamıştır. 1930 yılında açılan ve 1956 yılında tadil ederek genişletilen, detayları sadeleştirilen İzmir Merkez Şubesi'nin yeni binası İşeri tarafından 1974 yılında projelendirilerek 1975 yılında uygulamaya başlanmıştır. İş Dergisi Eylül 1975 sayısında projesi ve Ekim 1980 sayısında kullanıma açılan yapısı tanıtılan İzmir Merkez Şubesi'nin tasarımında, zeminin alüvyon üzerine moloz dolgudan oluşması, binanın altyapı ve üstyapı olarak iki aşamada ele alınmasını gerektirmiş, zemin altında palplanş ve batardo uygulamalarıyla zemin tahkim edilerek yapı 23 metre derinliğe inen toplam 292 adet fore kazık temel üzerine oturtulmuştur. 1975 yılında başlayan altyapı

çalışmaları 1977 yılında tamamlanmış, üstyapı inşaatı da üç sene sürmüştür (Cevdet İşeri'yle Röportaj, 1980). Bodrum dahil dokuz kata sahip yapı yaklaşık 10.000 m² inşaat alanını kullanmaktadır. Yapı, geç modern güneş kırıcılarla düzenlenen yatay silmeleriyle ve bunları kesen düşey masif bloklarla dikkati çekmektedir. Zemin ve birinci kat aktif bankacılığa, diğer katlar ise servislere, yönetime, 250 kişilik toplantı salonu ve kütüphaneye tahsis edilmiştir. Çelik konstrüksiyona sahip son katta ise 400 kişilik kafeterya ve mutfak bulunmaktadır (Açılışının 50. Yılında İzmir Şubemiz, 1975).

Şekil 2. 29. TİB İzmir Şubesi maketi (İş Dergisi, Eylül 1975).

Şekil 2. 30. TİB İzmir Şubesi, Körfez'den silüet (İş Dergisi, Ekim 1980).

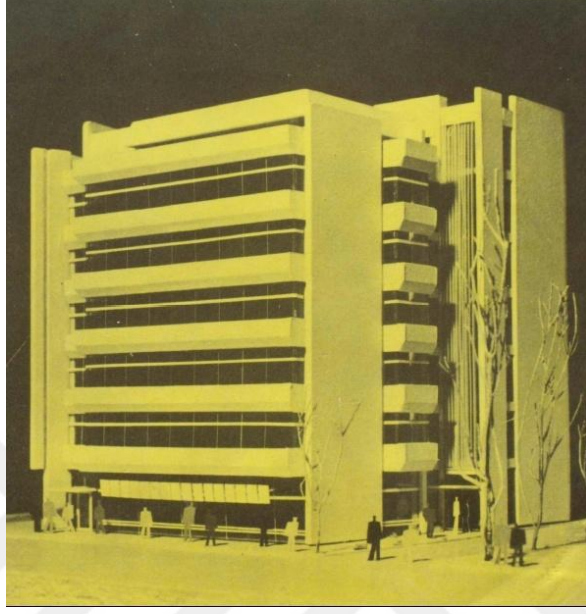
Şekil 2. 31. TİB İzmir Şubesi, Güneydoğu Cephesi (İş Dergisi, Ekim 1980).

Şekil 2. 32. TİB İzmir Şubesi, iç mekan (İş Dergisi, Ekim 1980).

Yine İŞeri tarafından tasarlanan Karadeniz Bölge Müdürlüğü ve Trabzon Merkez Şube Binası 1973'te projelendirilerek 1974'te ihale edilmiş 26 Temmuz 1976 tarihinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 576 m²'lik arsaya oturan yapı, bodrum ve giriş kat üzerine altı normal kat ve kafeteryaya tahsis edilen teras katıyla 3.500 m²

inşaat alanına sahiptir. İşeri yapıda bölge koşullarına uygun malzeme kullanıldığını ifade etmektedir. Yatay kat silmeleri ve bunları kesen düşey masif bloklar İzmir'deki yapıyı anımsatsa da, yapının hatlarının bir miktar farklılaşması, mimarın bölgesel farklılıklarla ilgili tasarrufu olmalıdır (İşeri, 1977).

Şekil 2. 33. TİB Karadeniz Bölge Müdürlüğü ve Trabzon Merkez Şubesi, maket (İş Dergisi, Şubat-Mart 1977).

Holtay tarafından inşa edilmiş olan Samsun Şubesi 1966 senesinde tadil edilmiş, iç düzenlemeyle aktif servis mekanları rahatlatılmış, “Muhasebe Müdürlüğü yukarı kata alınmış, arşiv Bafra’ya gönderilmiş ve telefon santrali kurulmuştur”. Anlaşıldığı kadarıyla binanın lojman işlevi kaldırılarak, ilk aşamada lojmana tahsis edilmiş olan hacimler bankaya dahil edilmiştir (Samsun Şubemiz, 1966). Fotoğraflardan, binanın geçirdiği bir takım değişiklikler sınırlı da olsa okunmaktadır. İç mekan karanlık bulunmuş olmalı ki, Holtay’ın caddeye taşan dışbükey cephedeki düşey pencereleri mümkün olduğunca birleştirilerek daha geniş cam yüzey sağlanmış, giriş kapısının üzerine bir pencere daha açılmış, ayrıca dışbükey kısımdaki bir grup dekoratif öge tıraşlanmış, sonuç olarak cephede sadeleştirmeye gidilmiştir. Ancak bu müdahalenin İzmir Şubesi’nin 1956 yılındaki tadilat projesine oranla çok daha küçük ölçekli bir müdahale olduğu belirtilmelidir. 1950’li yıllardaki cephe detaylarındaki sadeleştirme faaliyetinin aksine Samsun Şubesi’nin tadilatından sonra, Holtay mimarlığı halen okunabilmektedir. Yapı ilerleyen yıllarda yıkılmış, yerine çok katlı bir şube binası inşa edilmiştir.

Şekil 2. 34. Tadilat sonrası TİB Samsun Şubesi (İş Dergisi, Eylül 1966).

Bu senelerde ikramiye evlerinde radikal bir değişim yaşanmış, başlangıçta müstakil evlerden oluşan ikramiye evleri 1949’da beş adet dağıtılırken bu sayı 1954’te 30’a kadar yükselmiştir. Artan arz 1950’lerin sonlarından itibaren ikramiye apartmanlarını gerekli kılmış, 1959 senesinde Kavaklıdere’de 50 apartman dairesi dağıtılmıştır. İkramiye sürecinde son para yatırma tarihi belirlenmekte, bu tarihten sonra 60 günlük bekleme süresinin dolmasıyla Şubelerden kura numarası istenmektedir. Sonrasında radyo ve gazetelere ilan verilir, çekiliş evrakları hazırlanır, davetiyeler basılır, çekiliş salonu düzenlenir, gerekli personel atanır. 1966 yılı çekilişinde, noter eşliğinde 100, 1.000 ve 5.000 liralık ikramiyeler ve 100.000 lira değerinde 30 adet ikramiye apartmanı dağıtılmış, ikramiyeler toplamı 12.000.000 liraya ulaşmıştır (Tartan, 1966). Dağıtılan ikramiye miktarı 1967’de 15.000.000 liraya (1967 Yılı 15 Milyonluk İkramiye Plânının İlk Çekilişi, 1967), 1968 yılında 18.000.000 liraya çıkacaktır (Türkiye İş Bankası, 1968). Şumnu 1960’larda TİB’in sade cephele, katta 90m²’lik iki dairesli ikiz apartman tip projelerinin Kavaklıdere, Kennedy Caddesi’nde baskın bir kent dokusu oluşturduğunu tespit eder. Bu dönemde seri üretimle Ankara’nın Bahçelievler ve Ayrancı gibi farklı semtlerinde aynı tip projeler uygulanır. Şumnu plan tipleri aracılığıyla, kalabalık bir aileyi barındırabilecek

müstakil piyango evlerinden seri üretilmiş, tek tip küçük apartman dairelerine geçişe işaret etmekte, ancak bu geçişten sonra 1960'ların ortasında daha nitelikli ikramiye apartmanlarının uygulanmaya başladığını belirtmektedir. (Şumnu, 2014)

Bu döneme bir örnek, Mimar Kadri Erkman'ın Feneryolu'nda uyguladığı İkramiye Apartmanları Mahallesi'dir. Arkitekt'teki proje tanıtımından Erkman'ın, mahalleye öncelikle şehircilik açısından yaklaştığı anlaşılmaktadır. İki etapta inşa edilen mahallede çeşitlilik yaratmayı amaçlayan mimar üç farklı tip blok geliştirmiştir. A ve B tipi blok katta 100m²'lik iki daireden, C tipi blok A tipi bloğun boyutları değiştirilmiş bir yorumundan oluşmaktadır. 26.400 m²'lik mahallede 15 adet A tipi, altı adet B tipi ve bir adet C tipi blok ve bu bloklarda toplam 162 apartman dairesi bulunmaktadır. (Erkman, 1964)

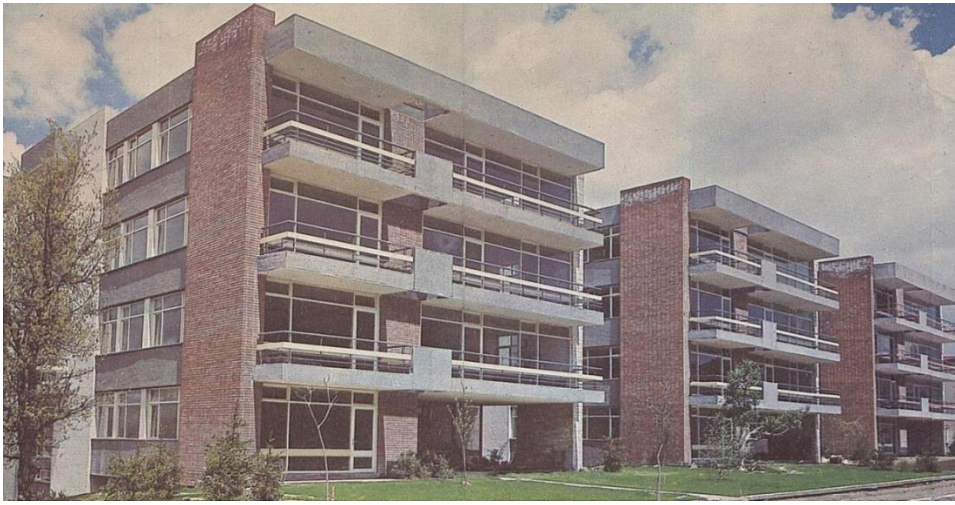

Şekil 2. 35. TİB Feneryolu İkramiye Mahallesi (Erkman, 1964).

Aynı dönemlerde Lemi Varnalı da Ankara'daki TİB İkramiye Apartmanları'nı uygulamaktadır. Çankaya, Güzeltepe Mahallesi'nde bulunan, sokaktan geri çekilerek ön bahçe verilmiş, sade cepheli, sekiz adet aynı tip bloktan oluşan zemin kat üzerine üç katlı bu apartmanlar 1968 senesinde ikramiye olarak dağıtılmıştır. Dönemin karakteristik bir özelliği olarak cephedeki sadeliğin, apartman girişindeki havuz, giriş

holünde Varnalı tarafından tasarlanan posta kutusu gibi gene sade ama özenli detaylarla dengelendiği, 90 m²'lik apartman dairelerine karşılık oldukça geniş ortak mekanlar yaratıldığı gözlemlenmektedir (Şumnu, 2014). Merdivenler TİB için reklam afişlerinde kullanılacak kadar övünç kaynağıdır:

Merdivenler: Aydınlık kat koridorları ve modern mimarinin en son yeniliklerini getiren merdivenler, apartmanın güzelliğine ayrı bir katkıda bulunmaktadır. Apartmanınıza her akşam zevkle girecek, her sabah neş'e ile ayrılacaksınız.²³

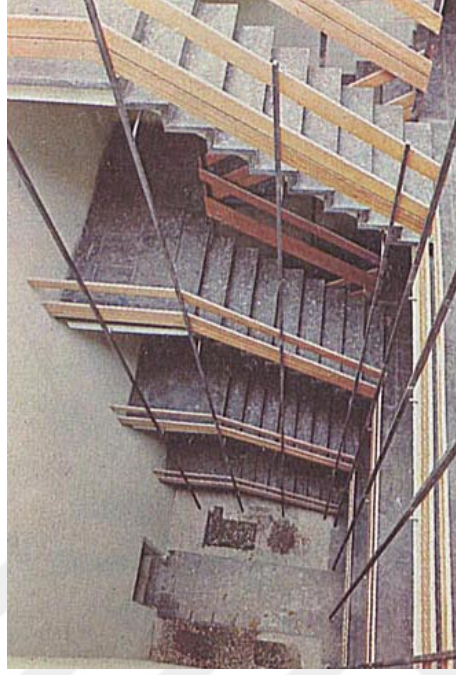

Şekil 2. 36. TİB İkraniye Apartmanları, Ankara (SALT Araştırma, Edhem Eldem Koleksiyonu).

Varnalı'nın 1960'ların ortasındaki İkraniye Evleri projelerinde ortak mekanlara gösterilen bu özeni bu dönemdeki kooperatifleşme ve ortak yaşam, ortak üretim gibi kamu yararı gözetilen ve kolektif pratiklere dayanan tamalara atfeden Şumnu, önceki dönemde Mortaş'ın hollere, bahçelere, şömineli salonlara yer veren mimari üretimini merkezi devletin konut sorununa yaklaşımının bahçeşehir modeli üzerinden gerçekleşmesine bağlayarak bu üretim biçiminin iç göçle konut sorununun niteliğindeki ve niceliğindeki değişimine, çözüm modelinin ise liberal ekonomik modelde özel sektöre devredilmesine bağlı olarak değiştiğine dikkat çeker. 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği'nce bankaların ikramiye yarışı denetim altına

²³ SALT Araştırma, Edhem Eldem Koleksiyonu. Türkiye İş Bankası Konut Çekilişi Broşürü.

alınmış, 1973 yılında gayrimenkul ikramiyesi yasaklanmış ve 1975 yılında ikramiye uygulaması tamamen kaldırılmıştır. (Ankara'daki (İş Bankası) İkramiye Evleri, 2014)

Şekil 2. 37. TİB İkramiye Apartmanları, Ankara, merdivenler (SALT Araştırma, Edhem Eldem Koleksiyonu).

Yoğun inşai faaliyetin yaşandığı dönem Cevdet İşeri üzerinden takip edilebilir. İşeri, TİB'deki meslek hayatının ilk on yılı itibariyle 70 şube yapısının müellifidir (İşeri, 1977). İşeri'nin 1980 senesinde toplamda 100'ün üzerinde inşa edilmiş şubesinin bulunması (Cevdet İşeri'yle Röportaj, 1980), bu dönemde bir İEDB mimarının senede yaklaşık 10 şube binası inşasıyla ilgilendiğini gösterir. Yoğun çalışma temposunda yine de mimari tasarımda ve uygulamada özenli bir yaklaşım, yere özgü bir bağlamsallık görülmektedir. Modern bina talebi, önceki dönemlerde olduğu gibi devam etmektedir:

Bankamız mensuplarımıza daha yüksek çalışma şartları sağlamak ve görevlerini daha verimli kılmak amacı ile Şube binalarımızı modern bir anlayış içinde hizmete arzetmektedir. (İş Dergisi, 1967)

Son yıllarda Genel Müdürlüğümüzün, Şube binalarımızın günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tâdil ve yeniden tanzimi amacıyla sarfettiği çabalar, olumlu yönde semerelerini vermeğe başlamış bulunmaktadır.

Filhakika, gerek yeni hizmete giren şube binalarımızın modern tarzda organize ve tefriş edilmesi, gerekse memur - müşteri ilişkilerinin, randımanlı bir şekilde yönetilmesine imkân vermeyecek durumda bulunan binalarımızın bütün yönleriyle ıslahı, çevremizde pek müsbet tesirler yapmaktadır. (Şube Binalarımız, 1967)

Bu yıllarda ortak kimlik elemanlarının sayılı olduğu, bina tasarımı ve tefrişinde kalan elemanlarda ise ortak karakterin, modern bir iç mekan tasarım dili olduğu görülmektedir. Bir grup şube binasının iç mekanlarında, banko elemanları bir örnek düzenlenmiş ancak asma tavan ve mobilya gibi birtakım detayların mimarın tasarrufuna kalmıştır. Öte yandan başka şubelerde banko da aynı tasarım diline sahip olsa da nihai olarak farklıdır. Anlaşılacağı üzere, TİB’de henüz kabul edilmiş kesin standartlar yoktur ancak İEDB mimarları şahsi hareket alanına sahip olmakla birlikte, bir dil birliğine, ortak bir tasarım çizgisine sahip oldukları söylenebilir.

Banka tarafından, çalışanları için çıkarılan bir dergide, banka mimarlarından Teoman Omurtag’ın şube mimarisi üzerine yazıları, mimarların tasarım hedefleri, gözlemediği sorunlar ve çözüm önerileri konusunda bize önemli veri sağlamaktadır. Yapıların psikolojik etkilerinden bahsedip şube yapılarının mimarisinin çalışanlar için önemine dikkat çekerek yazısına başlayan mimar, şubeleri yapım amaçlarına göre sınıflandırmaktadır. Özellikle 5.000-50.000 nüfuslu yerleşimlerde, şubelerin üst katlarının mesken olarak kullanıldığını ve bunun şubenin bulunduğu zemin katında elverişsiz taşıyıcı sistem düzenine sebep olduğunu belirtmektedir. Banko, müşteri holü ve servisler için düzenli alan tanzim etmek zorlaşmakta, giriş takviyesiyle kolonların kaldırılması ise masraflı olmaktadır. Yerel işçiliğin yetersiz olması bazı durumlarda yapılan bir uygulamanın sökülerek yinelenmesine ve masrafa yol açmaktadır. Böyle durumlarda mimar asgari çekicilik ve verimli çalışma olanağını sağlamayı, zaman içerisinde iyileştirmeler yapılmasını önermektedir. Kiralanarak dönüştürülecek yapıların işçiliği kötü, taşıyıcı sistemi zayıf olabilir. Bunun haricinde kiralanan binanın çok sayıda mirasçı tarafından paylaşılıyor olması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Bankanın mülkiyetinde olan ve baştan banka yapısı olarak tasarlanan yapılar ise büyük avantaj sağlamaktadır (Omurtag, 1969).

Yenişehir Şubesi örneği bankanın bu durumlarda düşünme biçimi konusunda ipucu verebilir. Binanın tadilata ihtiyacı olduğu kanaatine varan banka, yeni bir yer arayışına girmişse de konumdan dolayı teklifleri çok yüksek bulmuştur. Binayı yıkıp

yeniden yapmak bir çözümse de, bu sürede geçici olarak mevki değiştirmek olumsuz bir seçenek olarak görülmüştür. Bunun sonucunda banka, binayı tadil ederek “apartman tarzındaki mimarisinin yeni bir plâna göre değiştirilmesi” kararını vermiş, yapı faaliyetine devam ederken 20 aylık bir sürede tadilatı tamamlamıştır (Şube Binalarımız, 1967).

Omurtag yazısına çeşitli mahaller ve açılardan hedeflenen mimari özellikleriyle devam etmekte; müşteri holünün çekici ve davetkar düzenlenmesinden, çalışanlar için kullanım kolaylığına, zeminin kolay temizlenebilir bir malzemeyle kaplanmasına kadar çeşitli yönlerine değinmektedir. Mimarın bir başka hassasiyeti ise tasarım dilinin bütünlüğüdür. Süs ve reklâm elemanlarında “en büyük hata (ki pek kolaylıkla düşülebiliyor) adı geçen ünitelerin şubenin esas kompozisyonuna aykırı olmalarıdır. Modern bir banko üzerinde tam bir dejenere barok stili hazırlanmış pirinç levha ve üzerinde grafik karakter notu sıfır olan bir yazıyla “CARI HESAPLAR..”. Tertemiz ceviz bir duvar kaplamasının bağrına kara saplı hançer gibi saplanmış bir münasebetsiz tablo.. Solda sağda başıboş gezinen çiçekler”. Omurtag ayrıca şubelerin “asık yüzlü, soğuk” yapılar olmaması gerektiğini, “ölçülü bir ciddiyet içinde sıcak renkler” kullanılmasını, karşıtlık yaratan renklerin birlikte kullanılmamasını salık vermekte ve kendi çözümünün caddeden algılanabilecek tek bir duvarın pano olarak iddialı bir renge boyanarak, diğer duvarların nötr renklerde bırakılması olduğunu belirtmektedir (Omurtag, 1969).

Tektipleşmenin olmadığı ancak modernist dilbirliğinin sağlandığı bu yıllarda IV. Genel Müdürlük yapısı tek defalık mimarlığıyla kendine özel bir yer bulur. Bu dönem aynı zamanda şube üzeri lojmanların son uygulandığı ve bazı var olan örneklerde yerlerine başka işlevlerin getirildiği, ayrıca ikramiye apartmanları uygulamasına yasal olarak son verildiği yıllardır.

2.5. 1980-2000: Dijitalleşme ve Tektipleşme

1980 sonrası dönemde bankacılık sisteminde büyük değişimler yaşanmış, önceki dönemde bankalar kamunun fon dağıtım aygıtı olarak işlev görürken dışa açılan serbest piyasa ekonomisinde bankalar da daha özerk birer aktör haline gelmeye başlamıştır. Bu büyük dönüşüm sürecinde anayasa, politikalar değişmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçmiş, sermaye piyasası düzenlenmiş; yüksek

faizli ve yüksek enflasyonlu bu dönemde TİB büyüyerek sermayesini 558.000.000.000.000'a çıkarmıştır. 30 Mart 1984 tarihli olağanüstü genel kurulda, daha önce 40 yıl olarak belirlenen ve 70 yıla çıkarılan şirket ömrü süresiz olarak değiştirilmiştir. Dönem içerisinde, 1980 sonrasında Hazine'nin kontrolüne geçen hisselerin devri sonrası Munzam Sandık Vakfı'nın payının artması sonucu İş Bankalarının yönetim içerisinde payı artmıştır.

Teknolojik gelişmeleri takip eden TİB, 1983 yılında Ankara'daki 6 şubeyi bilgisayar ağına bağlamış, bu sayı ülke çapında ilk bankamatiklerin kurulduğu tarih olan 1987 yılında 228'i, bir sonraki sene 375'i bulmuştur. 1993 yılında bütün şubeler bilgisayar sistemine entegre edilmiştir. 1996 yılında interaktif telefon bankacılığı uygulaması başlatılmıştır. 1950'lerden bu yana güdülen, bankanın kendi malı olan gayrimenkulleri kullanması politikası gereğince TİB'in 1950 ile 1998 yılları arasında edindiği toplam 599 gayrimenkulün 527'sini şube kullanımına tahsis ettiği görülmektedir. Döneme 870 şubeyle başlayan TİB, 1990 senesinde 963 şubeye ulaştıktan sonra nitelikli küçülme politikası güderek dönemin sonunda 852 şubeye gerilemiştir (Kocabaşoğlu, vd., 2001). 1992 yılı itibarıyla TİB'in toplam 913 şubesinin 497'si banka mülkiyetindedir, 416'sı ise kiralanmıştır. Bu şubelerin 650'si tadil edilmiş, yaklaşık 250'si ise yeniden inşa edilmiştir. (Yılmaz, 1992) Ayrıca çalışan sayısının 22.483'e ulaştığı 1980'li yıllardan sonra, bilgisayarın devreye girdiği bu dönemde emekli olan personelin yerine yapılan alım sınırlandırılmış ve sayı 16.000 civarına indirilmiştir. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

Şekil 2. 38. Bina cephesinde Elektronik Bankamatik (İş Dergisi, Ocak 1988).

Görüleceği üzere banka politikaları, teknolojinin ilerlemesiyle fiziki olarak küçülme ve çalışan sayısını azaltarak niteliği yükseltme yönünde ilerlemiş, bununla bağlantılı olarak şubeler işleyiş ve kurumsal kimlik açısından tektipleşmeye başlamıştır. 1932-1943 döneminde olduğu gibi fiziki büyümenin olmadığı bir dönemde, organizasyonel düzenlemeler ve kurumsal kimlik çalışmaları yapma eğilimi görülmektedir. 1980'lerin ortalarına kadar bankanın “büyük, güçlü, güvenilir” imajının yanında, “temkinlilik, karmaşık bir bürokrasi” gibi olumsuz görülen bir imajı da bulunmaktadır (Kocabaşoğlu, vd., 2001). 11 Aralık 1986'da kurumsal kimlik çalışması yapılması görüşülmeye başlanmış ve 17 Eylül 1987 tarihinde Lippincott and Margulies firmasıyla anlaşma yapılmıştır. TİB Halkla İlişkiler Müdürü Dr. Ural Rutkay kurumsal kimlik çalışmasının müsebbibi olarak ekonomik gelişmeleri göstermiştir. Rutkay'a göre 24 Ocak kararları,²⁴ ve devamında gelen 1980 darbesi sonrasında oluşan ekonomik düzenlemeler ve devlet kontrolüyle bankaların hareket kabiliyetlerinin sınırlandırılması, müşterinin devamlılığı ve yeni müşteri kazandırılması için bir kurumsal kimlik çalışması yapılmasını gerekli kılmıştır (Eşitler Arasında, "En İyi" Olmak, 1988). Firma materyallerde inceleme yapmaya başlamış, banka çalışanı ve müşterisi 109 kişiyle görüşme gerçekleştirmiş, 40 şubeye ait 1500'e yakın fotoğraf çekmiş ve analizler yapmış, bunun sonucunda banka politikalarına dair genel anlamda üç kimlik önerisinde bulunmuştur. Banka bunlardan en az radikal olan ve en az yenileme gerektiren öneriyi kabul etmiş, firma bu yönde bir görsel kimlik çalışması hazırlamıştır. Bu amaçla İEDB ile birlikte çalışarak ODTÜ kampüsü içerisindeki şubenin pilot uygulama olmasına karar verilmiştir (Kurumsal Kimlik: Yeni Yıla Yeni Bir Kimlikle Gireceğiz, 1988). Firmanın sunduğu birtakım önerilerden logonun yenilenmesi, bankanın adının İşbank olarak değiştirilmesi gibi bir takım öneriler kabul edilmemiştir. Çalışmalar sonucunda 1989 yılında hazırlanan Kurumsal Kimlik El Kitabı, şubelerin vitrin yazıları, bankanın mimarisi ve dekorasyonu, basılı malzeme, reklam materyalleri, bankamatikler gibi, daha çok grafik anlamda standartlar belirlenmiştir (Kocabaşoğlu, vd., 2001).

²⁴ Turgut Özal'ın hazırlayıp 1979 yılı sonunda Başbakan Süleyman Demirel'e sunduğu istikrar programı sonrasında yürürlüğe konduğu tarih olan 24 Ocak (1980) Kararları olarak anılmış, 1980 Darbesi'nin 24 Ocak Kararları'nı uygulama araçlarını sağlaması açısından bu iki olay birlikte ele alındığı yorumlar da yapılmıştır. Daha fazla bilgi için Türkiye iktisat tarihi literatürüne ve Rutkay'ın yorumları için İş Dergisi'nin ilgili sayısına bakınız.

Şekil 2. 39. Lippincott and Margulies'in Kurumsal Kimlik Çalışması (İş Dergisi, Aralık 1988).

Bu çalışmadan 10 yıl sonra, bu sefer İEDB tarafından şubelerin tasarım kriterleri üzerine standartlaşmayı sağlayacak bir çalışma yapılmıştır. Kurumsal mimari kimlik çalışması İEDB tarafından Şubat 1999'da başlamış, Nisan 2000'de tamamlanmıştır. Çalışma tamamlandıktan sonra Ankara'da Çayyolu ve İstanbul'da Caddebostan şubeleri prototip şubeler olarak seçilmiş, yeni mimari imaj 2 yıl boyunca denenmiştir. Amaç, dış cepheyi tek tipleşmeyi sağlayarak güncellemek, modern bir çizgi yakalarken doğal taş kullanarak köklü ve güvenilir banka imajını desteklemek, iç mekandaki meşe, maun gibi malzemelerin kaldırılarak ağır işleyen bir devlet dairesi imajından kurtulmak ve giriş holünden itibaren müşteriye insansız ekipmanlara yönlendirmektir (Özcan, 2002). Gülşen Sızıyık ile röportajında İEDB Grup Müdürü Yüksek Mühendis-Mimar Bülent Çuvalcıoğlu 1989 yılındaki çalışmanın daha çok yeni bir imaj amacıyla yabancı bir modelin uygulanması olduğunu, 1999'da yapılan Sistemik Şube Tasarımı ve Geleceğin İş Bankası Şubeleri Projesi'nin ise TİB'in satış ve operasyon olarak ayrılan yeni bir bankacılık anlayışına geçmesiyle bu yeni sistemin şube mimarisıyla entegre olması için başlatılmış bir proje olduğu belirtmektedir. Çuvalcıoğlu bu çalışmada işlevsel, minimalist ve esnek bir tasarım izlediklerini, yalınlığa önem verildiğini belirtmektedir. Bu projede işlev şeması ve farklı oranlarda mekanlar için plan tipleri, mahaller için planlama kriterleri, cephe tasarım kriterleri gibi bir takım standartlar belirlenmiştir (Sızıyık, 2009).

Şekil 2. 40. TİB Çayyolu Şubesi Cephe Çizimi (Özcan, 2002).

Şekil 2. 41. TİB Çayyolu Şubesi'nden Fotoğraflar (Özcan, 2002).

Çuvalcıoğlu yeni sistemde müşterinin giriş holünde ilk anda insansız bankacılık cihazlarına yönlendirilmesinin hedeflendiğini belirtmektedir (Sizyek, 2009). Bu hedefin nispeten başarılı olduğu üzerine bir gözlem, Türkiye'deki Banka Binalarının, Mimari Mekan ve Büro Tasarım Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi (2002) başlıklı yüksek lisans tezinde Özgür Özcan tarafından yapılmıştır. Bankalarda genel olarak yapı kabuğunun ve müşteri holü ile ön ofisi ayıran banko elemanının şeffaflığına sembolik bir önem atfedildiğine işaret eden ve bankanın müşteri ile kurduğu ilişkinin bu iki yüzey üzerinden okunabileceğini öne süren Özcan, TİB'in bu anlamda şeffaf bir banka imajı vermeyi amaçladığını söylemekte, bankanın hedeflerini açıklayan Çuvalcıoğlu'nun açıklamalarını desteklemekte, hatta bu imajı yaratmak için TİB şubelerinin giydirme cam cephelerinin de düşey ve yatay derzlerle bölünmediğini de belirtmektedir. Analoji yoluyla verilmesi amaçlanan mesajın teknik detaylar etüt edilerek anlam berraklığının sağlanması, TİB'in bu anlama

atfettiği önemi gösterir niteliktedir. 1998 yılına kadar banka cephelerinde cam yüzeylerin önüne parmaklık yerleştirme zorunluluğunun lamine cam kullanımıyla kalkması da bu imajın oluşturulabilmesinde önemli bir etmendir. Opak yüzeylerde derzli kaplama malzemesi kullanan TİB, derzlerin oluşturduğu ortogonal düzeni cephenin düzenlenmesinde bir sistem olarak kullanmaktadır (Özcan, 2002).

Bu dönemde yapı faaliyetlerinin en önemlisi, yine bir Genel Müdürlük kulesidir. Genel Müdürlük'ün piyasaya yakın olmak amacıyla İstanbul'a taşınması en az 1952 yılından bu yana tartışma konusudur, hatta Dış İşler Müdürlüğü gibi bir grup Genel Müdürlük birimi İstanbul'da bulunmaktadır. Daha IV. Genel Müdürük kulesinin inşaatı devam ederken 1976 yılında "Genel Müdürlük teşkilatının İstanbul'a nakli ve Banka'nın üst seviyede reorganizasyonu konularını inceleyerek bir rapor hazırlamak üzere bir komisyon kurulması" kararlaştırılmıştır.²⁵ 4. Levent'te bulunan arsa, bankanın gayrimenkul edinme politikasındaki sınırlamalar sebebiyle 1974 yılında Şişecam tarafından satın alınmıştır. 1981 senesinde yapılan yönetim kurulu toplantılarında "banka hizmet binalarının diğer bankalarınkinden fark edilir olması için Levent'teki mevcut arsamız üzerinde Genel Müdürlük İstanbul örgütü için, Ankara'daki binamıza benzer bir bina yapılması [...]" görüşü benimsenmiştir. 1988 senesinde Şişecam Yönetim ve İş Merkezi adıyla açılan sınırlı yarışmada birinci ödülü Tekeli-Sisa Mimarlık Ofisi kazanmıştır. Bu projede iki adet kiremit-altın renginde özdeş kule bulunmaktadır. 23 Aralık 1988 tarihinde temel atılmasına rağmen (İstanbul "Cam Tacını" 1992'de Giyecek, 1989) İstanbul Belediyesi'nden izin alınamaması sebebiyle inşaat beş sene duraklamıştır. Gerekli izinler 1993 yılında alınmış ve 15 Şubat 1993 tarih ve 24356 sayılı kararla inşaat ve proje hizmetleri için 3.500.000 Amerikan Doları harcama yapılması konusunda Genel Müdürlük'e yetki verilmiştir. Aynı zamanda bu arsada yapılacak kulelerin yeni Genel Müdürlük binası olması kararı alınmış ve projede revizyonlar istenmiştir. Böylece kütle kompozisyonu iki adet küçük kule ve yanlarında bir adet daha yüksek kule haline gelmiştir. Kaba inşaatın 1999'da tamamlanması üzerine bankanın İstanbul'a taşınma tarihi olarak 1 Ocak 2000 tarihi kararlaştırılmıştır. (Kocabaşoğlu, vd., 2001)

²⁵ Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi, Esas Mukavelesi, Ankara, 1987, s.14. Aktaran: Kocabaşoğlu (2001)

Şekil 2. 42. Şişecam Yönetim ve İş Merkezi Projesi (İş Dergisi, Şubat 1989).

Doğan Tekeli, yabancı mimarlar üzerine yazdığı yazısında TİB 5. Genel Müdürlük Binası proje sürecini eleştirmektedir. Tekeli inşa edilecek yapıya Şişecam yerine TİB'in yerleşeceğini kendilerine bildirildiğini ve projeyi revize etmelerinin talep edildiğini, revizyonun ardından finansman için bekleme sürecine girildikten sonra üç ofisten proje istendiğini, bunlardan birinin Swanke, Hayden & Connell Mimarlık Ofisi olduğunu, ancak projelerin muhtemelen beğenilmemesi üzerine kendi projelerinin geçerli olduğunu uzun süre sonra tebliğ ettiklerini ifade etmektedir. Tekeli'nin ifadelerine göre sürecin devamında uygulama projesi işi Swanke, Hayden & Connell'a verilmiş ve ofis, Tekeli-Sisa'ya tanınan sürenin üç katını kullanarak, üç katı kadar ücret almıştır. (Tekeli, 2000)

Şekil 2. 43. TİB V. Genel Müdürlük Binası (İş Dergisi, 2000).

Şube mimarisi açısından dönemi kendi içerisinde ikiye ayırdığımızda zamansal olarak daha uzun süren alt dönem, 1990'ların sonlarına kadar geçerli olan, tektipleşme öncesi dönemdir. Yerel verilerin oluşturduğu bağlamı göz önüne alan, özel durumlara cevap veren bir mimarlığı tarifleyen bu durum için bir örnek, Cevdet İşeri'nin projelendirdiği Mağusa Şubesi'dir. İşeri, binanın yurtdışında "Türkiye'nin en büyük Bankasını [...] özetle Türkiye'yi" temsil edeceğini belirtir (Yılmaz, 1992) ve böyle bir durumda mimarlığın rolünü açıklar: Bence en az bir elçilik binası kadar önemliydi. Yapının temsil yeteneği olmalıydı (Yılmaz, 1992).

Projede hassas yaklaşılması gereken bir başka konu da arazinin çevresinin tarihsel bağlamıdır. Arsa suriçinde yer almakta, Lala Mustafa Paşa Camii'nin hemen yanında konumlanmakta ve bu sebeple Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan da görüş alınması gerekmektedir. İşeri'nin yaptığı görüşmeler ve bütün bu etmenlerin sonucunda varılan karar "yapılacak banka binasının çevredeki tarihi bina ve eserlere göre kütle, yükseklik, renk ve malzeme olarak çevresine uyması ancak modern hatları ile çağdaş olması" şeklindedir. Türkiye'den gönderilen malzemelerle inşaat 14 ayda tamamlanmış ve TİB Mağusa Şubesi 23 Ocak 1992'de hizmete açılmıştır. 160 m²'lik araziye oturan yapı bodrum zemin ve iki katıyla toplam 600 m² inşaat yüzeyine sahiptir. (Yılmaz, 1992)

Şekil 2. 44.TİB Mağusa Şubesi (İş Dergisi, Şubat 1992).

1990'ların sonuna doğru mimari kimliğin tektipleştiği bu dönemde oran ve ölçekteki değişim, dönemin eğilimi olarak cam giydirme cephe ve kompozit kaplama malzemeleri, Kadri Erkman'ın TİB Karşıyaka Şubesi projesi üzerinden okunabilir (Erkman, 1997). Bu homojenleştirici mimari dil TİB şube mimarisine hakim olarak günümüze kadar gelmiştir. Bunda en büyük sebep, şube sayısının azalması, insanların yerini bilgisayar ağının almaya başlaması ve insanların şubeye gitmeden bankacılık işlemlerini bilgisayar ve telefonlarından yapabilmesi, yalıtım elemanları ve yapı malzemelerinin teknolojik gelişimi, kısacası şube bankacılığının aşınmaya başlaması olarak görünmektedir.

Bu esnada III. Umum Müdürlüğü binası bankanın tarihini temsil etmesi bakımından önemsenmektedir. 1989 senesinde III. Umum Müdürlüğü, İEDB mimarlarından Yüksek Mühendis-Mimar Kemal Çetin tarafından restore edilmiştir. Yönetim kurulu 1988 senesinin Aralık ayında restorasyon kararı almış, inşaat 21 Ocak 1989'da başlamıştır. Restorasyon projesi için banka arşivlerinden ve yayınlarından faydalanan Çetin, özgün projenin bankada bulunmadığını belirtmektedir. Fotoğraflardan özgün aydınlatma elemanlarına ulaşan mimar, bunların özgün kopyalarını üretmiş ancak yeterli aydınlatma konforuna ulaşamayınca kolonlara aydınlatma elemanları yerleştirmiş, tefrişatta da benzer şekilde özgün durumu yakalamaya çalışmıştır. (Ankara Şubemiz Restore Edildi, 1989)

Şekil 2. 45. TİB Karşıyaka Şubesi (Erkman, 1997).

Bu kırılmayı önceki dönemlerden radikal bir şekilde ayrışmanın başladığı dönem olarak görmek gerekmektedir. Önceki dönemlerde mimari kimlik açısından standartlaşma yoktur, ancak bir dil birliğinden söz edilebilir. 1990'lı yıllar, özellikle de 1990'ların sonu TİB'in mimari temsili açısından önemli değişikliklere sahne olmuştur. Bu değişimin hemen öncesinde şube mimarisi ve İEDB'nin çalışma biçimi hakkında Cevdet İşeri önemli bilgiler aktarmaktadır:

Her mimar serbest bir görüş alanı içinde çalışır. Mesleki heyecanına göre yaptığı araştırmaların sonucunda inandığı ve kendi özelliklerini de içeren çağdaş bir mimarinin izleyicisi ve yaratıcısı olarak projelerini üretir.

Ancak, sürekli olarak birarada çalışmanın sonucunda kabul edilmiş mimari detaylar sistemler ve prensipler vardır.

Bu müşterek değerler İş Bankası'nda özel bir mimari ekolün yaratılmasına ve proje müellifi olmanın sorumluluğu altında önemli projelerin yapılabilmesine olanak sağlamıştır. (Yılmaz, 1992)

İşeri İEDB mimarlarının bir projede üç konuya dikkat ettiklerini belirtmektedir. Bunlar, belediyeden temin edilecek arsa imar durumu, ilgili birimlere danışılarak elde edilen fonksiyon programı ve arsanın jeolojik durumundan sosyolojik faktörlere kadar, çevresel verilerdir. Mimari bütün bunları, maliyete dikkat ederek ve plastik, estetik kaygılar güderek etüd eder ve çağdaş bir sonuç ortaya koyar, mühendislik

bürolarıyla koordinasyonu sağlayarak ihale dosyasını hazırlar. İç mekan düzenlemelerinde kurumsal kimlik çalışmaları uyarınca tekrar eden elemanlar ve renkler kullanıldığını ancak bunun yeterli olmadığını belirten İşeri, ilerleyen teknolojiyi ve bankacılık sistemlerini inceleyecek devamlı bir araştırma ekibinin kurulmasıyla daha renkli ve tutarlı sonuçlar elde edileceğine inandığını belirtir. “Yöresel faktörler ve çevre düzenlemeleri” gibi konular, tek bir mimari tipin bütün ülkede kullanılmasını engellemektedir (Yılmaz, 1992).

1990’lı yılların sonuna doğru ise bu durumun; mekan planlama, kurumsal temsil, iç mekan tasarımı ve yapı kabuğu tasarımı konularında; yapı malzemeleri, yalıtım malzemeleri ve iklimlendirme elemanlarının da kullanımıyla değişmeye başladığı, coğrafi ve kültürel farklılıkları göz ardı eden bir tek tipleşmenin uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu dönemdeki anlayış değişikliği İş Dergisi üzerinden de okunmaktadır. 1990’lardan önce bir şube tanıtımında bina cephesi iyi okunur durumda, bazı durumlardaysa belirli bir mesafeden bulunduğu açık alan içerisindeki bağlamıyla sunulmaktaydı. Artık şube tanıtımlarında binanın önünde de fotoğraf çekilse o şubenin personeli ana özne haline gelmiş, şube yapısının cephesi önemini yitirmiştir. Bina cephesi artık kadrajdan da taşmakta, detayları fotoğraflar üzerinden okunamamaktadır.

Ayrıca yeni şube binalarının İş Dergisi’nde tanıtım sıklığı da düşmüştür. Kolektif yaşam ve kooperatifçilik de ikinci plana gerilemiş, bankanın Yüksek Mühendis-Mimar Çelik Alatur’a inşa ettirerek 1967’de kullanıma açtığı Yelkenkaya Dinlenme Tesisi ve 1979 yılında Tur-Tes tesislerini banka bünyesine katarak kullanmaya başladığı Çeşme Dinlenme Tesisi her yıl olmasa da dergide kendilerine yer bulsalar bile, yaz aylarında tatil yapmak için çeşitli kıyı kasabalarındaki moteller tanıtılmaya başlamıştır. Böyle bir eğilim, TİB’in çalışanlarını yaz tatillerinde kurum dışına, özel sektörde kurum dışına yönlendirmesi olarak değerlendirilmelidir. Çalışan sayısının 1960-1980 aralığında en yüksek noktaya ulaşması ve sonraki dönemde gerilemesi, bu durumun personel sayısının artmasıyla tesislerin yetersiz kalması açıklamasını geçersiz kılmaktadır.

Dinlenme tesislerinin inşa edildiği dönem 1961-1979 dönemi bankada hızlı büyümenin nitelikli biçimde gerçekleşmesi, bankaya bağlı yapı kooperatifleriyle çalışanlara konut arzının sağlanması, tüketim kooperatifinin kurulması, Munzam

3. MİMAR: ÇELİK ALATUR'UN HAYATI

İkinci bölümde TİB'in mimari üretimi kurumsal temsil açısından ele alınmış, bölüm sonunda 1961-1979 döneminin önemine dikkat çekilmişti. Mevzubahis döneminin hazırlayıcısı olarak 1944-1960 döneminin ikinci yarısında İEDB'nin kurulması ve mimari dildeki ton değişimiyle başlayarak 1990'lı yılların ortasına kadar devam ettiği bu özel durum, kurumsal kimliğin henüz aşınmadığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1955-1995 arasındaki 40 yıl boyunca yoğun inşai faaliyete rağmen mimari tasarımda ve uygulamada özenli bir yaklaşım gözlemlenmekte, modernist dilbirliğinin, tektipleşmeye düşmeyerek ve yerel koşullar göz önünde bulundurularak sağlandığı görülmektedir. İEDB mimarlarından Çelik Alatur'un *Arkitekt Dergisi*'nde yayımlanan *Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri* projesi hakkındaki yazısında (Alatur, 1967) mimar eğitimini ve çalışma tecrübesini, bu süreçte uzmanlaştığı konuları belirtmiştir. Diğer yandan TİB'in de, banka bünyesinde çalışmaya başladığı anda Alatur'un tecrübesine duyarsız kalmadığı ve ona bu doğrultuda bir iş verdiği görülmektedir. Bu durumda Çelik Alatur'un yaşamına, eğitim hayatına ve mesleki çalışmalarına bakmak gerekmektedir.

3.1. Çelik Alatur'un Gençlik Yılları

Ahmet Çelik Alatur 1930 yılında Ayvalık'ta doğdu. Babası Kenan Bey dış hekimiydi, annesi Meliha Hanım ise Sakarya İlkokulu'nun müdiresi olarak görev yapıyordu.²⁶ Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İstanbul'da öğrenimine devam etmekte olan Meliha Hanım'ın babası Maarif Müdürü Mehmet Tevfik Bey işgal döneminde vefat etmesi üzerine, aile Mehmet Tevfik Bey'in son görev yaptığı yer olan Midilli Adası'na döndü. Bunun sonucunda mübadeleye tabi tutularak Ayvalık'a yerleşeceklerdi. Dış Hekimi Kenan Bey ise 1926 yılında, muayenehane açmak amacıyla İstanbul'dan İzmir'e giderken Ayvalık'ta Meliha Hanım'la tanışarak buraya yerleşme kararı aldı. Çift, 1927'de evlendi. 1928'de ilk çocukları Tengiz, iki sene sonra ise ikinci çocukları Çelik dünyaya geldi. Kenan Alatur dış hekimliğinin yanında aynı zamanda ortaokulda Biyoloji dersleri veriyordu ve Halkevi'nin ilk yönetim kurulunda yer alan isimlerdendi (Taşdemir, 2017). Meliha Hanım ise Sakarya İlkokulu'ndaki görevinin yanında aynı zamanda Belediye Encümeni'nde

²⁶ Çelik Alatur'dan Michèle Jolé'ye mektup, 2011.

görev yapıyordu (Ayvalıklıların Her Zaman Hatırlayacağı Meliha Alatur Cumhuriyet Kadınlarının İnançlı Bir Temsilcisiydi, 2018). Ayvalık'ın kültürel hayatında faal bir ailenin mensubu olan Alatur, ailesinin Cumhuriyet'in değerlerinin uygulanmasında oynadığı rolden etkilendi.²⁷

Büyük Dikili Depremi üzerine Alatur ailesi İzmir'e taşındı. Çelik Alatur, 1949'da İzmir Atatürk Lisesi'nden mezun oldu ve 2834 öğrenci numarasıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Mimarlık eğitimi almaya başladı. Sanat tarihi derslerini Rudolf Belling ve Sabahattin Eyüboğlu veriyordu. Eyüboğlu'nun Nişantaşı'ndaki evinde sanatçılar ve mimarlarla yapılan haftalık toplantılara katıldı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1946 ile 1954 yılları arasında görev yapan Paul Bonatz'dan dersler aldı.

Elimizdeki belgelerden Alatur'un sekizinci yarıyılıda Mimari Proje dersini Bonatz yürütücülüğünde yaptığını biliyoruz. Nevin Aslı Can Bilge (Paul Bonatz'ın Türkiye Yılları, 2017) Bonatz'ın eğitim anlayışının da mimari yaklaşımına paralel olduğunu, dekoratif öğelerin kullanımını reddettiğini ve mimari projelerde Türklük unsurunu aradığını, hatta bu sebeple, henüz hazır olmadığı kanaatinde olduğu için 1944'te kendisine yapılan daveti reddettiğini belirtir. Ancak Alatur'un Bonatz yürütücülüğünde Taksim'de gerçekleştirdiği çok katlı büro projesi oldukça genel geçer bir forma sahiptir. Bunun sebebi birincil olarak bu yapı tipolojisinin modern olmasında aranmalıysa da, Bonatz'ın 1950'li yılların başından itibaren Türkiye mimarlığı sahnesinden silinmeye başlaması ve İTÜ'deki geleceğinin muğlaklığı sebebiyle mimarın böyle bir endişesinin artık ikinci planda kaldığı da düşünülebilir. Bir başka ipucunu ise Necati İnceoğlu aktarmaktadır. 1950'lerin başında Hilton Oteli'nin inşaatıyla mimarlık anlayışı yeniden değişmiştir: Doğan Tekeli'nin sözüyle *"Le Corbusierler, Marcel Breuerler raftan indirilip tekrar incelenmeye başladılar."* [...] Taş kaplı geniş saçaklı binalar, Maruf Önal'ın deyimiyle *"Bina saçacağından ... anlaşılır"* dönemi kapanıyordu" (İnceoğlu, 2018).

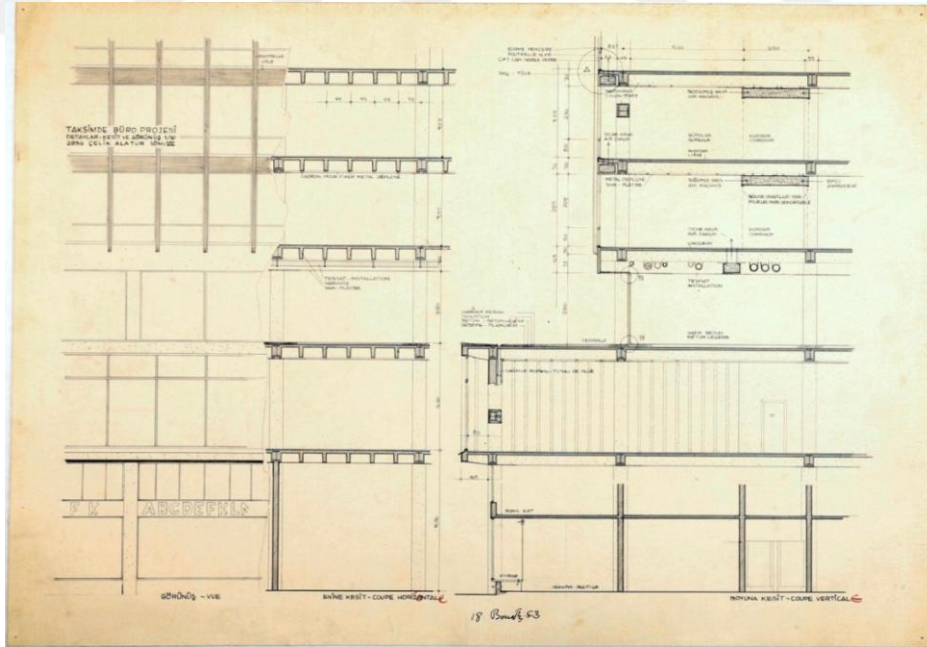
Projenin mimari dili, Alatur'un Fransa'da üzerinde çalışacağı yapıların adeta habercisidir. Mimarın Fransa'daki projelerle olan ilişkisi bir büro çalışanı ölçeğindeyse de, Alatur'un Fransa'da kendisine yabancı bir mimarlık biçimiyle karşılaşmadığını gösterir. Özellikle mimarın çalıştığı yapım sistemi detayları,

²⁷ Çelik Alatur'dan Michèle Jolé'ye mektup, 2011.

havalandırma tesisatı ve bunların vitrin gibi mimari elemanlarla entegrasyonunu gösteren 1/50 ölçekli sistem kesiti paftası, mimarın ileriki yıllarda göreceğimiz teknik detaycılığını öncelemektedir.

Şekil 3. 1. Paul Bonatz yürütücülüğünde Çelik Alatur'un öğrenci projesi: Taksim'de Büro, 1953 (İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi).

Şekil 3. 2. Paul Bonatz yürütücülüğünde Çelik Alatur'un öğrenci projesi: Taksim'de Büro, 1953 (İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi).

1954 senesinde İTÜ'den mezun olduktan sonra askere giden Alatur, Kağıthane İstihkam Okulu'nda temel eğitim aldıktan sonra, Eskişehir 1. Ana Jet Üssü'nde

istihkâmî olarak görev yaptı, garaj, hangar gibi yapılar üzerine çalıştı. Askerden gelince, öğrenciliğinde staj yaptığı Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Proje Bürosu'nda işe başladı (Alatur, 2018a). Burada yaklaşık 6 ay çalışan Alatur bu dönemde arkadaşı Polat Sökmen ile girdiği Siyasal Bilgiler Fakültesi Ek Binası Yarışması'nda 2.lik ödülü kazandı (Url-2).

Şekil 3. 3. Çelik Alatur Taşkışla'da, 1952 (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 3. 4. Sağ altta Çelik Alatur (Arı Yıllıkları 1953-1954).

3.2. Çelik Alatur'un Fransa Yılları

Çocukluk yıllarında, savaştan kaçarak Ayvalık'a sığınmış olan İsviçreli bir kadından Fransızca dersleri almış olan Alatur, üniversiteden mezun olduktan sonra Fransa'ya gitmek istiyordu. Özellikle mimarlık mesleğinde yabancı bir ülkede çalışmanın, farklı bir kültürü tanımanın ve bağlantılar edinmenin önemine inanan Alatur, o dönemde bunun tek yolunu gideceği ülkede yüksek öğrenim almak olarak görüyordu. İTÜ'den mezun olmadan önce Fransız Konsoloslugu'na burs başvurusunda bulunmuş, ancak tarihini kaçırdığı için başvurusu değerlendirmeye alınmamıştı. Çelik Alatur zorunlu askerlik görevini yaparken aynı bursa ikinci bir başvuru yaptı. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Fatih'teki evinde gerçekleşen mülakat sonucu, aylığı 30.000 frank olan 8 aylık kültürel burs başvurusunun Bayındırlık Bakanlığı'nda çalıştığı sırada kabul edilmesi üzerine, arkadaşı Polat Sökmen ile 1956 senesinin Kasım ayında Institut d'Urbanisme de l'Université de Paris'de (l'IUUP) yüksek öğrenim görmeye gitti. Bu tarihte l'IUUP, Türk mimarlık öğrencilerin burstan faydalanabileceği tek okuldu. Bursunun az olması Alatur'un rahat bir yaşam sürmesini engelledi. Kaldığı yeri birkaç defa değiştiren Alatur, en sonunda Ecole des Beaux-Arts'daki diploma projesine yardım ettiği, aynı zamanda Atelier LWD'de çalışan bir arkadaşının yardımıyla St. Germain des Prés, Rue de Rennes No. 109'da ucuz bir daire bulabildi.²⁸

Şekil 3. 5. Polat Sökmen (İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 231. Yılı, 2004)

²⁸ Çelik Alatur'dan Michèle Jolé'ye mektup, 2011.

IUUP’de daha önce Aaron Angel, Victor Uziel, Rüknettin Güney, Abdurrahman Hancı, Vedat Dalokay gibi isimler de eğitim almıştı. Michèle Jolé (Jolé, 2016) okulun 1947 ila 1953 yılları arasında Türk öğrenciler arasında popülerlik kazandığını, özellikle de Gustav Oelsner ve Kemal Ahmet Aru etkisiyle İTÜ mezunlarının l’IUUP’yi tercih ettiğini tespit eder. Okulun, Çelik Alatur’un okula devam ettiği yıllardaki programına baktığımızda birinci sene verilen dersler Şekil 3.6’da görüldüğü gibidir:

Dersi Veren Öğretim Görevlisi	Dersin Adı
Pierre Lavedan	<i>Evolution des Villes</i> (Kentlerin Evrimi)
Jeanne Huguenev	<i>Initiation au Cours Théoriques</i> (Teorik Derslere Giriş)
René Capitant, Georges Burdeau	<i>Legislation Urbaine</i> (İmar Hukuku)
Dr. Robert-Henri Hazemann	<i>Hygiène Sociale des Villes</i> (Kentlerin Hıfzısıhhası)
René Clozier, Georges Chabot	<i>Géographie des Villes</i> (Kent Coğrafyası)
Max Sorre	<i>Sociologie Urbaine</i> (Kent Sosyolojisi)
François Sententac	<i>Art de l’Ingénieur Municipal</i> (Belediye Mühendisliği Sanatı)
Jacques Greber (teori), Marcel Chappey, André Gutton, Robert Auzelle, Jean Royer	<i>Art et Technique de la Construction des Villes</i> (Şehir İnşası Sanatı ve Tekniği)

Şekil 3. 6. l’IUUP ders programı (Carrasco, 2018)

Alatur l’IUUP’de Kemal Ahmet Aru’nun ricası üzerine, Aru’nun kitabını Direktör Pierre Lavedan’a ulaştırdığını belirtmektedir. Mevzubahis kitap "İkinci Dünya Harbinden Sonra Garp Avrupası’nda Mesken Problemi" (1951) başlıklı kitap olmalıdır. Alatur derslere devam ederken işlenen konuların büyük bir kısmının bu kitapta kullanıldığını fark etmiştir.²⁹

Şehircilik alanında teknik bir eğitim görmeyi bekleyen Alatur, l’IUUP’de gerek öğretim elemanlarının gerekse öğrencilerinin yarıdan fazlasının kamu yönetimi, belediyeçilik, sosyoloji gibi alanlardan geldiğini ve ders programının sosyal bilimler

²⁹ Çelik Alatur’dan Michèle Jolé’ye mektup, 2011.

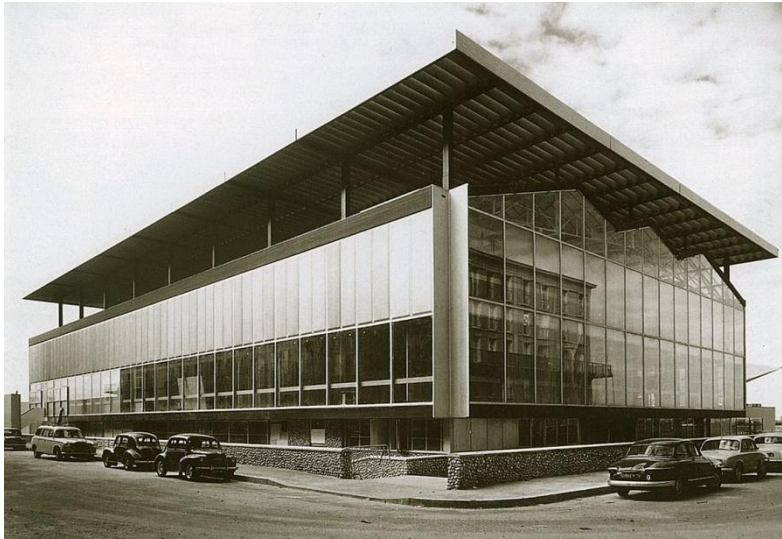
alanında teorik ağırlıklı olduğunu görünce hayal kırıklığını uğradı. Üstüne, *Art et Technique de la Construction des Villes* dersinde, Saint-Germain-des-Prés bölgesindeki Ilôt Marché Saint Germain üzerine yaptıkları sene sonu konkuru çalışmasında Robert Auzelle ile çalışmayı beklerken André Gutton grubuna ayrılmaları; Polat Sökmen ile birlikte kiraladıkları için metinlerini aynı daktiloda, aynı formatta yazdıkları ve kentsel veriler üzerinden yapılan analiz çalışmalarını ortak yaptıkları için kopya çektikleri gerekçesiyle Gutton tarafından suçlanıp sınıfta bırakılmaları sebebiyle hevesi iyice kırıldı (Jolé, 2016). Oysa Sökmen ve Alatur bölge üzerine birlikte çalışma yapmış, aynı daktiloda aynı formatta yazmış, ancak projelerini bu ön çalışma üzerinden bireysel olarak geliştirmişlerdi (Alatur, 2018a). Polat Sökmen sene tekrarını yaparken, Çelik Alatur sektörde çalışmaya başladı.

Bursunun süresi dolan Alatur'un hem hayatını idame ettirmek, hem Fransa'da yaşamaya devam edebilmek, hem de Fransa'ya gelme sebebi olan mimarlık mesleğinde ilerleme amacını sürdürebilmek için çalışması gerekiyordu. İlk çalıştığı ofis, Afrika'daki bir proje için Kanadalılar ve Fransızlar ortaklığında kurulmuş olan Société pour l'Etude Technique et d'Aménagements Planifiés (SETAP) oldu. Alatur bu ofiste, Gine'de Péchiney Şirketi'nin boksit madeni ve alüminyum işleme tesisi yöneticileri ve işçileri için Michel Ecochard tarafından planlanan ve 1956 ile 1964 yılları arasında inşa edilen bir Fransız Geç-Kolonyal yerleşimi olan Fria'nın (Raedt, 2015) Korbüzyen usulde tasarlanan toplu konutlarının projelendirilmesinde çalıştı.

Şekil 3. 7. Konut Blokları, Fria, Fotoğraf: Michel Ecochard (Aga Khan Trust for Culture).

Bir süre sonra, SETAP'ın bağılı olduğu ana ofis olan Atelier LWD'nin (Lagneau, Weill & Dimitrievitch) Neuilly sur Seine'deki bürosunda saat ücretli olarak çalışmaya başlayan Alatur'un aylık geliri yaklaşık 100.000 franka yükselmiş, geçim sıkıntıları hafiflemişti. Ortaklardan Guy Lagneau, Ecole des Beaux-Arts'da öğretim görevlisiydi ve ofiste mimari sorumluluk onun üzerindediydi. Michel Weill iş bağlantılarını kurarken Jean Dimitrievitch ofisin organizasyonu ile ilgileniyordu. 1957-1958 yılları arasında yaklaşık 1 sene çalıştığı LWD'de Alatur'un üzerinde çalıştığı proje, Le Havre kentindeki bir müze projesi oldu (Alatur, 2018a). Musée d'Art Moderne André Malraux, Fransa'da savaş sonrası inşa edilen ilk müzedir. İlk Le Havre Müzesi 1944'te bombalanarak yıkılmıştı. Belediye yeni binanın yapımına 1951 yılında karar verdi. Binanın bir müzenin ötesinde kültür merkezi işlevlerine sahip olması; konferanslara, atölyelere ev sahipliği yapması, kütüphane barındırması hedefleniyordu. Mimari projeyi Lagneau, Weill, Dimitrievitch ile Raymond Audiger hazırladı, çelik strüktür için Jean Prouvé ile çalışıldı. Projenin maketi 1953'te Paris'te teşhir edilmiş ancak inşaat 1958 Aralık'ında başlayabilmiştir. Ofisin ortaklarının Ecole des Beaux-Arts'da tanıştıkları atölyenin yürütücüsü Auguste Perret'nin Le Havre yenileme projesinden ayrılan mimari diliyle dikkati çeken müzenin beton sokl üzerinde yükselen geçirgen kütlesi çelik şemsiyelerle noktalanır. Mekansal organizasyonu hem sergiler, hem de düzenlenecek farklı etkinlikler düşünülerek serbest plan anlayışıyla çözümlenmiştir. Prouvé tarafından tasarlanan bina kabuğunun işlevi, cam ve alüminyum cephe elemanları ve çatı örtüsü aracılığıyla ışığı yumuşatıp yönlendirerek iç mekana aktarmaktır (Url-3).

Şekil 3. 8. Musée d'Art Moderne André Malraux (Fotoğraf: Beaudouin Architectes).

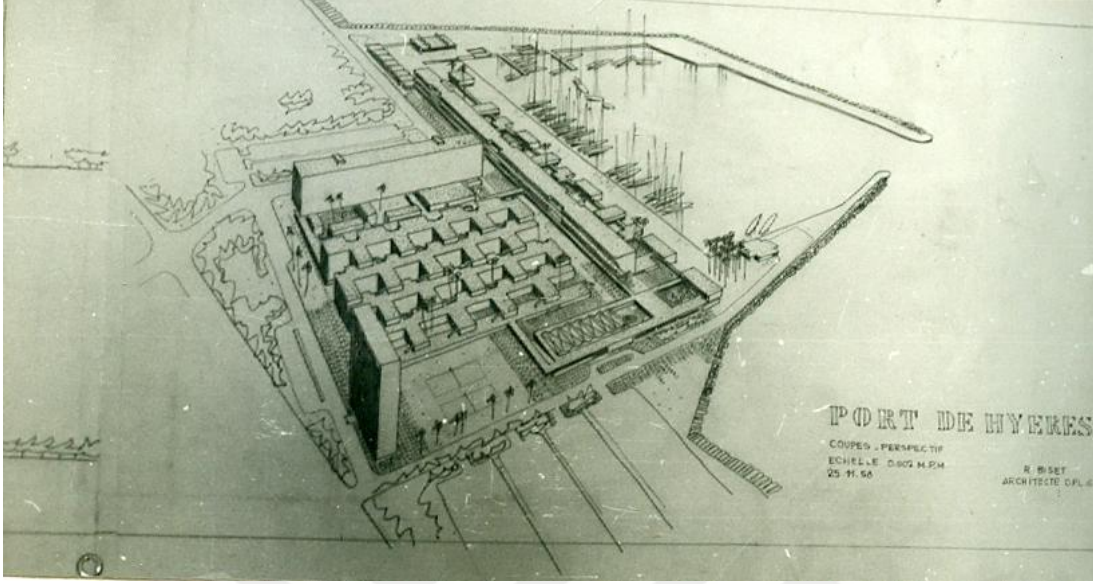
Çelik Alatur ofiste çalışmaya başladıktan bir sene sonra projenin tamamlanmasıyla, ofisten ayrılarak, Siyasal Bilimler Fakültesi yarışmasından aldığı ödülün yardımıyla 3 ay boyunca kuzey ülkelerini gezmesini sağlayacak bir uçak bileti satın aldı. Yaz ayları boyunca Danimarka, İsveç, Norveç ve İngiltere'yi gezdi. Kopenhag'dan sonra Stokholm'ü ziyaret eden Alatur burada çalışmayı da düşünüyordu. Ancak Akdeniz iklimine alışkın olmasının üzerine dil sorunu da eklenince bu düşüncesinden vazgeçerek gezisine devam etti, Oslo'yu ve Londra'yı ziyaret etti. Avrupa'da Alatur'un kendini rahat hissettiği yerler Güney Fransa ve İtalya idi. Gezisini tamamlayıp Paris'e dönen Alatur l'IUUP'ye tekrar kayıt oldu. Ancak okulla arası açılmış olması ve şehircilik diplomasının artık ilgisini çekmemesi üzerine Alatur derslere devam etmedi.³⁰

Devamında Çelik Alatur LWD'de birlikte çalışırken istifa ederek başka bir ofise geçen grup yöneticisi Jacques Pezon'nun davetiyle, Mimar Robert Biset'nin Rue Berthollet'deki bürosunda, bu sefer maaşlı olarak çalışmaya başladı. Ecole des Beaux-Arts'dan mezun olup 1950-1953 yılları arasında Villa Medici'sde çalışmalar yaptıktan sonra geri dönen Biset, Ecole Spéciale d'architecture'de ders veriyordu ve Grand Prix de Rome sahibi olarak Güney Fransa'da, Provence-Alpes-Côtes d'Azur Bölgesi Var Departmanı'nın mimari sorumluluğunu yapıyordu. Bu sebeple ofis genelde Côte d'Azur'de ve Korsika'da mimari projeler ve kentsel düzenlemeler üzerine çalışıyordu. Biset Atölyesi bölgede Toulon, La Seyne, Draguignan, Hyères, Saint-Tropez, Ramatuelle kentlerinde 1953'ten başlayarak 1970'li yılların sonlarına kadar aktivite göstermiştir. Bunun yanında Biset'ye İmar ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Hyères ve Saint-Tropez'nin şehircilik işleri de verilmiştir (Odile, 2012).

Kıyı şeridi olması, adaları ve iklimiyle turizme elverişli Hyères kenti 1958'de termal kent statüsü kazanmış, özellikle 1960'lı yıllarda turistik tesislerin inşasıyla gelişmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda Robert Biset ve Lucien David tarafından kıyı şeridinin bir kısmında liman inşaatı, liman yapıları ve 500 konut inşaatı yapılmıştır (Bruno, Morelli, & Bron, 2008). Çelik Alatur Biset Atölyesi'nde çalışmaya bu projeye başlamış, kıyı şeridindeki blokların arkasındaki tarak plan şemalı konutları tasarlamıştır (Alatur, 2019). Projenin ilk aşaması 1962 yılında tamamlanarak

³⁰ Çelik Alatur'dan Michèle Jolé'ye mektup, 2011.

kullanıma açılmış, projenin tamamlanması ise 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. Avan projeleri hazırlayan Biset ile uygulamayı takip eden yerel mimar Lucien David’in bölgedeki işbirliği 1970’li yıllara kadar sürmüştür. (Bruno, Morelli, & Bron, 2008)

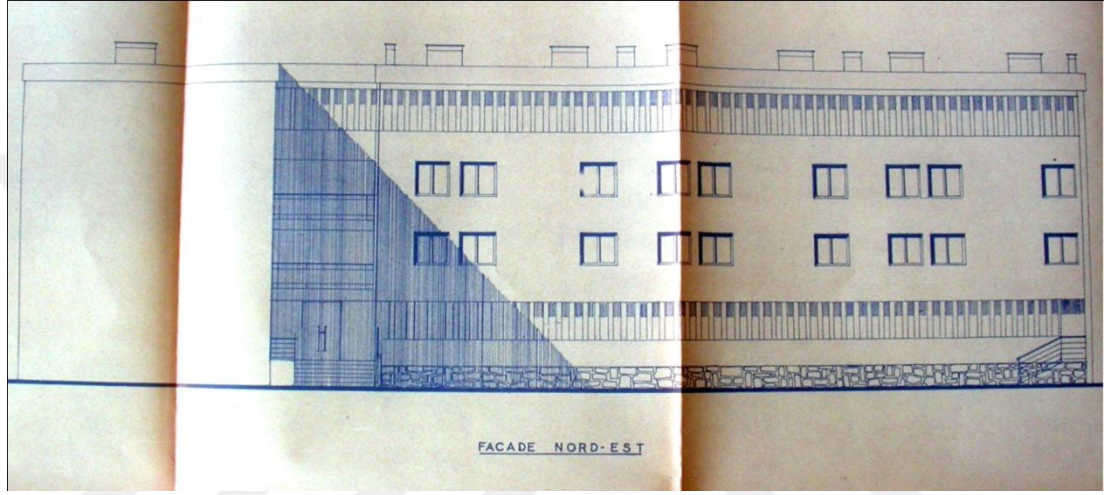
Şekil 3. 9. Port de Hyères projesi (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Bu kapsamda Robert Biset ile Lucien David’in gerçekleştirdiği projelerden bir diğeri de Hyères’deki L’Oasis projesidir. Zaman dizini açısından, Alatur’un bu proje üzerine çalışmış olma olasılığı yüksektir. L’Oasis toplu konut projesi, yerel yönetim tarafından Logeco programı kapsamında, kolektiflere maddi yardımdan faydalanarak konut inşa etmeleri yoluyla gerçekleştirilen bir operasyondur. Logeco kapsamında birbiri yerine kullanılacak tip planlar vasıtasıyla projelendirme ve uygulama süresinin kısaltılması; tekrarlayan birimler kullanılarak üretkenliğin artırılması hedeflenmiştir.³¹ Logeco,³² Pierre Courant’ın 1953 yılında sekiz ay süren İmar ve Konut Bakanlığı (*Ministère de la Reconstruction et de Logement*) görevindeyken uygulamaya soktuğu, bakanlık onaylı plan tiplerinde inşa edilmiş toplu konutlar programıdır. Bu uygulamayla birlikte, yerel yönetimlerin genişletilmiş kamulaştırma yetkileriyle donatılması ve 10’den fazla işçi çalıştıran işletmelerin karlarının yüzde biriyle oluşturulan fonun Logecoların kullanımına sunulması Courant Planı’nın ana bileşenlerini oluşturur ve savaş sonrası Fransa’sının konut sorununa modern bir çözüm üretmeyi amaçlar (Rudolph, 2015). Bu bağlamda 1956 yılında üretilmiş bir proje olan L’Oasis’te Biset yapıyı hafif prefabrike elemanlar, çelik putreller, hafif

³¹ *Plans-type homologués (fr.)*

³² *logements économiques et familiaux (fr.): ekonomik aile konutları*

beton blok malzemelerle projelendirmiştir. Toplam 108 dairesel T planlı üç bloktan oluşan proje topografyaya uyumdan çok, güneş ışığından azami fayda sağlamayı amaçlar. Batı ve güneydoğuya bakan ana cepheler yüksek giriş katı ve en üst kattaki beton direklerle düzenlenmiş yarı açık teras koridorlarla kesilir. Saint-Tropez'deki Latitude 43'ten esinlenilmiş olan bu koridorlardan ulaşılan çift katlı daireler cephedeki tekdüzeliği engeller (Ensembles et Résidences (1945-1975) sur le territoire Toulon Provence Méditerranée – Var Notice Monographiques Hyères - L'Oasis, 2008).

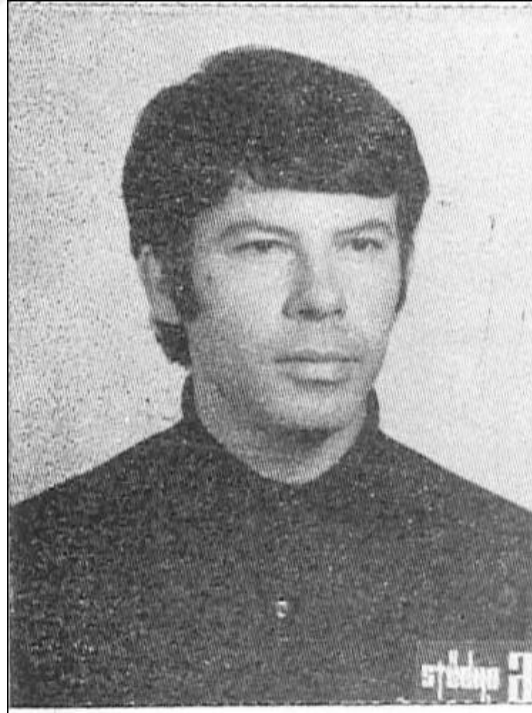

Şekil 3. 10. L'Oasis projesi cephe çizimi (Bruno, Morelli & Bron, 2008).

Çelik Alatur Fransa'daki profesyonel çalışmalarına desinatör olarak başladı. SETAP ve LWD'de büro şefi bir görev verir, Alatur bu proje için öneriler hazırlar ve Guy Lagneau önerilerin kontrolünü ve takibini yapardı. Biset Atölyesi'nde ise Alatur daha serbest çalışır, etütler yapardı. Robert Biset projeyi Alatur'dan bekliyordu. İlk işi olan Port de Hyères projesinden itibaren Biset beklentilerini anlatıyor, projeyi Alatur hazırlıyordu (Alatur, 2019). Alatur Biset atölyesinde iyi şartlarda yaklaşık altı sene çalıştı, sıklıkla Akdeniz kıyı şeridinde seyahate çıktı. Zaman zaman da yarışma yapan mimarlara destek vererek para kazandı. Kazancı iyi olan, fırsat buldukça arkadaşlarıyla Avrupa turuna çıkan, Robert Biset sayesinde çalışma izni ve 10 yıllık oturma izni alan Çelik Alatur ressamlardan, heykeltıraşlardan, edebiyatçılardan, sinemacılardan oluşan bir çevrede canlı bir sosyal hayat yaşıyordu. Kariyerine Fransa'da devam etmek istese de 1963 yılının sonuna doğru babasının rahatsızlığı

üzerine Türkiye'ye zorunlu dönüş yaptı.³⁴ Alatur Fransa'nın savaş sonrası yoğun inşa faaliyetine, iç turizmin canlandırılması uygulamalarına ve bunların canlı tartışma ortamına tanıklık etti. Logeco uygulaması, HLM'lerin tekdüzeliği, turizm yapıları üzerine gözlemleri Alatur'un sonraki mesleki çalışmalarında izlenebilmektedir. Lisans eğitimi sonrasındaki yıllarda Çelik Alatur mesleki uzmanlaşmasını Akdeniz coğrafyası ve turizm üzerine odaklamıştı. Alatur bu uzmanlığını –Akdenizli olmasının haricinde- Biset Atölyesi'ndeki çalışmalarına dayandırmaktadır. Biset'nin Grand Prix de Rome sahibi olması, ona Var şehrinin *Architecte en Chef des Batiments Civils et des Palais Nationaux* titrini sağlamıştı.³⁵ Bu sebeple önemli kamusal yapıların avan projeleri Biset Atölyesi'nde üretiliyor, yerel ofislere gönderiliyordu. Alatur bu kapsamda pek çok araştırma yaptı ve Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki topraklarına pek çok gezi düzenledi. Bunun yanında boş zamanlarında arkadaşlarıyla yakın çevreye kısa süreli geziler düzenleyerek hem Klasik Fransız mimarisini, hem de Le Corbusier'nin binaları gibi güncel mimarlık üretimin, takip ederek mimari bilgilerini geliştirmişlerdir (Alatur, 2019).

3.3. Çelik Alatur'un Türkiye Yılları

Şekil 3. 11. 1960'lı yıllarda Çelik Alatur (Alatur, 1970).

³⁴ Çelik Alatur'dan Michèle Jolé'ye mektup, 2011.

³⁵ Kamusal Yapılar ve Milli Saraylar Sorumlu Mimarı

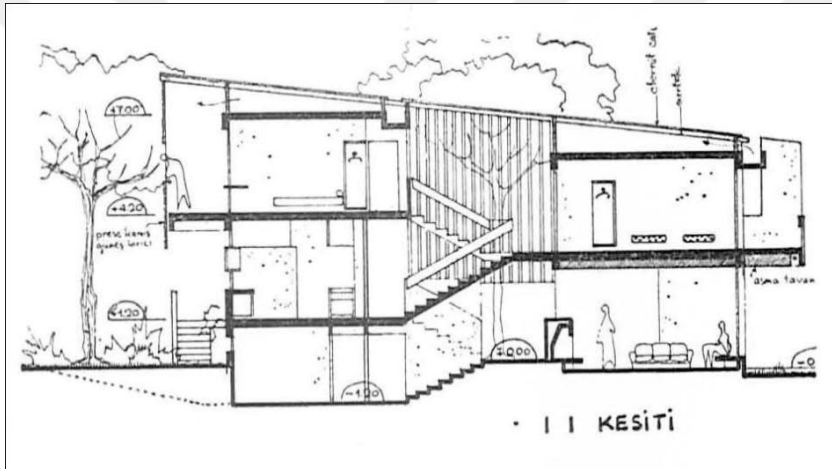
Türkiye'ye döndükten sonra bir süre ailesinin Ayvalık'taki mübadil evinin restorasyonu ile meşgul olan Alatur, 1964 yılında Ankara'ya gittiğinde Turizm Bakanlığı'nda çalışmayı hedefliyordu. Ancak Bayındırlık Bakanlığı'nda çalıştığı zamandan tanıdığı, o yıllarda TİB İEDB Müdürü mevkiinde çalışan Adnan Kocaaslan, Çelik Alatur'u davet edince burada işe başladı. Ankara'da kısa bir sürenin ardından, kendisine verilen TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri projesini hazırlamak için İstanbul'a gitti. Sonraki yıllarda İstanbul'da Marmara Bölgesi'ne bağlı olarak çalışmalarını sürdürdü. Fransa'da çalıştığı yılları da Türkiye'de Sosyal Sigortalar Kurumu'nda saydıran Çelik Alatur TİB'de 1980 yılına kadar çalıştı ve emekli olduktan sonra serbest çalışmaya başladı (Alatur, 2018a). Serbest çalıştığı yıllarda da mimar, TİB'e iş yapmaya devam etti. Projelerde tek başına çalışan, zaman zaman yardımcı mimar kabul eden Alatur, projenin tasarıma uygun olarak inşa edilmesini garantilemek için her zaman uygulamayı da kendisi üstlenmeyi talep etti (Alatur, 2019).

Alatur, TİB mimarı olarak Marmara Bölgesi'nde çeşitli şube binalarının iç mekan düzenlemelerinde, dış cephe düzenlemelerinde ve en önemlisi de Türkiye genelinde sosyal tesis projelerinde çalıştı. Bunun haricinde bankanın eline geçen taşınmazlar hakkında raporlama göreviyle her sene, senede bir defa olmak üzere Türkiye'nin kıyı illerinde teknik ziyaretler yaptı. Ana işvereni dışında, TİB'in iştiraki olan Şişecam'a ve Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası'na (Dışbank) da sosyal tesis ve şube projeleri hazırladı. Doğrudan kurumlardan talep edilen projeler haricinde Alatur bu şirketlerin çalışanlarının oluşturduğu kooperatifler için de yazlık siteler projelendirmiştir.

Çelik Alatur TİB çalışırken başka işverenlere de proje hazırlamıştır. Bunlar arasında, Bayramoğlu'nda 1969 yılında uyguladığı Namık Yolga Evi dikkati çeker. Alatur bu projeyi, aile dostu olan Yolga için Fransa'dayken yaptığını belirtmektedir (Alatur, 2019). Kopartılmış iki bloğu birleştiren merdivenleriyle bina, yarım kat sistemindedir. Yolga Evi'nde, Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri'ndeki gibi çatı boşluğunu havalandırarak pasif iklimlendirme önlemi alan Alatur yine Yelkenkaya'daki gibi, cephede imzası haline gelen yatay şerit güneş kırıncılar kullanılmıştır (Alatur, Namık Yolga Evi, 1971).

Şekil 3. 12. Namık Yolga Evi (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 3. 13. Namık Yolga Evi (Alatur, 1971).

Alatur TİB çalışırken bir yandan ek işler arıyordu. Bu zamanlarda Başak Sigorta Genel Müdürü, Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri'ni gerçekleştirmiş olması sebebiyle kendisini, Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri'ni projelendirmek için davet etti (Alatur, 2019). Projenin tanıtım metninde Alatur projenin hedefinin Başak Sigorta çalışanlarının yaz aylarında iki ya da dört hafta süreyle deniz ve güneşten faydalanacakları, “otelden ziyade bir sayfiye köyünde ve kendi evinde intibamı verecek şekilde”, ayrıca eşitlikçi bir biçimde “toplum halinde olmasına rağmen müstakil olabilme imkânını sağlamak” olduğunu ve bütün bunları ekonomik bir biçimde gerçekleştirmek olduğunu belirtir. 1970 yılının mart ayında Arkitekt dergisinde yayımlanmış olan proje tanıtımında Alatur projenin etaplandırıldığını, bir grup tatil birimi ile sosyal tesisleri kapsayan birinci etapın halen inşa halinde olduğunu bildirir. 20.000 m² lik araziye oturan projenin ikinci etabı inşa edilmemiştir

(Özdamar, 2016). Araziye giriş yolunu iki etapın tam ortasından sağlayan Alatur bu noktaya idare, resepsiyon binalarını ve personel bloklarını yerleştirerek siteye girişi kontrol altına almış, ulaşımı kolaylaştırarak site içinde araç ulaşımını asgariye indirmiştir. Sazdan güneş kırıcıların yanında yine Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri'nde olduğu gibi, kışın uzun süre boş kalacak olan binaları zeminden yükselterek tecrit eden Alatur rutubete karşı pasif önlem almıştır. Yelkenkaya'nın aksine blokları, altlarında mekan oluşturacak kadar yükselten mimar bu alanları mümkün olduğunca boş bırakarak yaya yolu ve duş kabini olarak değerlendirmiştir. Ortak merdiven kullanan iki komşu blok arasında yarım kat yükseklik farkı olması, her komşu bloktan birinin zeminden 3 metre kadar yükseklikte olmasını sağlamış, bu blokların zemini yol ve kabin olarak kullanılmıştır. Tatil birimleriyle deniz arasında kumsalın da bulunduğu 30 ila 40 metrelik bir şerit bırakan Alatur bu şeritte çocuk oyun alanı, spor sahaları, gazino gibi kamusal kullanıma ait birimler düzenlemiştir. Arazinin denize yaklaşan bölgesinde inşaatın sorun yaratacağı ve yola yakın olan bölgelerin bataklık olması sebebiyle mimar arazinin batısında kanal açılmasını ve gölet düzenlenmesini, hafriyatın ise bataklığın kurutulmasında kullanılmasını, ayrıca bir mendirek inşa ederek kumsalın hem lodostan hem de kirli sudan korunmasını önermiştir. Mimarın topografya bu çapta müdahale etmeyi ve benzer önlemler almayı önermesi, ilerleyen zamanlarda, inşa edilmeyen Türkiye İş Bankası Anamur Dinlenme Tesisleri'nde de karşımıza çıkacaktır (Alatur, 1971).

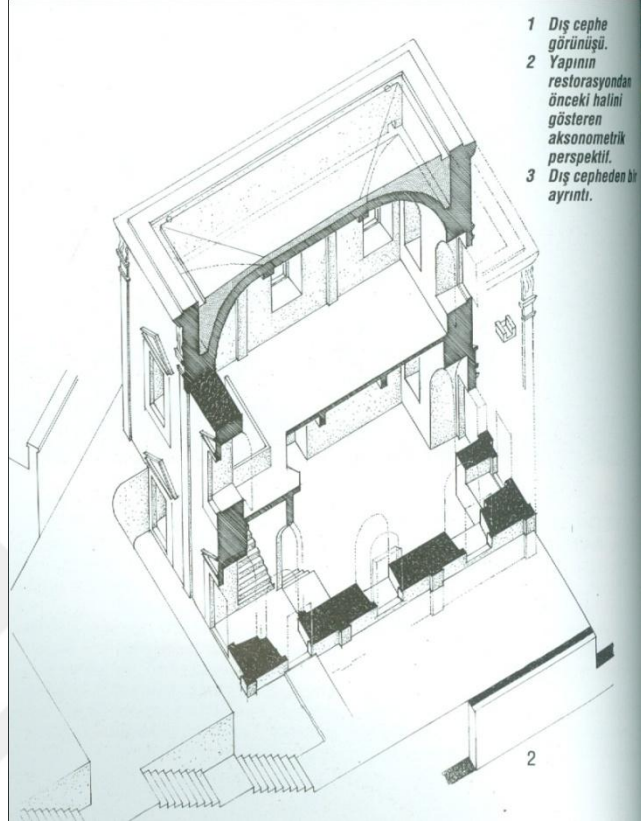

Şekil 3. 14. Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Mimarın geç döneminde en önemli işi, Emirgan’da kendi evi olarak kullanmak üzere dönüştürdüğü Koca Hüsrev Paşa Yalısı’nın TaŐodası’dır. II. Mahmud Dönemi’nde inşa edilen ve yol yapım çalışmalarında yıkılarak günümüze ulaşmayan yalının müştemilatı olan taşoda, yalıdan bağımsız olarak Emirgan Korusu’nun sınırında bulunmaktadır. Ampir üslupta inşa edilmiş binanın, yol yapım çalışmaları sırasında 1950 senesinde cümle kapısı yıkılarak arazisi daraltılmıŐtır. Yanında bulunan parseldeki 13 katlı apartmanın yapım aŐamasında Taşoda yıkılmak istenmiŐse de, 1966 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiştir. 1986 senesinde bakkal olarak kullanılan binanın bulunduğu sokaktan geçen elik Alatur burayı fark edince satın almaya karar vermiştir (Alatur, 2018b). Binayı aldığında, yüksek duvarlarıyla saklanmış olan tonozlu çatısından ve zemininden binaya sızan suyla zarar gördüğünü tespit etmiştir. Alatur atıdan nüfuz eden suyun müsebbibi olarak 1966 yılında GEEAYK tarafından Taşoda’yı onarmakla yükümlü kılınan müteahhiti göstermektedir. Müteahhit tonozun üzerini betonla kapatarak teras çatıya çevirmiŐtir. Olukları kapatılan ve yüksek duvarları sebebiyle suyu tahliye edemeyen çatı zamanla büyük zarar görmüştür. Yenileme projesini hazırlayarak Anıtlar Kurulu’na sunan Alatur, 1988 senesinde aldığı yenileme izni sonrası uygulamaya başlamış, inşaat 1990 senesinde tamamlanmıştır. 53 metreküp dolguyu kaldırarak tonozu ortaya çıkaran ve taş rtenlere giden su yollarını aan Alatur, gerekli yalıtım önlemlerini almıştır. Zemin çevresini kazarak drenaj kanalları aan Alatur, koru yönünden eğimle gelen suları tahliye etmiştir. Bina kabuğunu koruyan mimar, yüksek tavanlı iki katlı iç mekana, bina çeperinden ieri çekilen iki adet arakat eklemiŐtir. TİB’de çalıştığı yıllarda eline geçen, masif maun el yapımı merdiven korkuluklarını burada değerlendirme imkanı bulmuştur. Arakatların biçimlerinin plastik etkisi ve kullanılan mobilyalar, mimarın tasarımında postmodern dönemi simgeleyen yegane uygulamadır. Alatur Taşoda’yı yapısal olarak korur ve yapı fiziğini sihhileŐtirken kendi müdahalesini olabildiğince görünür kılmmıŐtır (Alatur, 1992). Mimar eski esere yaklaŐımında mimari yorumun yerini aŐaĐıdaki sözlerle tarif etmektedir:

Őüphesiz, eski ve değerli bir yapıya herkesin sayĐı beslemesi elzemdir. Fakat kr krne sayĐının sonuçta bir çeşit otosansür anlamını taŐımaması; aksine, özümsenmiŐ tercihlerin yenileme olayı içinde daha iyi anlaşılır hale getirilmesi; yeni ortamına uyumlu bir Şekilde yeni kimliğini alması lazımdır.

Böylelikle yapının geçmişi de bu çalışmada yeni ifadesini bulacaktır. Ancak bu ifade bir tarihinin yaklaşımı gibi objektif bir ifade değil, bir mimarın yapması gerektiği gibi sübjektif bir ifade olmalıdır. (Alatur, 1992)

Şekil 3. 15. Taşoda'nın kesit perspektifi (Alatur, 1992).

Şekil 3. 16. Taşoda (Taybuğa Aybars Mamalı, 2018).

4. MİMAR İLE İŞVERENİN ORTAK ÜRETİMİ: ÇELİK ALATUR'UN TÜRKiYE İŞ BANKASI BÜNYESİNDEKİ ÇALIŞMALARI

İkinci bölümde TİB'in mimari üretimi kurumsal kimliğin mimari temsili ve toplumsal fayda gözetken kolektif pratikler açısından değerlendirilmiş, üçüncü bölümde Çelik Alatur'un yaşam öyküsü bu iki temadan birincisi ile kurduğu ilişki bakımından değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm ise bu çerçeveyi elden bırakmadan, öncelikle ikinci tema olan kolektif pratikler üzerinden Alatur'un banka için projelendirdiği sosyal tesis yapılarına odaklanacaktır. Yaşam öyküsüne bakıldığında görüldüğü üzere Çelik Alatur'u tanımlayacak öğeler Akdenizli kimlik, modernist tasarım dili ile turizm, şehircilik ve ortak yaşama mekanları üzerine deneyimdir. Alatur bir Akdeniz kentinde doğup büyümüş, Paris'te yaşadığı yıllarda da Akdeniz Havzası'ndaki çalışmalarıyla düzenli olarak Akdeniz kıyı şeridinde geziler yapmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul'da yaşarken de banka onu Anadolu'nun kıyı şeridinde yapılacak projelerde, hatta senede bir defa olmak üzere bankanın kıyı kent ve kasabalarındaki arazilerini raporlamak üzere görevlendirmiştir. Mimar ayrıca gerek banka çalışanıyken, gerekse emekli olduktan sonra serbest mimarlık döneminde Batı ve Güney Anadolu kıyı şeridi üzerinde müstakil evler veya siteler, kooperatifler projelendirmiştir.

Bu kimlik Alatur'un dinlenme tesisi ve sosyal tesis projelerinde de okunmaktadır. Mimarın zaman içerisinde geliştirdiği fikirlerini doğrudan uygulamaya geçirebildiği bu alanın, İEDB mimarı kimliğinde gerçekleştirdiği üretimin birincil grubunu oluşturduğu görülmektedir. Bu noktada TİB de mimarın tecrübesine duyarsız kalmamış, Alatur'un mesleki geçmişini ve eğilimlerini dikkate almış görünmektedir. Alatur'un bir kısmı inşa edilmiş, diğerleri ise çeşitli sebeplerle kağıt üzerinde kalmış olan dinlenme tesisi, sosyal tesis ve lojman projeleri; TİB Ambarlı Dinlenme Tesisleri, TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Şişecam Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri, Trakya Lojman ve Sosyal Tesisleri, Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri, Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri ve TİB Anamur Dinlenme Tesisleri'dir. Bu çalışmada kent dışından bir örnek olarak ele alınan Yelkenkaya Dinlenme

Tesisleri öncülü olan ve inşa edilmeyen Ambarlı Dinlenme Tesisleri'yle birlikte ele alınmıştır. 1979 yazında İzmir Çeşme'deki TUR-TES Tesisleri satın alınarak TİB Çeşme Dinlenme Tesisleri'ne çevrilene kadar Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri TİB personelinin yaz aylarında kullanacağı tek tesis olmuştur (Editorial, İş'ten Size, 1979). Sonrasında, kent içinde daha farklı bir yapılaşma öneren Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri Projesi incelenmiştir. Bu grupta Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri ve TİB Anamur Dinlenme Tesisleri'nin de dahil olduğu projeler incelenirken karşımıza mimarın ürettiği bir terim çıkmaktadır. "Teraslı Tip", Çelik Alatur'un zaman içerisinde geliştirdiği, Le Corbusier'nin Unité d'Habitation'u gibi zaman içerisinde farklı projelerde denediği ve dönüştürdüğü, uyarladığı bir modeldir. Bu sebeple Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri ve TİB Anamur Dinlenme Tesisleri birlikte sunulmuştur. Son olarak ise dönemlik konaklama değil devamlı barınma işlevi olan Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesisleri ve Lojmanları ele alınmıştır.

Öte yandan bir banka çalışanı mimarın, büro binaları projelendirmesi kaçınılmazdır. Bu tipolojide, özellikle İstanbul gibi yeni bina inşa etmenin zor olduğu bir şehirde çalışan banka çalışanı mimarın yaygın olarak yaptığı iş, mevcut bir şubenin iç mekanını, bulunulan dönemde kabul edilen kurumsal dile göre düzenlemektir. Bu konuda mimarın tasarım yaklaşımını teknik detaylara, kolay ve hızlı imalata, prefabrike eleman ve banko ünitesi gibi mobilyaların modüler üretimine odakladığı görülmektedir. Çelik Alatur bu alanda TİB'in Beyoğlu, Parmakkapı, Şişli, Bebek ve Levent gibi pek çok şubesinin iç düzenlemesini yaptığını belirtmektedir (Alatur, 2018a). Bu konuda mimarın arşivinde yeterli veriye ulaşamamıştır. Bu sebeple çalışmada Alatur'un büro tipolojisinde gerçekleştirdiği yapılardan cephe düzenlemesini yaptığı Dışbank Harbiye Hizmet Binası, cephe sistemini aynı anlayışla kurgulayarak 1970'li yıllarda projelendirip uyguladığı Dışbank Bahçekapı Hizmet Binası projesi ve 1950'li yıllarda inşa edilmiş olan TİB Kadıköy Şubesi'nin tadilat projesi incelenmiştir.

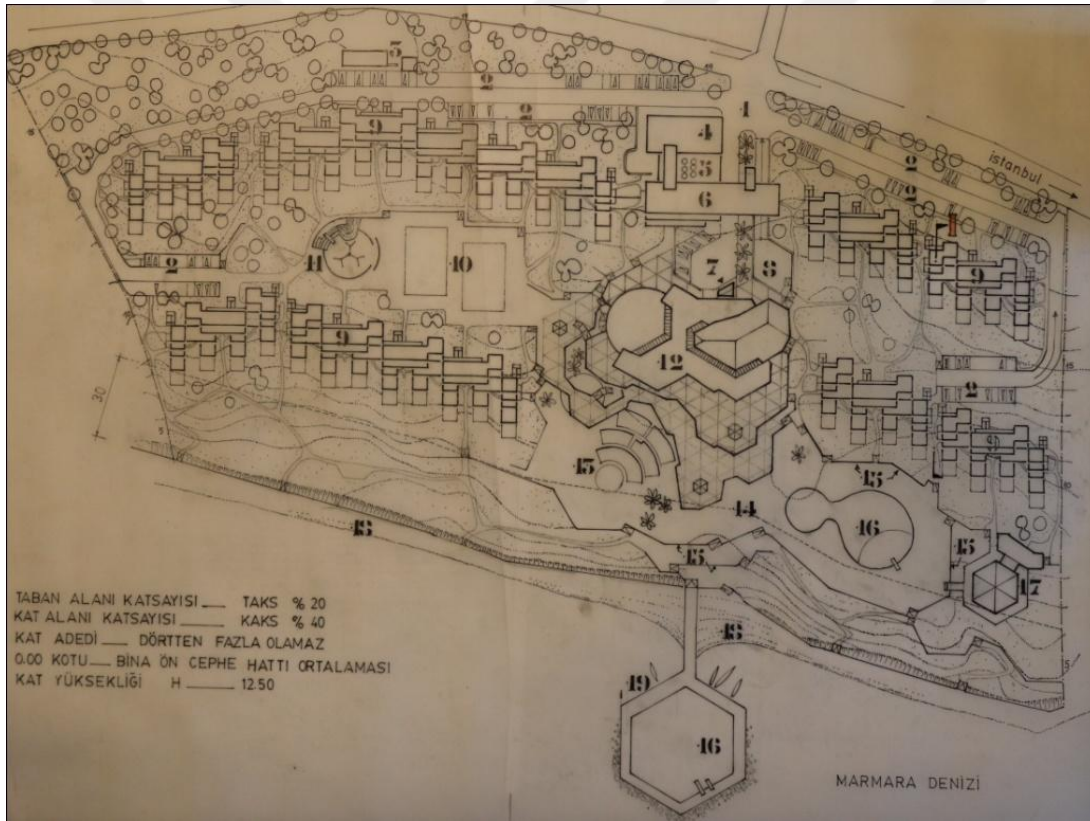
Şekil 4. 1. Çelik Alatur, Emirgan Taşoda'daki çalışma odasında (Fotoğraf: Taybuğa Aybars Mamalı, 2018).

4.1. Dinlenme Tesisleri ve Sosyal Tesisler

4.1.1. Türkiye İş Bankası Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri

TİB'in dinlenme tesisleri uygulaması 1950'li yılların sonlarında başlamıştır. İlk olarak, daha çok idarecilere hitap edecek olan Uludağ Dinlenmeevi'nden faydalanılmış, bankanın bünyesinde daha kalıcı bir çözüm olarak Ambarlı'da bir arazi bu amaçla 1958'de satın alınmıştır (Türkiye İş Bankası Tarihi, 2001). Çelik Alatur İEDB'de çalışmaya başladığında ilk olarak Ambarlı'da inşa edilmesi planlanan dinlenme tesislerinin projelendirilmesinde görev almıştır. 74.610 m²'lik arazide 13.760 m² taban alanına oturan ve toplam 25.040 m² inşaat alanı kullanan tesiste Alatur'un taban alanı kat sayısı, kat adedi kat sayısı, azami bina kotu gibi değerleri sınırına kadar kullanmamıştır. Nitekim Teraslı Tip modelinin alana yayılarak kamusal alanlarla mahrem alanları aynı izdüşümünde iç içe geçirmesi, gevşek bir arazi kullanımına yol açmamaktadır. Tersine, yapılaşma stratejisi dengeli açık alanlar yaratmaktadır. Aynı şekilde 18 metrelik kot farkının bulunduğu arazide Teraslı Tip ile deniz kotuna doğru kademeli bir iniş sağlamıştır. Bir ila altı kişilik dört farklı tipte tatil biriminde aynı anda toplam 1345 kişinin konaklayabilmektedir. Bunun dışında komplekste 62 kişilik misafir ve idareci lojmanı, personel bloğu, sosyal tesisleri, kafeterya, iskele, plaj, yeşil alanlar, çocuk bahçesi, açık hava konser ve tiyatro alanı, yüzme havuzu planlanmıştır.

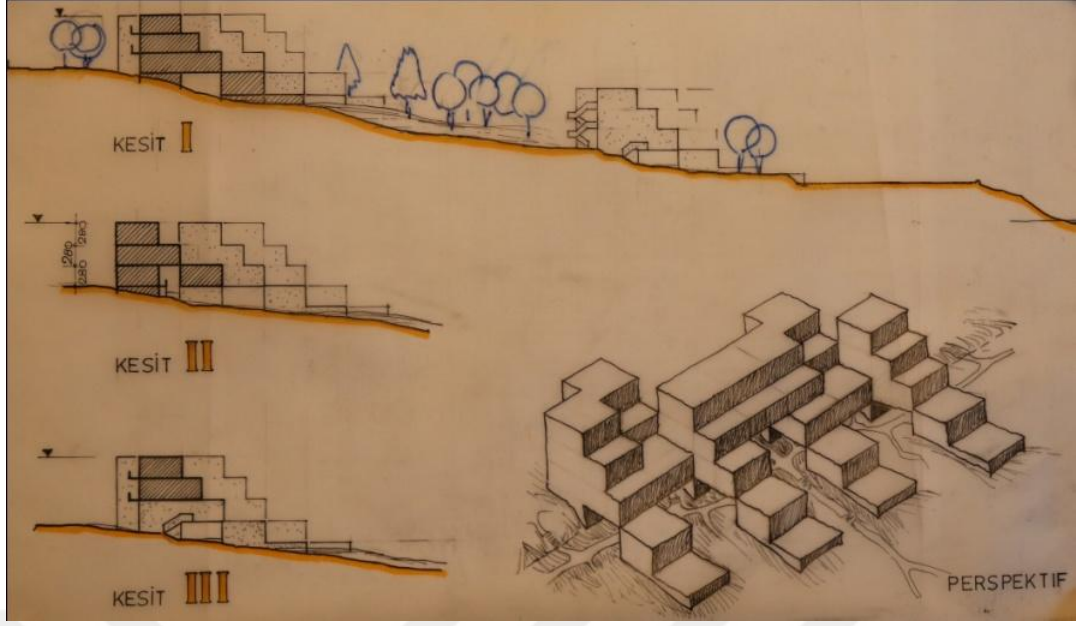
Ancak bir süre sonra bölgede petrol tesisleri kurulması sebebiyle Yönetim Kurulu Ambarlı'dan vazgeçerek, dinlenme tesisi inşa etmek için 1963 yılının ekim ayında Darıca'da bulunan Yelkenkaya köyünden satın almış olduğu 48.000 m²'lik araziye kullanma kararı almış, proje için 5.000.000 liralık bir bütçe ayırmıştır.³⁶ İnşaat sonrasında, tesislerin toplam 10.000.000 liraya mal olduğu belirtilmektedir. Alatur projeyi hazırlamaya 1965 yılının ilk aylarında başlamış ve Mayıs ayında tamamlamıştır (Yelkenkaya Sitesi, 1967). İhale 1965 yılının Ağustos ayından önce (Editoryal, 1965) MESA'ya verilmiş; inşaat aynı yılın Eylül ayı ile Mart 1967 arasında tamamlanmış (Alatur, 1967) ve Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri 15 Mayıs 1967 tarihinde kullanıma açılmıştır.³⁷ Bu sürede Alatur da kontrolör olarak inşaata nezaret etmiştir (Alatur, 2018a).

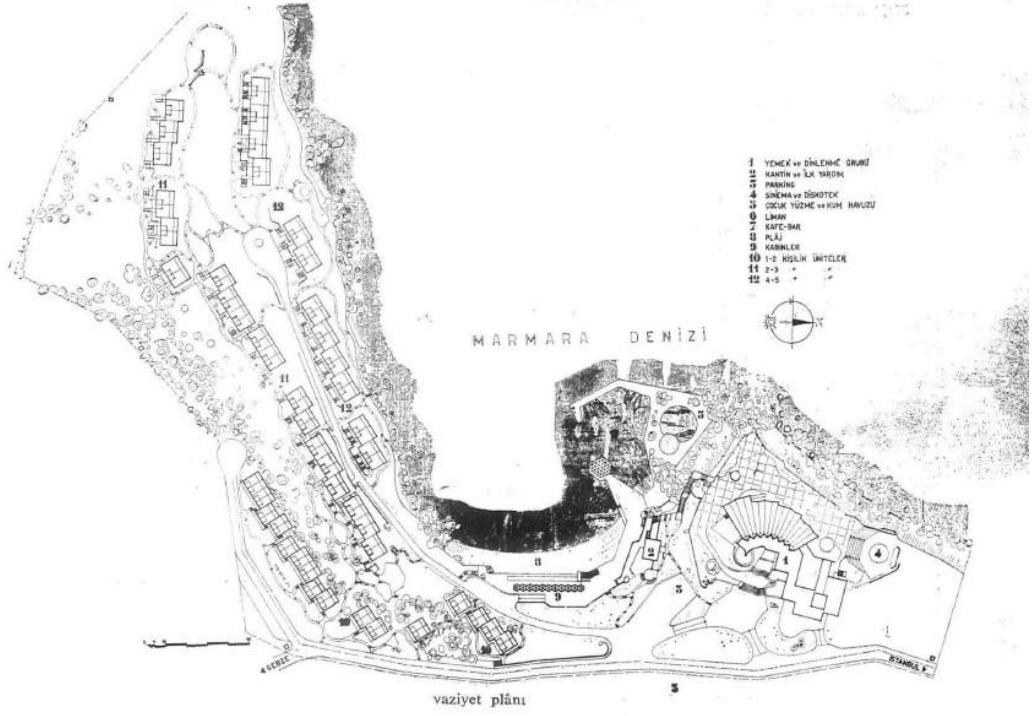
Şekil 4.2. TİB Ambarlı Dinlenme Tesisleri Projesi Vaziyet Planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

³⁶ TİB, İMK, 17 Ekim 1963 tarih ve 6218 sayılı karar. Aktaran: Kocabaşoğlu (2001)

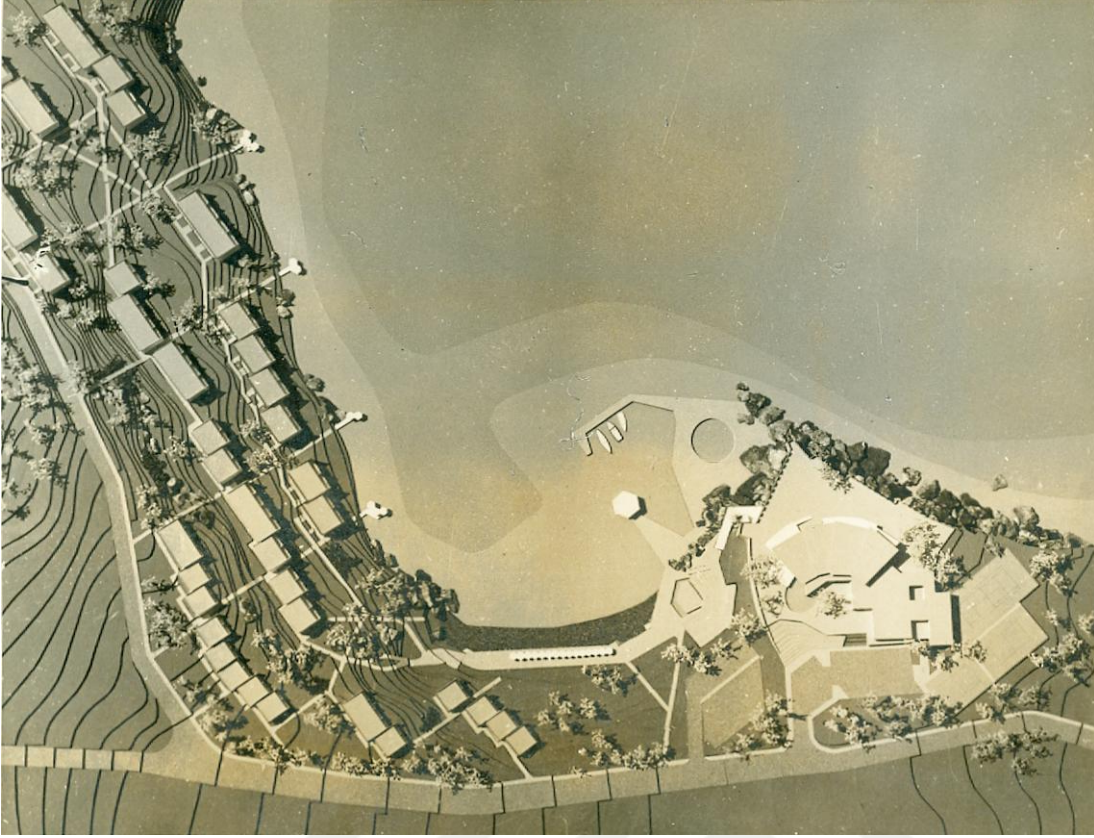
³⁷ TİB, 1 Nisan 1967 tarih ve 54350 sayılı Genel Mektup. Aktaran: Kocabaşoğlu (2001)

Şekil 4. 3. TİB Ambarlı Dinlenme Tesisleri Projesi Prinsip Çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 4. TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, vaziyet planı (Alatur, 1970).

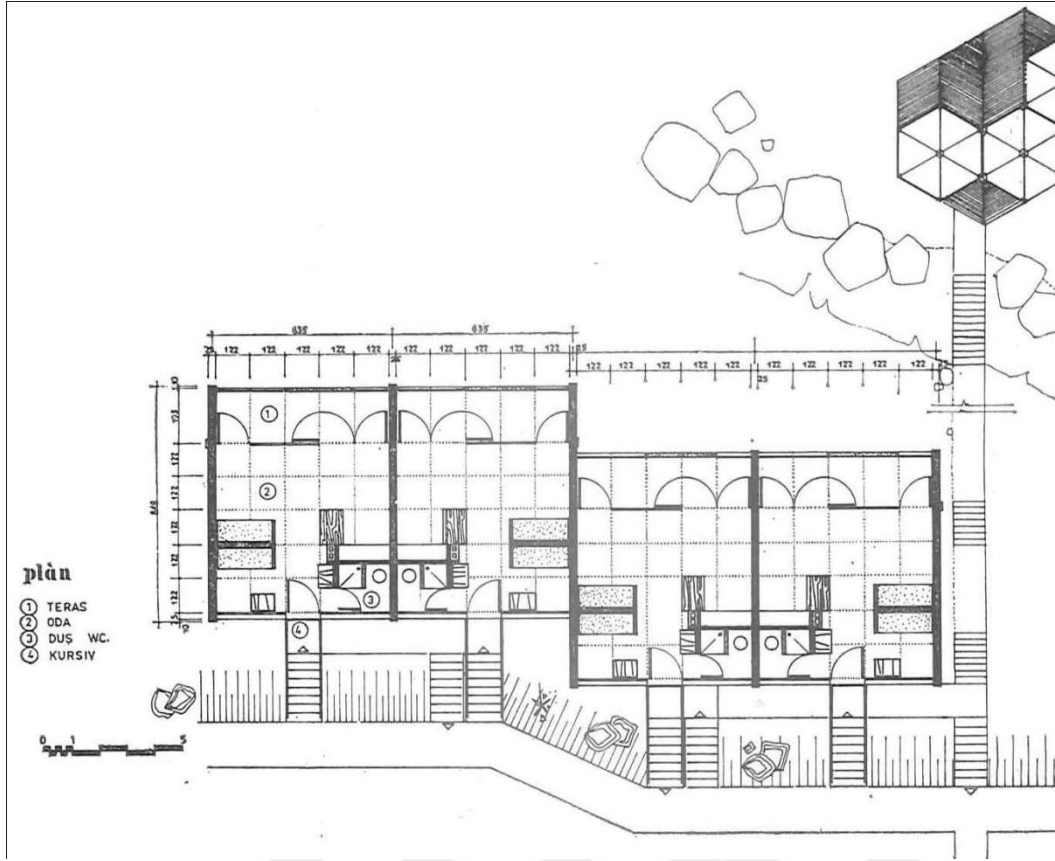

Şekil 4. 5. TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, maket (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

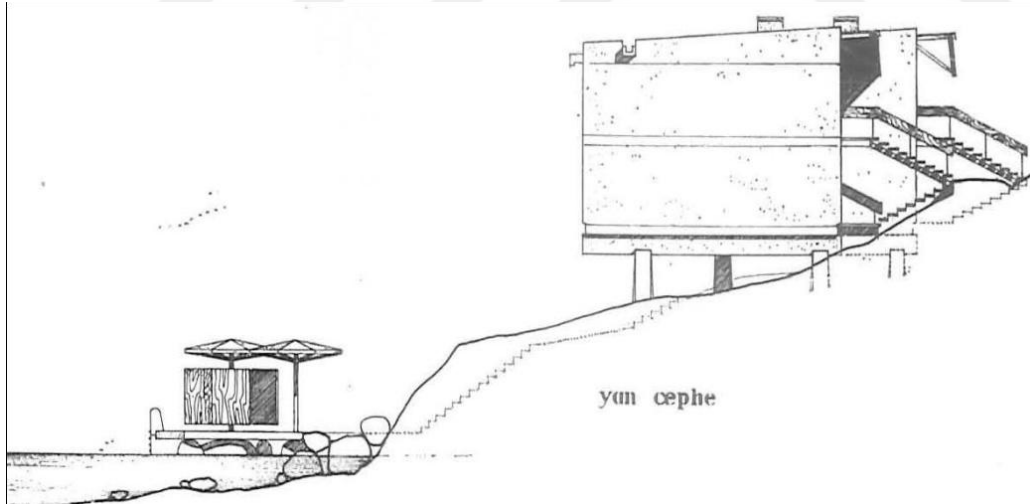
Tesisler 400 kişiye hizmet veren 156 konaklama birimi, gazino, yeme-içme birimleri, sinema-diskotek, 90 metrelik plaj-bahçe düzenlemeleri ve iskeleden oluşmaktadır. Yaklaşık 48.000 m²'lik arazide toplam inşaat alanı 9.500 m²'dir. 750 m² inşaat alanına sahip, 550 m²'lik büyük ve 105 m²'lik küçük havuzdan oluşan Yüzme havuzu ve müştemilatı eki 1994 yılında yine Çelik Alatur tarafından tasarlanmıştır. Yelpaze formunda manzaraya açılan gazino, burç ve sur duvarları restore edilerek bazı kalıntıları tesviye işlemlerinde kullanılan Filokrini Kalesi'nin bulunduğu araziye, kalenin silüeti göz önünde bulundurularak yerleştirilmiştir. Bu bloktaki farklı işlevler farklı kotlara oturmakta, ancak hepsi deniz tarafındaki terasa açılmaktadır (Alatur, 1967). Farklı tip aileler düşünülerek hazırlanan konaklama birimleri 32 adet 1 kişilik, 64 adet 2 kişilik, 60 adet 4 kişilik olarak düzenlenmiş olup gerektiğinde oturma üniteleri de yatağa çevrilebilmektedir. Her bir birim 122x122 cm'lik modüllerden üretilerek tasarlanmıştır. Sistem betonarme karkastan oluşturulmuş, çatı örtüsü olarak eternit kullanılmıştır, çörlen ve oluklar ise brüt betondur. Eğimli arazide asılı duran birimlere yarım kat merdivenlerle ulaşılmaktadır. (Alatur, 1970)

Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri banka içerisinde çok ses getirmiştir. İş Dergisi'nde özellikle yaz aylarında site hakkında çıkmış yazılar, tesisin kullanıcılarının deneyimleri hakkında bize veri sağlamaktadır. "Üniteler o kadar güzel ve rahat inşa edilmiş ki, düşünülmüş olmak memnun ediyor insanı" diyerek tesisle ilgili memnuniyetini belirten Türkan Erden, İdare Meclis Reisi, Genel Müdürü, Şube İkinci Müdürü, Odacı gibi her mevkiden çalışanın bir arada tatil yapmasına dikkati çekmekte ve Yelkenkaya'ya toplumsal anlamlar yüklemektedir: "Yelkenkaya sosyal adaletin, sosyal düzenin gerçekleştiği kardeşlik kal'asıdır..." (Erden, 1967). Tesis, açıldığı seneden itibaren yoğun rağbet görmüştür. Yelkenkaya'ya yaz aylarında yoğun talepte bulunulmasından dolayı, sitenin genişletilmesinin sözkonusu olup olamayacağı tartışılmış, buna İş Dergisi'nin cevabı, mümkün olsa da sitenin mimarisinin dengeli olduğu, genişletilmesinin dengeyi bozacağı ve kampın işleyişini, servisleri zora sokacağı şeklinde olmuştur (Yelkenkayamız, 1969).

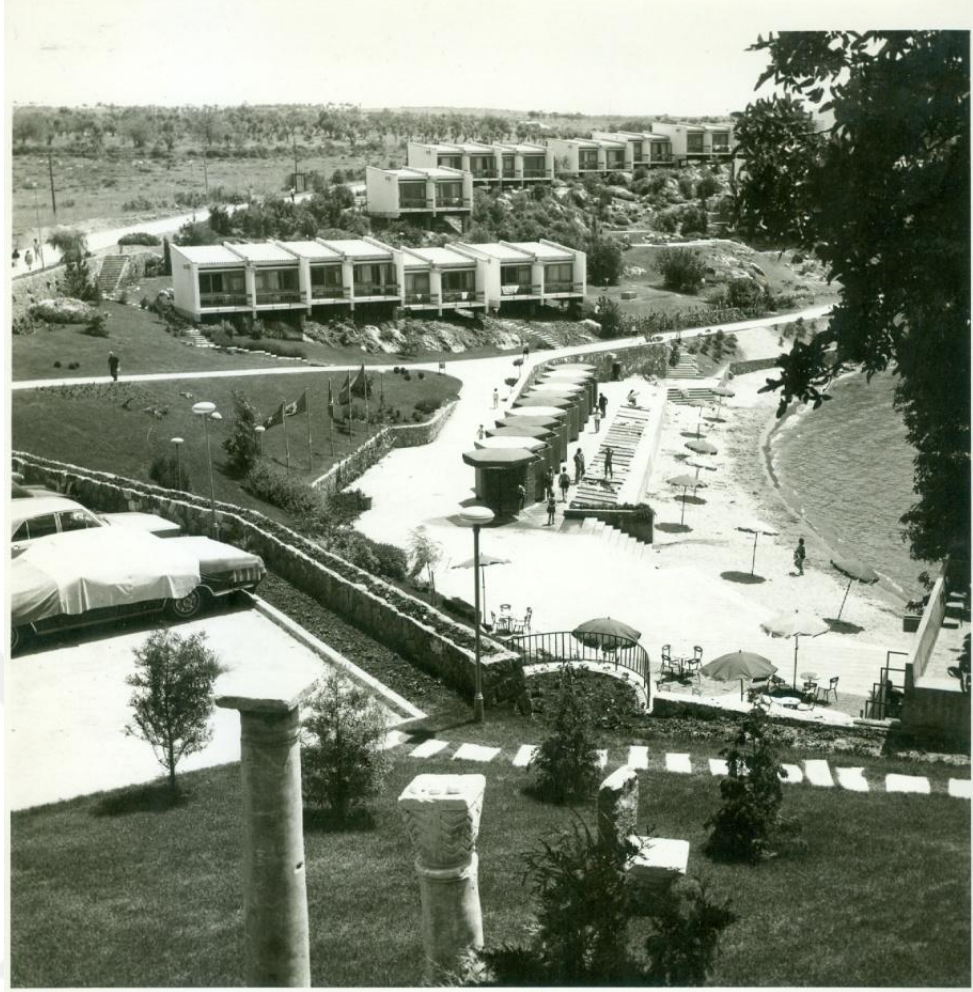
Daha önce bahsedilen Akdeniz şehirleri, şehircilik ve turizme dayalı formasyonunun ürünleri ve Fransa'da edindiği tecrübeler sonucu Çelik Alatur'un oluşturduğu sentez bu projenin konaklama birimleri üzerinden okunabilir. Denize inen eğimli arazide ikişer katlı birimler zeminden yükseltilmiş, bu da yaşama birimlerini rutubetten tecrit etmiş ve münferit temellere sahip pilotiler sayesinde kayalık arazide yapılacak hafriyatı asgaride tutmuştur. Tek yöne eğimli çatıda çatı boşluğu da hava alacak şekilde tasarlandığından, yükseltilmiş birimlerin altından ve üstünden hava sirkülasyonu sağlanarak sıcak havalara karşı koruma sağlanmıştır. Mimar bu fikre Jean Prouvé'nin Kuzey Afrika'da yaptığı projelerden yola çıkarak ulaştığını belirtmektedir. Betonarme kabuk örtülü, yelpaze formunda açılan sosyal tesis de manzaraya hakim konumdadır. Alatur'un dinlenme tesisi projeleri için mimari dilini, TİB kariyerinin erken bir döneminde oluşturduğu görülmektedir. (Alatur, 2018a)

Şekil 4. 6. TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, plan (Alatur, 1970).

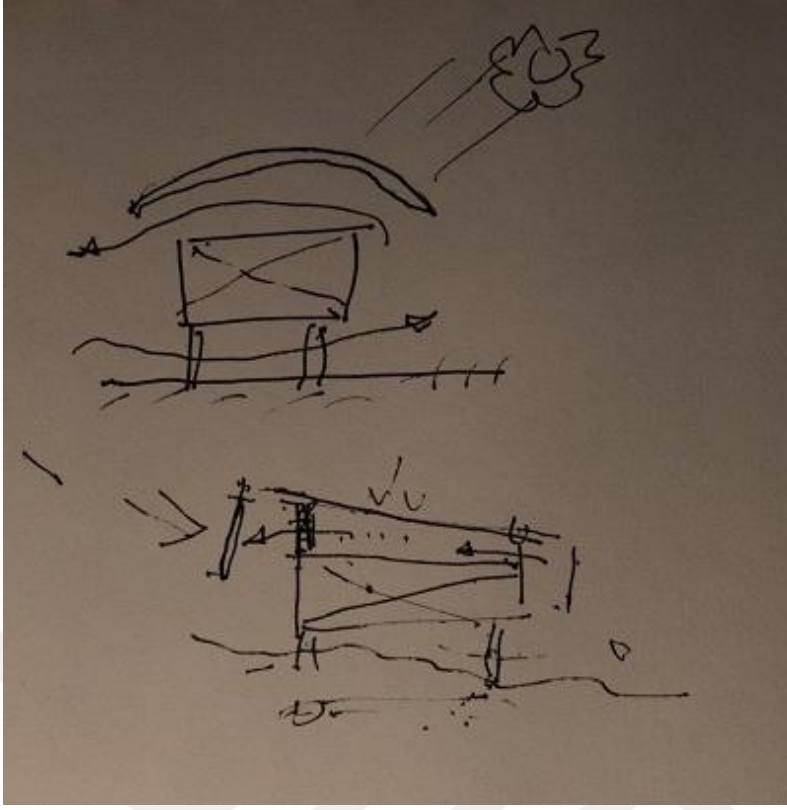
Şekil 4. 7. TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, kesit (Alatur, 1970).

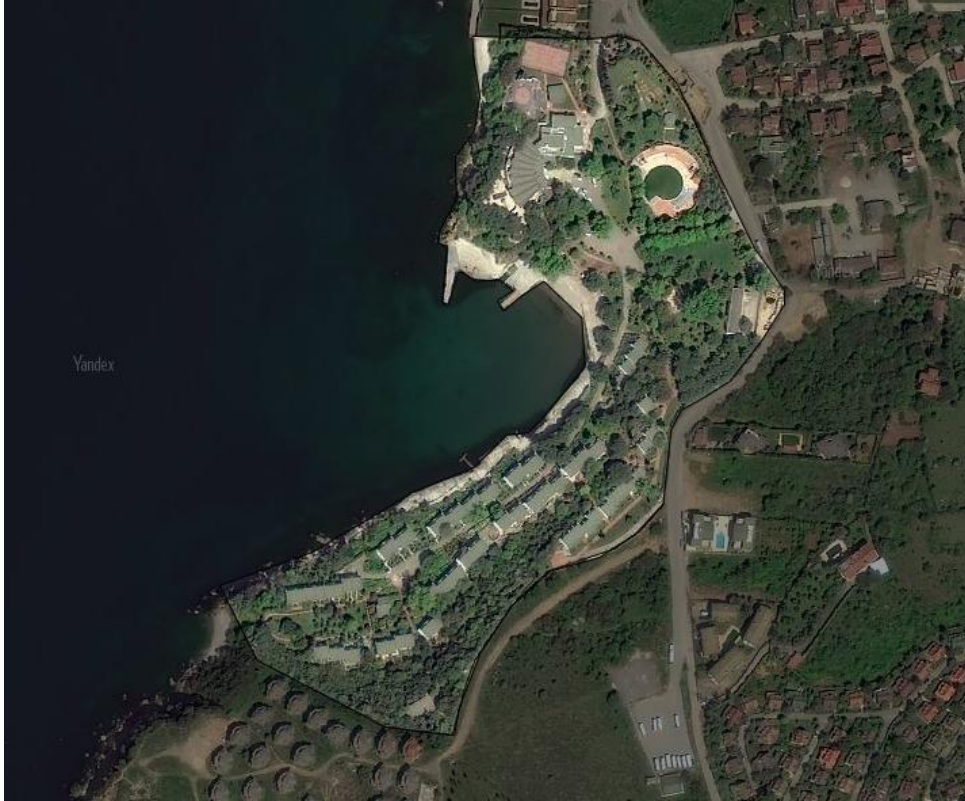
Şekil 4. 8. TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 9. Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Sosyal Tesis (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 10. Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, konaklama birimlerine ait prensip kararları, Çizim: Çelik Alatur (Taybuğa Aybars Mamalı Kişisel Arşivi).

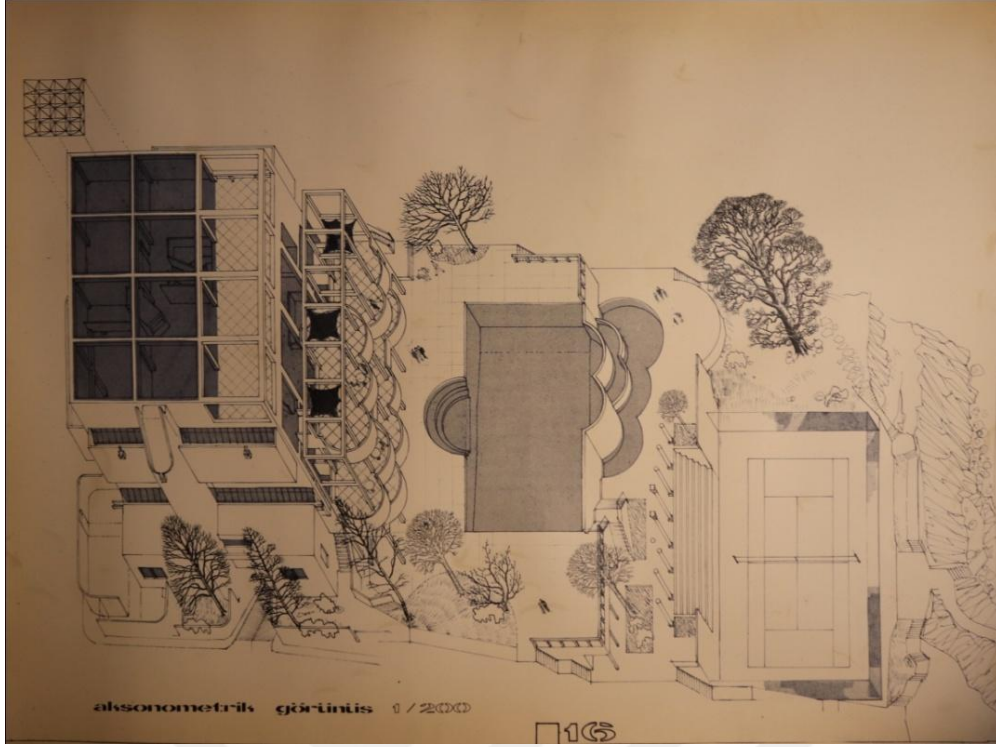
Şekil 4. 11. Günümüzde TİB Yelkenkaya Dinlenme Tesisleri, Darıca - Kocaeli (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).

4.1.2. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri

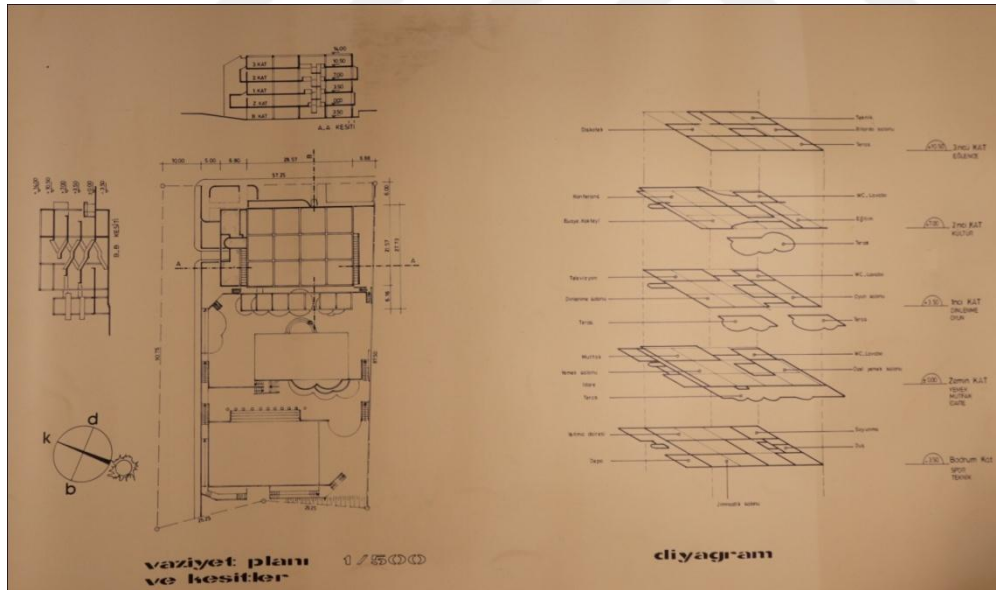
Ortalama %16 eğimli araziye oturan Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri'nde Çelik Alatur ana kütleli arsanın kuzeydoğu sınırına oturarak arazinin denize inen kalanını açık alan olarak değerlendirmiştir. Bu açık alan platformlar şeklinde, sırasıyla havuz ve oturma alanları, kolonadlı amfi, spor alanı olarak düzenlenmiştir, en son platformda ise halk plajı bulunmaktadır (Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri Mimari Projesi İzah Raporu). Bu sosyal tesis projesinde dikkati çeken, şehir dokusu içerisinde yer alması sebebiyle birimlerin tek kütlede toplanmış olmasıdır.

Bu sorunu ele alan Alatur, platform sistemini binada da devam ettirmiştir. Doluluk oranı yüksek olan sokak cephesine karşılık sosyal tesis denize tamamen açılmaktadır. Mimar ortogonal sistemde kurgulanmış katların güneybatı cephelerinde oluşturduğu asma terasların kotlarını ikinci kattan itibaren düşürerek binanın manzaraya açılmasını sağlamıştır. Binadan bağımsız hale gelen terasların eğrisel döşemeleri de bu amacı desteklemektedir. Bu terasların bir amacı da, arazinin denize göre yönü göze alındığında iklimsel kontrol sağlamaktır. Pasif iklim kontrolü meselesi projelerinde önemli bir tema oluşturan Alatur asma teraslar haricinde yüzme havuzunun güneydoğu ucunu da kaskadlandırmıştır. Güneş ışınlarına doğrudan maruz kalan bir satıh oluşturan bu kaskadlar sayesinde havuz suyu devirdaim esnasında ısınır (Alatur, 2018a).

Proje raporundan anlaşıldığı üzere Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri en erken 1987 yılında inşa edilmiş olmalıdır. Sosyal tesis yapısının rasyonel taşıyıcı sistemine yerleşen hacimlerle gerilim oluşturan eğrisel platformlar üzerinden Alatur'un mimari dilindeki değişim okunabilir. Mimar 1980'li yılların sonlarında biçimsel olarak geç-modernlik ile postmodernizm arasında bir çizgidedir.

Şekil 4. 12. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri perspektif çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

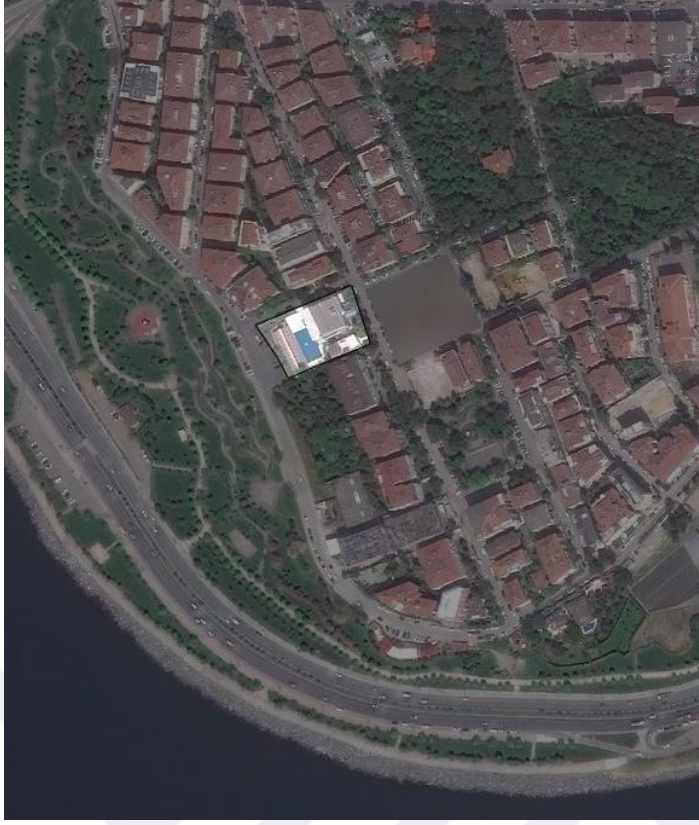
Şekil 4. 13. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 14. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri fotoğrafı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 15. Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri, terasları gösteren fotoğraf (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

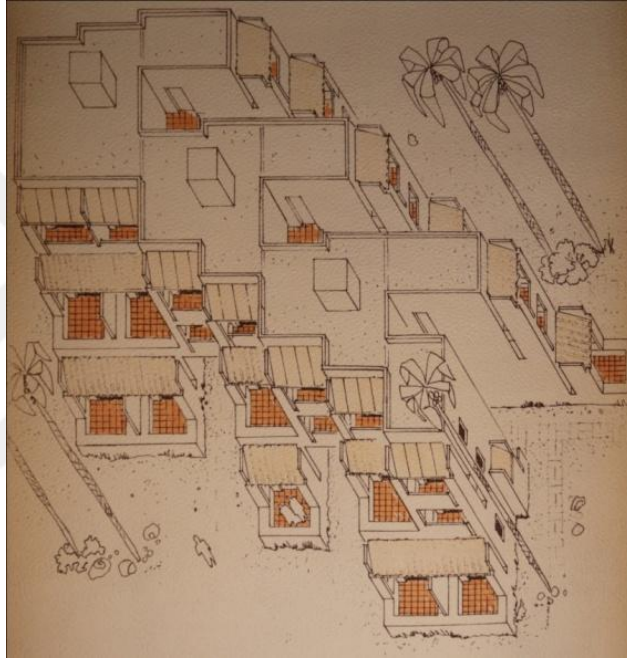
Şekil 4. 16. Günümüzde Eski Şişecam Pendik Sosyal Tesileri (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).

4.1.3. Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri ve Türkiye İş Bankası Anamur Dinlenme Tesisleri

Çelik Alatur'un Teraslı Tip adını verdiği model temel olarak üst üste piramidal bir şekilde getirilen birimlerden oluşur ve görsel hareketlilik, iç boşluklar, gölgelendirme ve doğal havalandırma, iç sokaklar yaratma gibi olanaklara sahiptir. Moshe Safdie tarafından Montreal'de daha büyük çaplı uygulanan uygulanan Habiata '67 projesini andıran, teraslanarak yayılan bu yapılaşma biçimine Çelik Alatur referans olarak Côte d'Azur, İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz coğrafyasına ait mimari dokuyu gösterir. Alatur Teraslı Tip olarak adlandırdığı sistemi fikirsel olarak Biset Atölyesi'nde çalıştığı dönemde geliştirmeye başlamıştır. Mimarın böyle bir model geliştirmesinin Fransa tecrübesine dayanan bir başka arka planı da monoton HLM'lere gösterdiği tepkidir.³⁸ (Alatur, 2018b)

³⁸*Habitation à Loyer Modéré (fr.)* (Düşük Kira Konutları)

Teraslı Tip, Le Corbusier'nin zaman içerisinde geliştirdiği ve her denemesinde ana fikri bozmadan revize ederek iyileştirmeye çalıştığı *Unité d'Habitation*'a eşdeğer bir fikir projesi olarak görülebilir. Temel olarak çoğu projesindeki gibi denize doğru eğimli arazilerde uyguladığı görülen bu tip, kaydırılan kütleleriyle eğim çizgilerine uyulanma kolaylığı sağlar. Bunu Yelkenkaya'da tekil ünitelerle sağlayan mimarın teraslı tip ile başarısı, bu tipin bitişik nizamda topografyaya entegre olma potansiyelidir. Modüler sistemle üretilen ancak sonuç kompozisyonu tek defalık bu formlar, kayalık araziye de biçimsel referans verirler. Bu tipin bir diğer özelliği de yan yana getirilerek sınırsız çoğaltılabilme olanağıdır.

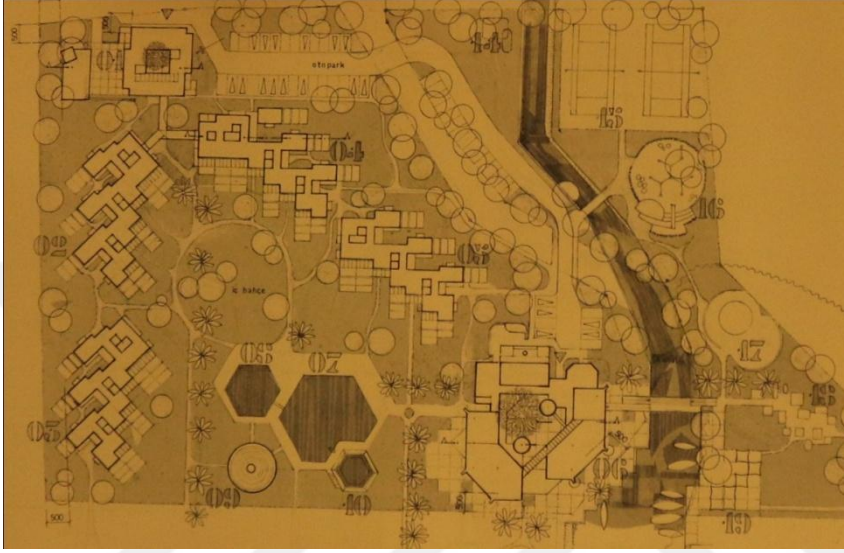

Şekil 4. 17. Teraslı Tip perspektif çizimleri (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Alatur Türkiye'ye döndükten sonra Teraslı Tip modelini hayata geçirmek için birkaç defa girişimde bulunmuşsa da yalnızca Manavgat'taki Dışbank Dinlenme Tesisleri ve TİB mensuplarının kurduğu bir yapı kooperatifine hazırladığı, Teraslı Tip'in değiştirilerek her birimde tek ailenin kullanımına tahsis edilmiş küçük ölçekli versiyonundan oluşan Pelitköy Sitesi'nin uygulandığı sanılmaktadır. Alatur ayrıca Pelitköy Sitesi'nin müteahhidi Ömer Mete Kemik'in Bodrum'daki arsası için de bir proje hazırlamış ancak proje uygulamaya geçmeden müteahhit bir trafik kazasında yaşamını yitirince proje uygulanmamıştır.³⁹

³⁹ Haber, 27.05.2000, "BMW'siyle Boğaz'a uçtu" URL-1: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bmwsiyile-bogaza-uctu-39157345> (Erişim Tarihi 25.03.2019)

Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri'nin 1984 tarihli mimari proje paftalarında konumunun belirtilmiş sayesinde Telatiye Köyü'nde olduğu belirlenmiş, araziden geçen nehir sayesinde konumu saptanmıştır. Günümüzde tatil birimlerinin kırma çatılarının, tesisi kullanan otel tarafından mı eklendiği yoksa Dışbank'ın projede revizyon mu yaptığı belirsizdir. Sosyal tesis binası ise yıkılmış, yerine çok katlı otel bloğu inşa edilmiştir.

Şekil 4. 18. Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri, vaziyet planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 19. Günümüzde Eski Dışbank Manavgat Dinlenme Tesisleri (Yandex Hava Fotoğrafı, 2019).

Çelik Alatur İEDB’de çalışmaya başladığında Ambarlı’da inşa edilmesi planlanan dinlenme tesislerinde bu modeli uygulamaya çalışmış ancak bölgede bir petrol tesisi kurulması üzerine banka projeyi geri çekmişti.⁴⁰ Bir diğer denemede de TİB Anamur Dinlenme Tesisleri’nin inşaat ruhsatı alındıktan sonra banka bu projeyi gerçekleştirmekten vazgeçmiştir. Çevre Bakanlığı’ndan 17 Temmuz 1992 tarihinde TİB’e gönderilen mektupta, Barselona Sözleşmesi gereğince deniz kaplumbağalarını korumaya yönelik eylem planı başlatıldığı ve bankanın bölgede yapılacak inşaatla karşı şikayet dilekçesi yazan şahıslara ve ilgili resmi kurumlara bilgilendirme yapması gerektiği belirtilmektedir. İnşaatın yapılmama sebebinin ekolojik kaygılar olması ihtimali bulunsa da, ilgili yazıda Bakanlık’ın bir durdurma kararı almaması ve projelendirme sürecinin en az iki sene daha sürmüş olması, akıllara inşaatın başka bir nedenle yapılmadığını getirmektedir. 1994 senesi ve sonrasında oluşan politik ve ekonomik durumla beraber bankanın toplumsal fayda gözetken kolektif pratikleri terk etmeye başlaması bankayı böyle bir inşaat yapmak fikrinden alıkoymuş olabilir.

1992 ile 1994 seneleri aralığında projelendirilen Anamur Dinlenme Tesisleri için planlanan arsa Mamure Kalesi’nin yaklaşık 1 km. batısında; deniz kıyı hattı, dere ve yol tarafından sınırlanan, 74.000 m²’lik üçgen bir arsadır. Çelik Alatur Kişisel Arşivi’nde bulunan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla projelendirme sürecinin uzamasının sebebi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nın 17 Ağustos 1993 gün ve 16523 sayılı kararı üzerine projede revizyon yapılması gibi görünmektedir. Projede Çelik Alatur öncelikle arazinin içinden geçen derenin Devlet Su İşleri’nden izin alınarak deniz seviyesinin altına indirilmesini önermektedir. Bu sayede hafredilen toprak kullanılarak mimarın çevre yolu adını verdiği yükseltilmiş bir şose yapılacak, bu yol da suya karşı doğal bir sınır teşkil edilecektir. Dere suyunun deniz suyuyla karışması ayrıca sıcak havada sinek problemini çözecektir. İnşaat yapılabilir alan 62.868 m² olarak belirlenmiş, Alatur bu alanı yatak başına 85 m² olarak belirlediği değere bölerek 740 yatak sayısına ulaşmıştır. Burada belirlemiş olduğu sabit değer 85 m²/yatak, Teraslı Tip için ulaştığı değer olmalıdır. Dört metrelik akslara yerleşen ve iki metre kaydırılarak hareketlendirilen tatil birimleri plaj etrafında denize bakan güney istikametine (560 yatak) ve kuzeydeki kümede kaleye bakan doğu istikametine (180 yatak) yönlendirilmiştir. Alatur burada da Yelkenkaya Dinlenme

⁴⁰ Bakınız Bölüm 4.1.1.

Tesisleri'nde olduğu gibi farklı aile tiplerini gözetmekte; bekar, evli, bir ila üç çocuklu aileler için 90 adet iki kişilik, 70 adet üç kişilik ve 90 adet dört veya beş kişilik birimler planlamaktadır. Ancak iki haftalık devrelere ayrılmış Yelkenkaya'nın aksine, iki haftadan fazla konaklanacak tatil evlerinin planlanması, Anamur'da bankanın farklı bir tatil tipi planladığını göstermektedir. Bu durum Anamur'u, mahremiyete önem verse de asgaride tutulmuş kapalı birimlerin oluşturduğu, gölgeli ortak dış mekanlar tanımlayan yapılaşma örüntüsü oluşturan Teraslı Tip için ideal kılmaktadır.

Avan Proje İzah Raporu'nda Alatur oluşturduğu iki ve üç katlı tatil birimleri sisteminin sabit aks aralığıyla yığma ve modüler sisteme olanak tanıdığını, kalıpsız döşeme kullanmaya elverişli olduğunu ve bu sayede kalifiye olmayan işçilerce ucuz bir biçimde inşa edilebileceğini belirtmektedir. Bankaya hitaben raporda Alatur ayrıca projesinin ekonomik meşruiyetini, kapalı alanları asgaride tutmuş olması sebebiyle savunur. Dere ıslahı, alınacak pasif önlemler gibi operasyonların maliyeti arttıracığını ancak gerekli müdahaleler olduğunu belirten mimar malzeme seçiminde ucuz fakat dayanıklı ve bakım gerektirmeyecek malzemeler kullanılmasını salık verir. (Alatur, 1993)

Şekil 4. 20. TİB Anamur Dinlenme Tesisleri arazisi (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).

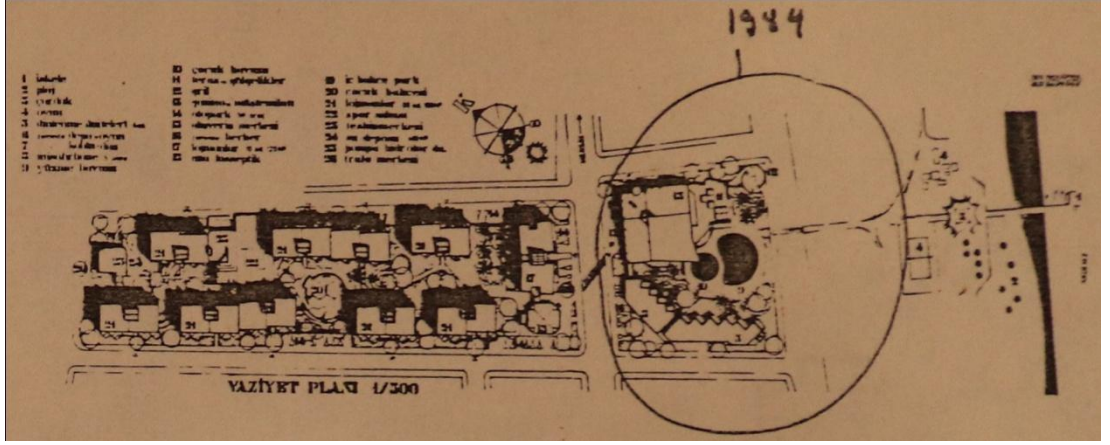

Şekil 4. 21. TİB Anamur Dinlenme Tesisleri, yerleşim planı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

4.1.4. Şişecam Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri

Alatur'un 1980 yılındaki emekliliğinden hemen sonra projelendirdiği Şişecam Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri'ndeki ana vaziyet planı kararı, Mezitli'nin denize dik uzanan parsel yapısında blokların kademelenerek, arkalarındaki blokların manzarasını kesmemelerini sağlamaktır. Denize yönelen misafirhane bloğu ve kulüp binası, çevre yolu ile tesisler arasında tampon oluşturmaktadır. Denize açılan, dışarıya kapalı ikamet blokları kendi aralarında aralarında bahçeler oluşturulmuş ve yaya ulaşımı, çocuk bahçesi, dinlenme alanları gibi işlevlerin de bulunduğu bu bahçelerden sağlanmıştır. Bu tesisin kendi kendine yetmesini amaçlayan Alatur, günlük alışverişin yapılabileceği bir alışveriş merkezi önermiştir. Bunun haricinde ikonik sosyal tesis yapısı olarak Yelkenkaya ve Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri'ndeki yelpaze modelini değiştiren Alatur, Mezitli'de sivri çatılı sosyal tesis yapısı uygulamıştır. Kare planlı tesisi örten çatıyı 45 derece açıyla döndüren Alatur, ana yüzeyden toplanan yağmur suyunu doğrudan çörtenlerle tesisin önündeki havuza akıtmaktadır. Bu tasarımdaki amaç, siyaha boyanmış oluklu sac ve cam kaplı çatı yüzeyinin suyu ısıtarak havuza akıtması ve böylece çatının devir daim sisteminin bir parçası olarak kullanılmasıdır. Bu betonarme kabuk altında iç sokaklar ve merdivenler aracılığıyla ulaşılan ve çeşitli işlevleri barındıran salonlar bağımsız teraslara açılmaktadır (Alatur, 1983).

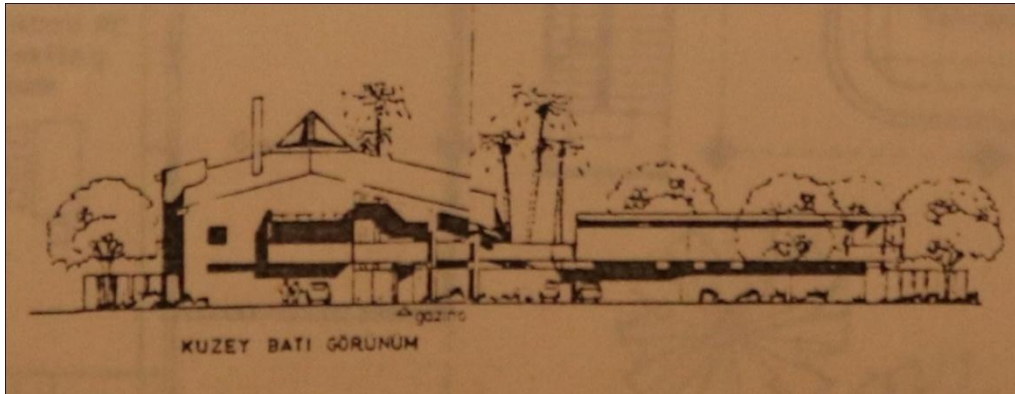
Bu büyük programın etaplar halinde gerçekleşeceğini öngören Alatur, farklı işlevlerdeki yapıları mümkün olduğunca koparmaya dikkat etmiştir. İkamet blokları imar durumunun izin verdiği şekilde katta iki dairesel ve beş katlıdır, toplamda blokta 100 m²'lik on daire bulunur. Bu blokların zemin katları ortak hizmetlere ayrılmış, ekonomik ve iklimsel sebeplerle bodrum kat yapılmamıştır. Pasif iklimlendirme önlemleri Alatur'un bu projesinde de önemli bir yer tutar. Sıcak iklimi göz önünde bulunduran Alatur, her dairede karşılıklı iki cepheye açılan yaşam mekanının iki yanını yatak odaları ve diğer birimlerle kapatarak derin bir mekan elde etmiştir. Bu plan tipi yaşam mekanının gölgede, iyi havalandırılmış ve serin kalmasını sağlar. Dışarıya cephe veren bütün odalar balkonlarla gölgelendirilmiştir.

Şekil 4. 22. Şişecam Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri, vaziyet planı (Alatur, 1983).

Şekil 4. 23. Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesis Binası (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

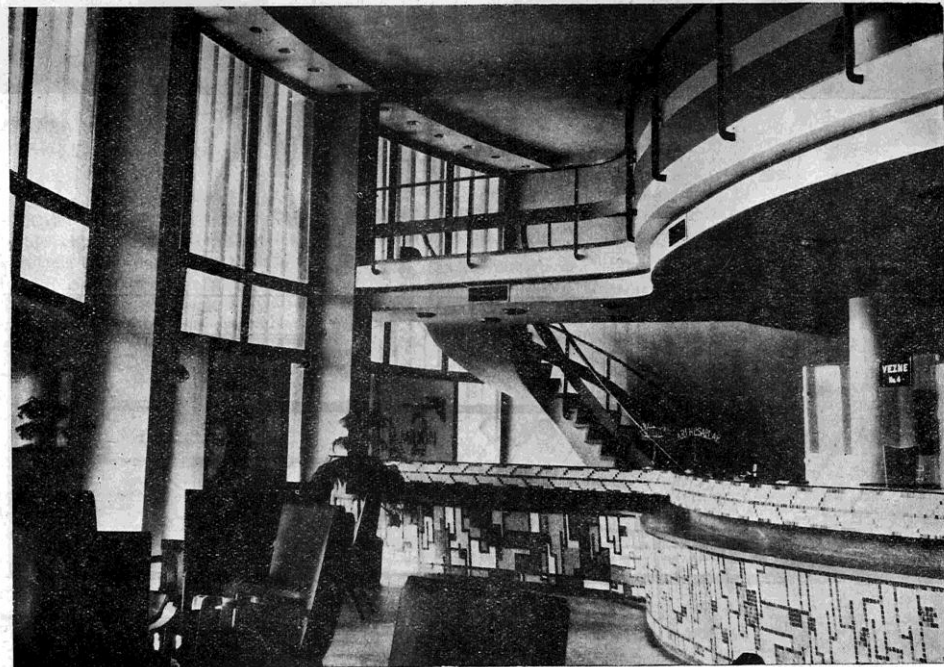
Şekil 4. 24. Şişecam Mersin Mezitli Sosyal Tesis Binası (Alatur, 1983).

4.2. Büro Binaları

4.2.1. Türkiye İş Bankası Kadıköy Şubesi Tadilat Projesi

Şekil 4. 27. TİB Kadıköy Şubesi (İş Dergisi, Ağustos 1986).

Şekil 4. 28. TİB Kadıköy Şubesi (Türkiye İş Bankası A. Ş. Kadıköy Şube ve Lojman Binası, 1957).

TİB Kadıköy Şubesi 1950'li yıllarda mimarlar Perran Doğancı, Altay Erol, Süleyman Giritlioğlu ve Cavit Özedeş tarafından tasarlanmıştır. İlk tasarımında bodrum, zemin ve asma katı bankacılık hizmetlerine ayrılan binanın üst katları lojman olarak değerlendirilmiş, teras katı ise yemekhane olarak kullanılmıştır. (Türkiye İş Bankası A. Ş. Kadıköy Şube ve Lojman Binası, 1957)

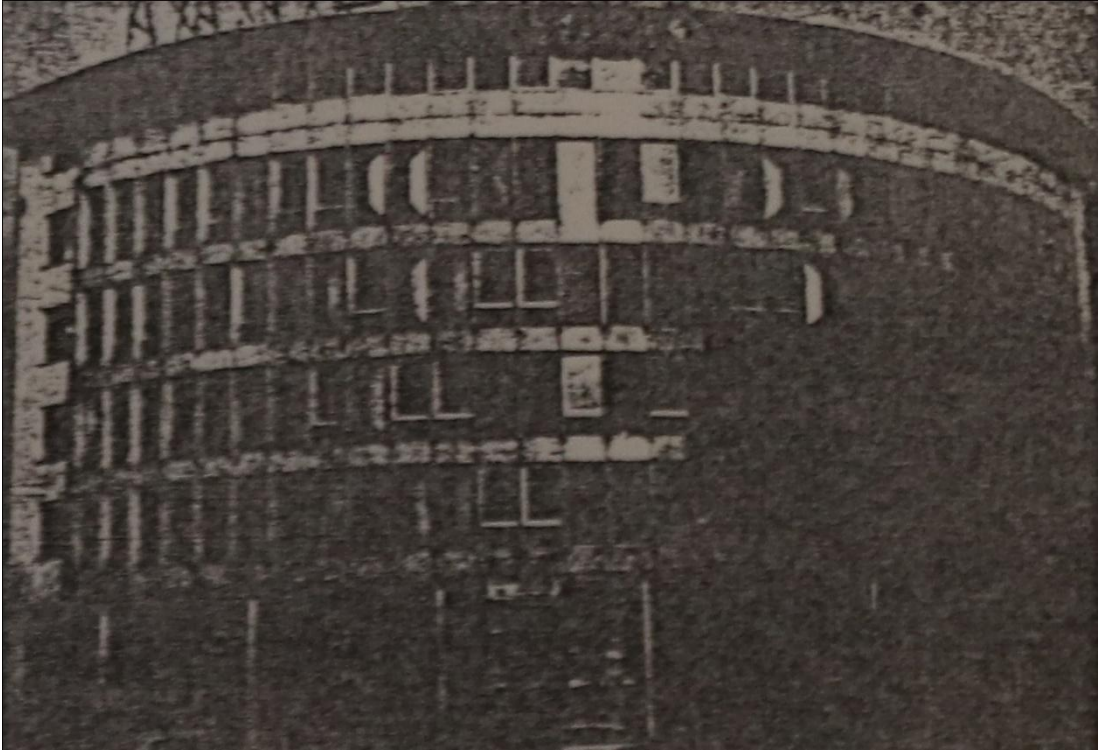
Binanın ilk kullanımında banka şubesinin iç mekanının özgünlüğüne karşılık; lojmanlarda bağımsız birimlerin çizgisel biçimde tek cephe kullanması, yetersiz iç aydınlık boşluğu, çeyrek daire planında dairenin iç dilimini kullanan bağımsız birimlerinin sorunlu plan çözümleri ve deniz cephesinde günışığı kontrolünü sağlamak için cephenin büyük ölçüde sağır bırakılması gibi problemler göze çarpmaktadır. Muhtemelen bu sorunlardan bağımsız biçimde, ekonomik ve yönetsel sebeplerle TİB de Kadıköy Şubesi'nin değişen ihtiyaçlara cevap verebilmesi için binada yenileme çalışmaları yapılması kararı almıştır. 1975 yılında ihale yapılarak inşaat Çelik Alatur kontrolörlüğünde 18 ayda gerçekleştirilmiştir. İmar durumunda değişiklik olmadığı için binanın strüktürü korunarak iç düzenlemesi ve cephesinde değişiklik yapılmıştır. En önemli değişiklik, lojman olan üst katların da şube kullanımına verilerek büroya çevrilmesi olmuştur. Giriş kat ve asma kat aktif bankacılık hizmeti vermeye devam ederken, üst katlar açık büro olarak pasif hizmetlere ayrılmıştır. Teras katı ise yemekhane olarak hizmet vermeye devam etmiştir (Alatur, 2018b).

Bu değişiklik, önceden günışığı kontrolü sağlamak için büyük oranda sağır bir cephe oluşturan cephenin ofis tipolojisine göre düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Alatur burada modüler sistem ve prefabrik yapı elemanlarını kullanmıştır. Köşebentlerle döşemeler örtülmüş, 113 santimetrelik akslarla düşey cephe elemanları kullanılarak cephe kaplanmıştır (Alatur, 1981b). Yılmaz Zenger'e sipariş edilen,⁴¹ dış yüzeyi kırma çatı şeklinde tasarlanarak mukavemeti artırılmış krem rengi fiberglas elemanlar banka için gerekli opak yüzeyi oluştururken iç mekana kontrollü günışığı alma imkanını sağlamıştır (Alatur, 2019). Alatur inşaat esnasında vinç kullanımına gerek kalmadan, bu elemanları kirişe ankre edilmiş elemanlar aracılığıyla applike ettirdiğini belirtmektedir. Bakım kolaylığı sebebiyle ahşap doğramalar alüminyum doğramalarla değiştirilmiştir (Alatur, 1981b).

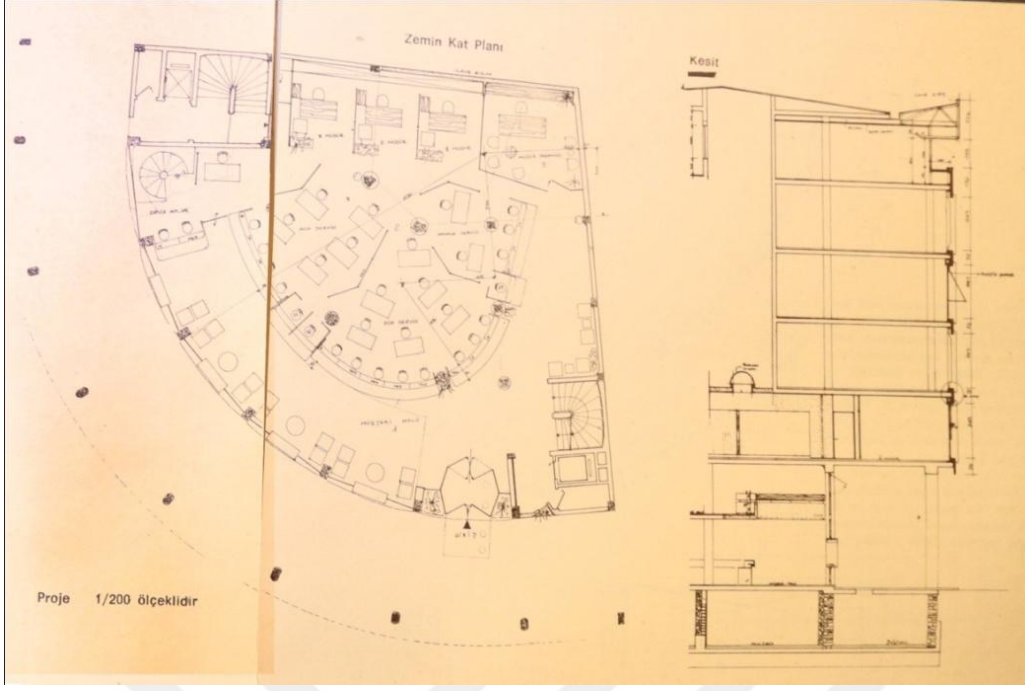
⁴¹ Alatur bu elemanların Yılmaz Zenger ya da onun önerdiği bir başka tasarımcı tarafından üretilmiş olduğunu, emin olmadığını belirtmiştir.

Şekil 4. 29. TİB Kadıköy Şubesi Tadilatı (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 30. TİB Kadıköy Şubesi, tadilattan sonra (Alatur, 1981).

Şekil 4. 31. Kadıköy Şubesi Tadilatı zemin kat planı ve kesit (Alatur, 1981).

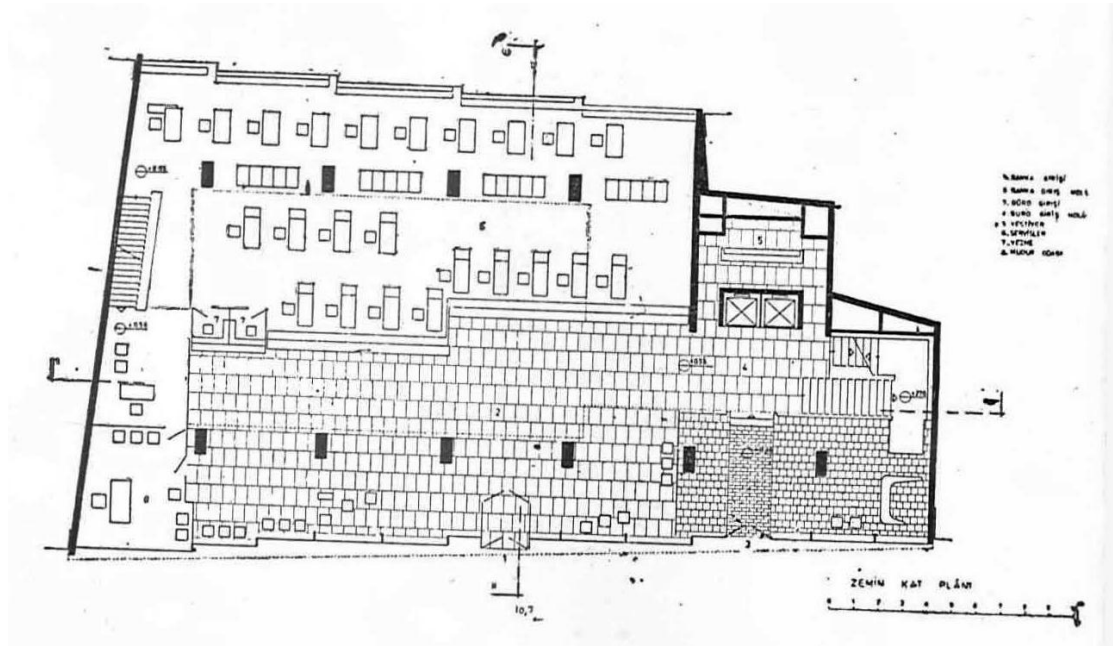

Şekil 4. 32. TİB Kadıköy Şubesi (Yandex Hava Fotoğrafı, 2019).

4.2.2. Dışbank Harbiye Şubesi ve TİB Bahçekapı Şubesi

Çelik Alatur Dışbank ve TİB'e uyguladığı iki projede, aynı prekast cephe sistemini kullanmıştır. Bunlardan Dışbank Harbiye Şubesi uygulaması 1960'lı yılların sonuna tarihlenmektedir. İnşaat halinde olan şube yapısının cephesinden memnun olmayan ve modernleştirmek isteyen müteahhit Alatur'la iletişime geçmiş, Alatur prefabrik elemanlarla cephe uygulamasını gerçekleştirmiştir (Alatur, 2019). Harbiye'de Alatur'un başa çıktığı temel sorun modern bir cephe düzeni gerçekleştirmek ve kalifiye olmayan işçilerle prekast cephe elemanı uygulamasını başarmaktı. Ancak Harbiye'deki uygulamanın getirdiği tecrübe, böyle bir yapım sistemi tercihinin pratik sebeplerden dolayı daha gerekli olduğu TİB Yenicami Şubesi'nde (Alatur, 1981a) anlam kazanmaktadır.

1968 senesinde Arkitekt Dergisi'nde TİB Yenicami Şubesi başlıklı bir projenin açıklamasında, banka için hazırlanan yedi katlı bina projesinin, Celalbey Hanı'nın yıkımının hemen ardından inşa edileceğini bildiriyordu. Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy ve Orhan Şahinler'in müellifi olduğu proje, ilginç asma katı ve serbest planlanmış açık ofisleriyle dikkat çeken, sokağa cevap verecek şekilde modüler olarak geriye çekilen rasyonel bir cephe düzenine sahiptir (Türkiye İş Bankası Projesi, 1968).

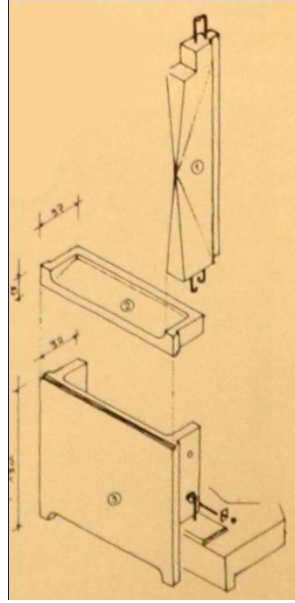
Şekil 4. 33. TİB Yenicami Şubesi'nin ilk projesi (Türkiye İş Bankası Projesi, 1968).

Takip eden yıllarda Celalbey İşhanı yıkıldığı, ancak Türkmen, Şahinler ve Şensoy tarafından hazırlanan projenin bilinmeyen bir sebepten dolayı inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Alatur'un nezaret ettiği inşaat 1976-1978 yılları arasında gerçekleşmiştir. 4.500 m² inşaat alanına sahip binanın birinci ve beşinci katları bankacılık faaliyetlerine, ara katlar büro hizmetlerine, son iki kat ise yemekhane birimlerine ayrılmıştır. Mimar, binanın programının önceden kesin olarak belirlenmemiş olduğunu ve bu nedenle farklı kullanımlar gözetilerek esnek planlandığını belirtmektedir. (Alatur, 1981a)

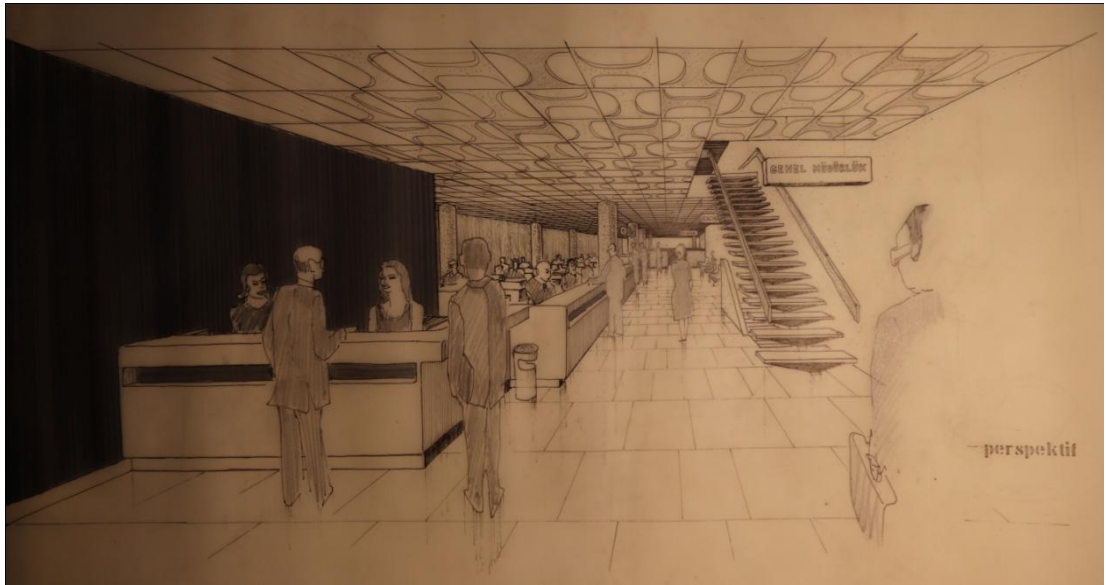
Şekil 4. 34. TİB Bahçekapı Şubesi (Alatur, 1981).

Projenin sıkışık kent dokusu içerisindeki konumundan dolayı yerinde imalatın muhtemel dezavantajları, Alatur'u üç-dört işçinin taşıyabileceği prekast cephe elemanlarını kullanmaya sevk etmiştir. Beyaz çimentolu mozaik harcı ile masif olarak dökülmüş üç tip cephe elemanı 122 santimetrelik akslara yerleşerek ana cepheyi oluşturmaktadır. Bu cephe elemanları şantiyede kalıplara dökülüp imal edilerek cepheye monte edilmiş ve bu şekilde nakliye esnasında meydana gelecek hasarlardan kaçınılmıştır. Alatur bu tip bir inşaat esnasında meydana gelebilecek hataları engellemek için, döşeme üzerine tespit edilen köşebentler vasıtasıyla, bunların üzerine monte edilen cephe elemanlarının konumlarını ayarlamayı öngörmüştür. (Alatur, 1981a)

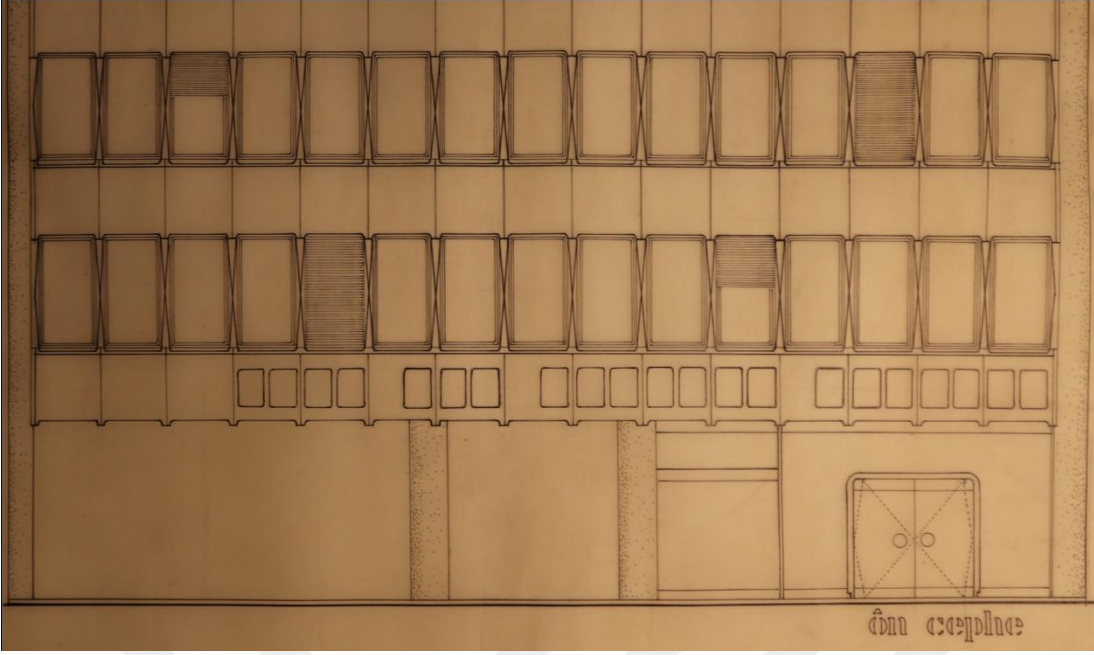

Şekil 4. 35. TİB Bahçekapı Şubesi, cephe birleşim detayı (Alatur, 1981)

Alatur'un yapıdan "Evvlece [...] bankacılık hizmetlerine tahsis edilmek üzere projelendirilen yeni bina [...]" şeklinde bahsetmesi ve yapının izdüşümünün (Şekil 4.39), 1968'de yayımlanan proje ile benzerliği (Şekil 4.33), Bahçekapı Hizmet Binası'nın da Harbiye Şubesi gibi varolan bir projede Alatur'un revizyonlar yaptığını düşündürmektedir. Ancak Eminönü'nün sıkışık kent dokusunda, yapı izdüşümünde büyük değişiklikler olamayacağı göz önüne alındığında, belgeler olmadan güvenilir bir kaniya ulaşmak zorlaşmaktadır.

Şekil 4. 36. Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye, iç mekan perspektifi, Çizim: Çelik Alatur (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

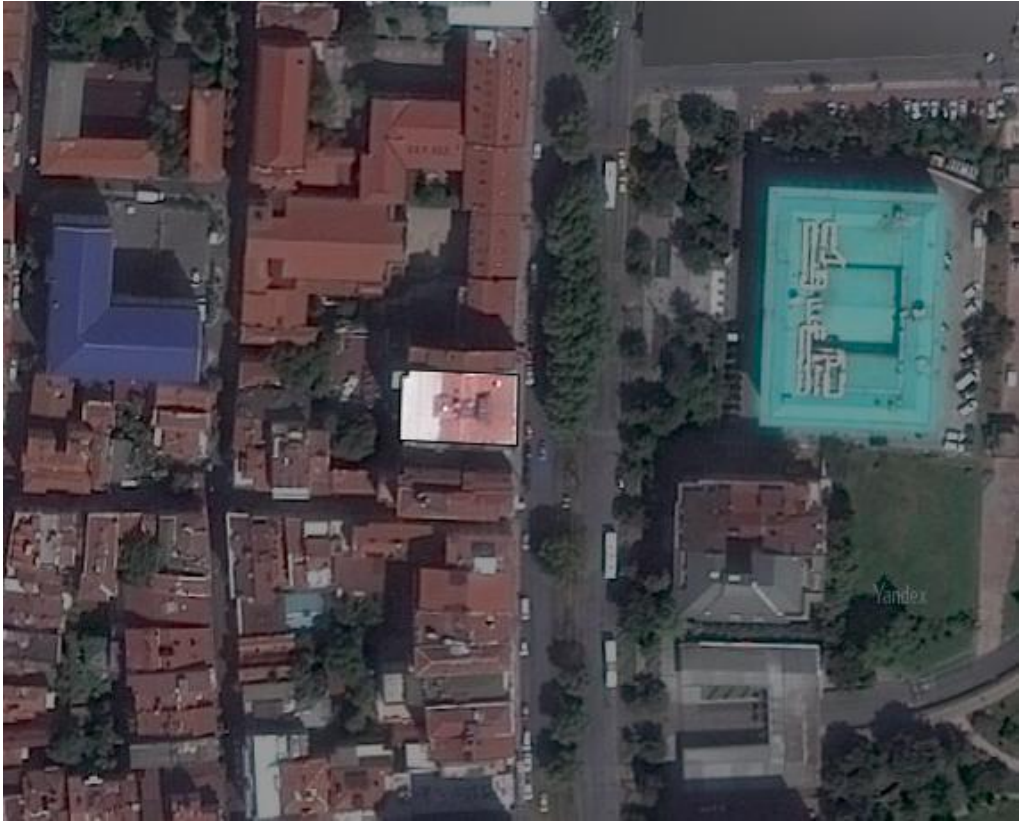
Şekil 4. 37. Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye, cephe, Çizim: Çelik Alatur (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 38. Dışbank Merkez Şubesi, Harbiye (Çelik Alatur Kişisel Arşivi).

Şekil 4. 39. Eski Dışbank Yenicami Hizmet Binası (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).

Şekil 4. 40. Eski Dışbank Harbiye Hizmet Binası (Yandex Hava Fotoğrafi, 2019).

5. SONUÇ

Bu çalışmada Çelik Alatur'un mimari üretimi, bir taraftan Alatur'un eğitimi, tecrübesi ve mesleki kaynakları, diğer taraftan ise TİB'in kurumsal kimliği çerçevesinde ve mimar-işveren ilişkisi göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Çalışmanın kurumsal kimlik merceğinde yapılmasının sebebi, tezin çıkış noktasının TİB şube yapılarında gözlemlenen dil birliği olmasıdır. Mimar-işveren ilişkisine vurgunun kaynağı ise, mimarlık ürünün sorumlusunun kim(ler) olduğu sorgulamasıdır. Sonuç ürününden ziyade süreç odaklı bir mimarlık pratiği anlayışı, bitmiş ürünün çok aktörlü bir sürecin kristalize edilmiş hali olduğunu ve bunun da ötesinde gelecekteki muhtemel değişikliklere de açık olduğunu kabul edecek, onu bilgi taşıyan maddi bir varlık olarak görecektir. Mimar açısından gerilim, modernleşmenin tanıdığı ifade özgürlüğü ve özelliğin dengeleyicisi olarak, büyük ölçekli devlet aygıtlarının varlığı olacaktır. Modern öncesi dünyada olduğu gibi mimari kompozisyonlar belirli içsel ve çığnenemez kurallara bağlı değildir, ancak bunun yerine dışsal bir takım sınırlar çizilmiştir. Yapı regülasyonları ve bunlara uygun olarak çalışmak zorunda olan Bakanlık, Belediye, Statik, Mekanik ve Elektrik projeleri çizen mühendislik bürosu göz önüne alındığında mimarın tek sorumlu olmadığı açıktır.

Bu önemli ancak görece olarak kısır kabul, bizi nihai soruna yönlendirecektir. Coğrafi ve kültürel kodlara göre değişiklik gösterse de nüfuz bölgesinde tüm yapılara etki eden ve bu sebeple mikro ölçüde düzeyici olan bu regülasyonlar arka planda duran bir pasif aktör olarak görülürse, daha aktif iki aktör belirginleşir: mimar ve işveren. Son yıllarda üzerinde durulan mimar-işveren ilişkisinin görünür kıldığı üzere mimarlık ürünü, pek çok aktörün ama özellikle de mimar ile işverenin ortak üretimi olarak kabul edilmelidir.

İşveren konumundaki TİB hakkında bir genel değerlendirme yapılacak olursa, kuruluş yıllarındaki az sayıda yeni inşa edilen şube binası ve III. Genel Müdürlük binası için Giulio Mongeri ile çalışıldığı görülmektedir. Seçmec-i-klemeci, canlandırmacı üslubuna rağmen Mongeri'nin mimarlığı modern olarak

değerlendirilmelidir. Bahsedilen modernlik özellikle yapıların planında ve mimarlık yapma biçiminde takip edilebilir. Ancak bu çıkarımların yanında en önemlisi, bankanın yeni şube yapıları için III. Umum Müdürlük binasını referans göstermesi ve aynı modernliği talep etmesidir.

Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü devletçilik politikalarının uygulandığı dönemdeyse şube sayısı bazında genişleyemeyen TİB, organizasyon yapısını geliştirmiştir. Şubeler sınıflandırılmış, yeni açılan şubeler halkın gündelik kullanımına hizmet etmek için en uygun yerlerde açılmış, şube bankacılığına geçiş yapılmıştır. Semih Rüstem'in 'kübik' Mersin Şubesi binası örneği üzerinden bankanın hakim mimarlık biçimini takip ettiğini, artık modern binalarını Kübik Mimari üslupta talep ettiğini söylemek mümkündür. 1937 yılında önemli merkezlere şube binaları yaptırma kararı alan banka yönetimi Arif Hikmet Holtay'la anlaşmıştır. Bu durum, kurumsal kimliği inşa etmek yolundaki ilk sistematik adımdır.

1944 yılından sonra yeni kurulan özel bankalar rekabet ortamı oluşturmuş ve TİB büyümeye başlamıştır. Holtay öncesi ve Holtay sonrası olarak iki alt dönemde incelenebilecek bu yıllarda 1950'li yıllara kadar Holtay'ın milli referanslar taşıyan ve vakur, prestijli bir imaj yansıtan binaları bulunmaktadır. Arkitekt Dergisi'nde işverenini eleştirse de, Holtay'ın bankayla profesyonel bir ilişki sürdürdüğü düşünülmektedir. 1950'li yıllar ise liberalleşerek dünyaya entegre olmaya başlayan ekonomisiyle biçimsel olarak ana akıma tekrar katılan Türkiye mimarlığının bir yansıması olarak görülebilir. Güzel Sanatlar Akademisi muallimleri olan Muhlis Türkmen, Halit Femir, Feridun Akozan ve Muhteşem Giray kuşağı 1960'lı yıllara kadar pek çok şube binası projelendirmiştir. Aynı yıllarda kurumsal kimliğin inşasında ikinci adım atılarak banka bünyesinde Emlak Müdürlüğü kurulmuşsa da bu birimin bütün inşai faaliyeti yüklenmesi için 1960'lı yılları beklemek gerekecektir.

Binaların kısa zaman dilimlerinde yıkılarak yeniden yapıldığı hızlı 1960-1980 döneminde TİB büyümeye devam etmiştir. Sayısal bir veri olarak 20 yıllık dönemde bir İEDB mimarının yılda 10 şubenin projelendirilmesi, ihale edilmesi ve inşaatıyla ilgilendiği görülmektedir. Tektipleşmenin olmadığı ancak modernist dilbirliğinin sağlandığı bu yıllarda IV. Genel Müdürlük yapısı tek defalık mimarlığıyla kendine özel bir yer bulur. Bu dönem aynı zamanda şube üzeri lojmanların son uygulandığı ve bazı var olan örneklerde yerlerine başka işlevlerin getirildiği, ayrıca ikramiye

apartmanları uygulamasına yasal olarak son verildiği yıllardır. Çelik Alatur'un kurumda çalıştığı bu yıllarda da modern mimarlığın talep edildiği, bunun çalışanların verimliliği için istendiği görülmektedir.

1960-1980'li yılların mimari dili, her ne kadar değişim başlasa da, bir ölçüde 1990'ların ortasına kadar korunmuştur. 1980'li yılların sonunda kurumsal kimlik çalışması yapılmış, 1990'lı yılların sonuna doğru ise İEDB tarafından yapılan çalışmayla mekansal standartlaşma sağlanarak tektipleşme tesis edilmiştir. Elektronik ve insansız sistemlerin kullanıma girdiği ve müşterilerin şubelere girdiğinde mekansal olarak bu sistemlere yönlendirildiği yıllarda; yapı malzemeleri, yalıtım malzemeleri ve iklimlendirme sistemlerindeki teknolojik gelişme bu anlamda coğrafi ve kültürel farklılıkları göz ardı eden bir tek tipleşmeyi mümkün kılmıştır.

Çelik Alatur'un, hızlı büyümenin nitelikli biçimde gerçekleştiği TİB'de aktif olarak çalıştığı dönemde dinlenme tesislerinin inşa edilmeye başlandığı, bankaya bağlı yapı kooperatifleriyle çalışanlara konut arzının sağlandığı, tüketim kooperatifinin kurulduğu, Munzam Sandık Vakfı'nın da kar amacıyla inşaat sektörüne yöneldiği, kolektif yaşamın ön plana çıktığı görülmektedir. Alatur'un bankada işe başlamasında en büyük etken Adnan Kocaaslan olmuş, İEDB Müdürü Kocaaslan daha önceden tanıdığı Alatur'un mesleki deneyimlerine göre kendisine iş vermiştir. Çalışmanın 4. bölümünün gösterdiği üzere işveren, bu örnekte mimarın deneyimine ve uzmanlığına duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Dinlenme Tesisleri konusu, Çelik Alatur'un İEDB bünyesinde birincil üretimini oluşturmaktadır. Bu ilişki bir çeşit kazan-kazan ilişkisine işaret etmektedir.

Çelik Alatur'un eğitim hayatında Kemal Ahmet Aru, Sabahtin Eyüboğlu, Robert Auzelle gibi isimler önemli yere sahiptir. Ancak Fransa'daki mesleki pratiğinde onu ilk etkileyen figür, Musée d'Art Moderne André Malraux projesinde birlikte çalıştığı Jean Prouvé olmuştur. Bu etki, Yelkenkaya Sitesi'nin konaklama birimlerinde görülebilir. Lisans eğitimi sonrasındaki yıllarda Alatur mesleki uzmanlaşmasını Akdeniz coğrafyası ve turizm üzerine odaklamış, özellikle Biset Atölyesi'ndeki çalışmaları ve edindiği tecrübe, özelleştiği alanı pekiştirmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak TİB'in, muhtemelen Cumhuriyet'le kurduğu organik bağ sebebiyle kurumun mimari temsilinde her zaman modern olanı talep ettiği görülmektedir.

Bankanın faaliyetleri arasında toplumsal fayda odaklı kolektif pratikler bulunduğu görülmektedir. Bu uygulamalarda sıranın banka çalışanları için sosyal tesisler inşa etmeye gelmesiyle Çelik Alatur'un Türkiye'ye dönmesi eşzamanlıdır. Bu açıdan banka yönetimini temsil edecek konumda olduğu söylenebilecek Adnan Kocaaslan'ın Alatur'u bankada çalışmaya ikna ettiği görülmektedir. Bu bakımdan kurumun bu mimarı özellikle seçtiği söylenebilir. Alatur'un birincil üretimini sosyal tesisler ve dinlenme tesislerinin oluşturması, mevzubahis çıkarımı destekler niteliktedir. Kocaaslan'ın Alatur'u işe almasında tek sebebin kişisel tanışıklık olmadığı, Alatur'un mesleki tecrübesinin bu pozisyon için oldukça yeterli olduğu, bu sebeple mimar seçiminin meritokratik olduğu görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında birtakım ikincil çıkarımlara da varılmıştır. Bunlardan biri, çalışılan dönemde mimarların mesleki üretimlerini gerçekleştirecekleri mecraların günümüzden farklı olması, mimarların bu konuda günümüzdekinden farklı yargılara sahip olmasıdır. Örneğin Çelik Alatur Fransa'dan Türkiye'ye döndüğü zaman, mesleki pratiğini en verimli olarak uygulayabileceği alan olarak Turizm Bakanlığı'nda çalışmayı hedeflemiştir. Alatur'un bu isteği, bir mimarın devlette istihdamı ile özel sektörde istihdamı arasındaki farkın incelenmesi için makul şüphe oluşturur. Çağdaşlarından Abdurrahman Hancı ve Melih Birsnel tam bu yıllarda Fransa'dan dönerek kendi mimari ortaklıklarında özel pratiklerine devam etmiştir. Çelik Alatur gibi uzun süreli yurtdışı tecrübeye sahip bir mimarın Türkiye'ye döndüğünde şahsi bürosunu açmaması veya bir ortaklık kurmamasını sadece kişisel eğilimleriyle açıklamak yetersiz görünmektedir. Bu konuda sağlıklı bir fikir oluşması için mevzubahis dönemde mimarların mesleki pratikleri hakkında tanıklıklar üzerinden bir çalışma yapılması yerinde olacaktır.

Bir diğer ikincil çıkarım ise, aynı mimar tarafından yayımlanan proje tanıtım metinlerinin farklı dergilerde farklı konulara odaklanmasıdır. Kendini göz önüne çıkarmayı tercih etmeyen Alatur'un mimari projeleri hakkındaki yazılar, mimarın kişisel tanışıklığı olan Zeki Sayar ve Cemil Gerçek'in teşvikiyle Arkitekt ve Mimar dergilerine gönderdiği yazılardan ve muhtemelen TİB'in talebiyle İş Dergisi'ne yolladığı bir metinden ibarettir. Bu dergilerde yayımlanan metinler üzerinden proje tanıtımlarının, mimara editör tarafından tanımlanarak, istenen formatta ve sunulmak istenen bilgileri içerecek şekilde hazırlandığı çıkarımı yapmak mümkündür. Arkitekt Dergisi projeye dair daha genel bir anlatım hedeflerken Mimar Dergisi için Cemil

Gerçek'in konstrüksiyon, detay ve sistem odaklı metinler talep ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Çelik Alatur'un süreli yayınlarda yayımlanan projelerin dikkat çekici unsurlarına göre Arkitekt'te (vaziyet planı, mimari biçimlenme vs.) veya Mimar'da (inşa sistemi, özel detaylar, pasif iklimlendirme sistemi vs.) yayımlandığı görülür.

İEDB'nin faaliyetleri üzerine mimarlık yayıncılığında ziyade bankanın süreli yayını olan İş Dergisi önemli bilgiler sunar. Bu derginin okuyucu kitlesinin banka çalışanlarından oluşması, yayımlanan metinlerin banka çalışanı düşünülerek yazıldığını gösterir ve işveren hakkında önemli veriler sağlar. Örneğin 1990'lı yıllarda başlayan tektipleşmeyle şube yapısının anonimleşmeye başlaması İş Dergisi üzerinden takip edilebilmektedir. 1990'lardan önce bir şube tanıtımında bina cephesi iyi okunur durumda, bazı durumlardaysa belirli bir mesafeden bulunduğu açık alan içerisindeki bağlamıyla sunulmaktaydı. Artık şube tanıtımlarında binanın önünde de fotoğraf çekilse o şubenin personeli ana özne haline gelmiş, şube yapısının cephesi giderek önemini yitirmiştir. Bina cephesi kadraja sığmamakta, cephe detayları fotoğraflar üzerinden okunamamaktadır. İç mekanlar ise homojenleştiği için şubeyi başka TİB şube binasından ayıracak kimlik ögesi kalmamıştır. Paralel olarak, her ne kadar Yelkenkaya ve Çeşme Dinlenme Tesisleri çalışmaya devam etse de, kolektif pratiklerin terk edilmeye başlanması, derginin yaz aylarında çıkan sayılarında sahil kasabalarındaki motellerin tanıtılması üzerinden okunabilir.

Çelik Alatur TİB'de verimli çalışma hayatı geçirmiş, mesleki uzmanlığını icra edeceği hareket alanını bulmuştur. TİB de aynı şekilde Alatur'un eğilimlerine duyarlı kalmamış, Akdeniz bölgesinde geçici/kalıcı konaklama tesisi yapılarında uzmanlığından faydalanmıştır. Alatur'un İEDB bünyesinde yazılı olmayan bir anlaşma olarak görülebilecek, çoğulcu modernist tasarım diline uygun biçimde dönemin kolektif yaşam biçimine, ekonomik, coğrafi ve kültürel etmenlere duyarlı yaklaştığı; sade biçimli tatil birimleri ve şube binaları gibi projeleri bağlamsal olarak ele alıp, sosyal tesis yapılarında özgün biçimsel bir zenginlik yakaladığı görülmektedir. Alatur'un 1980 senesindeki emekliliğinden sonra, 1990'lı yılların ortalarına kadar bankanın mimarla proje bazında çalışmaya devam etmesi, bu birlikteliğin verimliliğini gösterir niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Akşit, Ş. S.** (2010, Haziran). *Ulusalçı Mimarlık Ve Başkentte Finans Merkezi: Ankara İş Bankası Genel Müdürlüğü*. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alatur, Ç.** (1967). Yelkenkaya Sitesi. *İş Dergisi*, 22, Dergi Eki.
- Alatur, Ç.** (1970). Türkiye İş Bankası Dinlenme Tesisleri. *Arkitekt*, 339 (3), 120-127.
- Alatur, Ç.** (1971). Başak Sigorta Dinlenme Tesisleri. *Arkitekt*, 339 (3), 128-131.
- Alatur, Ç.** (1971). Namık Yolga Evi. *Arkitekt*, 344 (4), 154-155.
- Alatur, Ç.** (1981a). Bir Banka, Bahçekapı Hizmet Binası - İstanbul. *Mimar*, 81/1, 18-19.
- Alatur, Ç.** (1981b). Bir Banka, Kadıköy Şubesi - İstanbul. *Mimar*, 81/1, 20-21.
- Alatur, Ç.** (1983). Mersin Mezitli Lojman ve Sosyal Tesisleri. *Mimar*, 10, 54-61.
- Alatur, Ç.** (1992). Eve Dönüşen Oda: Taşoda. *Arredamento Mimarlık*, 1992/7, 50-63.
- Alatur, Ç.** (1993). Türkiye İş Bankası Anamur Dinlenme Tesisleri Avan Proje İzah Raporu. Türkiye İş Bankası.
- Alatur, Ç.** (2018a). Kişisel Görüşme, 29 Kasım, İstanbul.
- Alatur, Ç.** (2018b). Kişisel Görüşme, 7 Aralık, İstanbul.
- Alatur, Ç.** (2019). Kişisel Görüşme, 29 Mart, İstanbul.
- Alatur, Ç.** (t.y.) Şişecam Pendik Sosyal Tesisleri Mimari Projesi İzah Raporu. İstanbul: Şişecam.
- Ankara Şubemiz Restore Edildi.** (1989). *İş Dergisi*, 276, 4-5.
- Arû, K. A.** (1951). *İkinci Dünya Harbinden Sonra Garp Avrupasında Mesken Problemi*. İstanbul: İTÜ.
- Arû, K. A.** (2001). *Kemal Ahmet Arû: Bir Üniversite Hocasının Yaşamının 80 Yılı*. İstanbul: YEM.
- Ayvalıklıların Her Zaman Hatırlayacağı Meliha Alatur Cumhuriyet Kadınlarının İnançlı Bir Temsilcisiydi.** (2018). *Ayvalık Dergisi*, 43, 24-25.
- Bankamızdan Haberler.** (1968). *İş Dergisi*, 29, 9.
- Bilge, N. A.** (2017). *Paul Bonatz'ın Türkiye Yılları*. (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Binamızın Mimarlarıyla Bir Görüşme.** (1976). *İş Dergisi*, 115, 26-27.
- Boratav, K.** (2008). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007* (12.bs.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

- Bozdoğan, S.** (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (3. bs.). İstanbul: Metis yayıncılık.
- Böke, A.** (1967). Van Şubemiz. *İş Dergisi*, 20, 6, 28.
- Böke, A., & Sargın, Y.** (1978). Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük Binası Ankara. *Arkitekt*, 369 (1), 4-8.
- Bruno, J.-C., Morelli, J., & Bron, C.** (2008a). Ensembles et Résidences (1945-1975) sur le territoire Toulon Provence Méditerranée – Var Notice Monographiques Hyères - *L'Oasis*. Mart 25, 2019 tarihinde alındı <http://www.culture.gouv.fr/Regions/Drac-Provence-Alpes-Cote-d-Azur/Politique-et-actions-culturelles/Architecture-contemporaine-remarquable/Les-etudes/Toulon-Provence-Mediterranee-ensembles-et-residences-de-la-periode-1945-1975/Ensembles-et-residences/Sele>
- Bruno, J.-C., Morelli, J., & Bron, C.** (2008b). Ensembles et Résidences de la période 1945/1975 sur le territoire de Toulon Provence Méditerranée. Mart 25, 2019 tarihinde alındı http://www.culture.gouv.fr/content/download/54544/423606/version/1/file/presentation_xxe_tpm.pdf
- Carrasco, D. M.** (2018). *Diplômes et Diplômés en Urbanisme: Paris 1919 – 1969*. (Doktora tezi). l'Université Paris Nanterre, Paris.
- Cevdet İşeri'yle Röportaj.** (1980). *İş Dergisi*, 168, 7-8.
- Doğancı, P., Erol, A., Giritlioğlu, S., & Özedeş, C.** (1957). Türkiye İş Bankası A. Ş. Kadıköy Şube ve Lojman Binası. *Arkitekt*, 287 (2), 51-55.
- Erden, T.** (1967). Başlıksız. *İş Dergisi*, 26, 16, 29.
- Erkman, K.** (1964, Mart). Türkiye İş Bankası A. Ş. İkraniye Apartmanları Mahallesi. *Arkitekt*, 317 (4), 145-149.
- Erkman, K.** (1997). Karşıyaka İş Bankası. *Ege Mimarlık*, 23 (2), 43-45.
- Femir, H., & Akozan, F.** (1954). Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şubesinin Yeni Binası. *Arkitekt*, 269-272 (03-06), 51-56.
- Femir, H., & Akozan, F.** (1955). Türkiye İş Bankası Küçük Ajans Binaları. *Arkitekt*, 255-258 (01-04), 26-31.
- Genç, U. D.** (2001). *Ege Bölgesi'ndeki Tarihi Banka Yapıları (1915-1930)*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gümüş, M. D.** (2014). Unutulmuş Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarı: Semih Rüstem Temel. E. Işın, B. Tanman, & F. G. Tanman (Ed.) içinde, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı* (s. 227-234). İstanbul: Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Haberler.** (1988). *İş Dergisi*, 259, 7.
- Haberlerimiz.** (1965). *İş Dergisi*, 1, 6.
- Holtay, A. H.** (1936,). Ziraat Bankası Şubesi. *Arkitekt*, 72 (12), 325-327.
- Holtay, A. H.** (1949a). Samsun İş Bankası Binası. *Arkitekt*, 209-210 (05-06), 100-102, 112.

- Holtay, A. H.** (1949b). Mersin İş Bankası Binası. *Arkitekt*, 211-214 (08-10), 150-153.
- Holtay, A. H.** (1951). Bursa Türkiye İş Bankası. *Arkitekt*, 233-236 (05-08), 98-102.
- Holtay, A. H.** (1952a). Malatya İş Bankası Binası. *Arkitekt*, 241-242 (01-02), 5-7.
- Holtay, A. H.** (1952b). İş Bankası Arşiv Binası. *Arkitekt*, 249-252 (05-08), 111-114.
- İşık İnce Yapı Elemanları İnşaat ve Ticaret A.Ş.** (1998). *Referans Kitabı*. İstanbul.
- İnceoğlu, N.** (2018). *Yalnızlar: 1940-60 Arası Türkiye Mimarlık Ortamına Bir Yolculuk* (3.bs.). İstanbul: YEM Yayın.
- İstanbul "Cam Tacını" 1992'de Giyecek.** (1989). *İş Dergisi*, 269, 5.
- İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 231. Yılı.** (2004). İstanbul: İTÜ Yayınları.
- İş Bankası İkramiye Evleri.** (1952). *Arkitekt*, 253-254 (09-10), 182-184.
- İşeri, C.** (1975). Açılışının 50. Yılında İzmir Şubemiz. *İş Dergisi*, 109, 6-7.
- İşeri, C.** (1977). Karadeniz Bölge Müdürlüğü ve Trabzon Merkez Şubemiz. *İş Dergisi*, 126-127, 4-5.
- İş'ten Size.** (1979). *İş Dergisi*, 151, 3.
- Jolé, M.** (2016). *Histoire turque de l'Institut d'urbanisme de Paris*. İstanbul: Institut français d'études anatoliennes.
- Kocabaşoğlu, U., Sak, G., Sönmez, S., Erkal, F., Gökmen, Ö., Şeker, N., vd.** (2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küreğibüyük, Z. İ.** (2011). *Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Bağlamında Arif Hikmet Holtay*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lâ'lı, K.** (1966). Bankamız Nasıl Gelişti? *İş Dergisi*, 13, 18-19, 25.
- Mortaş, A.** (1948). Ankara Tasarruf Evleri. *Arkitekt*, 193-194 (01-02), 10-15.
- Mortaş, A.** (1949). İş Bankası Piyango Evi. *Arkitekt*, 207-208 (03-04), 54-55.
- Mortaş, A.** (1950a). İş Bankası Piyango Evleri. *Arkitekt*, 217-218 (01-02), 10-11.
- Mortaş, A.** (1950b). Büyük Adada İki Piyango Evi. *Arkitekt*, 217-218 (01-02), 13-14.
- Odile, J.** (2012). Archives Départementales du Var: Robert Biset et le département du Var. *Colonnes*, 28, 30-32.
- Omurtag, T.** (1969). Şube Yapılarımız. *İş Dergisi*, 39, 20-21.
- Örnek Binamız ve Yangın Semineri...** (1982). *İş Dergisi*, 193, 7.
- Özcan, Ö.** (2002). *Türkiye'deki Banka Binalarının, Mimari Mekan ve Büro Tasarım Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdamar, E. G.** (2016). Unemployed in the Summer: Pamphlets from the Waterfront. *Visual Communication* 15 (2), 135-146.

- de Raedt, K.** (2015). Fria New Town. *Delft Architectural Studies on Housing*, 12-13, 174-183.
- Rausch, C.** (2018). Maisons Tropicales/Maisons Coloniales: contesting technologies of authenticity and value in Niamey, Brazzaville, Paris, New York and Venice. *International Journal of Heritage Studies*, 24 (1), 83-100.
- Refik, S.** (1934). İş Bankası Sergisi. *Arkitekt*, 43 (07), 203-206.
- Rudolph, N.** (2015). *At Home in Postwar France: Modern Mass Housing and the Right to Comfort*. New York City: Berghahn Books.
- Rutkay, U.** (1988). Eşitler Arasında, "En İyi" Olmak. *İş Dergisi*, 261, 9.
- Rutkay, U.** (1988). Kurumsal Kimlik: Yeni Yıla Yeni Bir Kimlikle Gireceğiz. *İş Dergisi*, 263, 5.
- Samsun Şubemiz.** (1966). *İş Dergisi*, 14, 10.
- Semih Rüstem** (1932). İş Bankası Şubesi. *Arkitekt*, 19-20 (07-08) , 224.
- Sizyek, G.** (2009). *Kurumsal Kimlik Kavramının Banka Şubelerinde İç Mekan Tasarımına Etkisi ve Tasarım/Uygulama İçin Endüstrileşme Yaklaşımı*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, M., & Tapan, M.** (1973). *50 Yılın Türk Mimarisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şener, M.** (2016). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ziraat Bankası ve İş Bankası Hizmet Binaları: Milli Mimarlık ve Banka Yapıları. *Tarih ve Uygarlık İstanbul, Ekim*, 205-227.
- Şube Binalarımız.** (1967). *İş Dergisi*, 26, 2.
- Şumnu, U.** (2014). Ankara'daki (İş Bankası) İkraniye Evleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 51-73.
- Şumnu, U.** (2012). Lemi Varnalı ve İş Bankası Evleri. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 100 (09), 40-43.
- Tartan, H.** (1966). İkraniye Çekilişi. *İş Dergisi*, 14 , 14.
- Taşdemir, S.** (2017). Halkevlerinin Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Ayvalık Halkevi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 34 (17), 215-238.
- Tekeli, D.** (2000). Türkiye'de Yabancı Mimarlar Sorununun Dünü, Bugünü, Yarını. *Ege Mimarlık*, 36, 16-19.
- Türkiye İş Bankası Banka, Otel ve Sinema Binası Proje Müsabakası.** (1955). *Arkitekt*, 281 (03), 104-115.
- Türkiye İş Bankası.** (1968). Kapak. *İş Dergisi*, 32.
- Türkmen, M.** (1955). Türkiye İş Bankası Galatasaray Şubesi. *Arkitekt*, 279 (01), 12-16.
- Türkmen, M., & Giray, M.** (1956). Türkiye İş Bankası T. A. Ş. Pangaltı Şube Binası. *Arkitekt*, 281 (03), 52-56.
- Türkmen, M., Şensoy, H., & Şahinler, O.** (1968). Türkiye İş Bankası Projesi. *Arkitekt*, 331 (03), 108-109.

- Varnalı, L.** (1965). Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük Kabataş Hizmet Binası. *Arkitekt*, 319 (02), 59-62.
- Yelkenkayamız.** (1969). *İş Dergisi*, 36, 8-10.
- Yeni Genel Müdürlük Yapımız.** (1976, Aralık). *İş Dergisi*, 124, 20-25.
- Yeni Genel Müdürlük Yapımızın Açılış Kokteyli.** (1976). *İş Dergisi*, 124, 10-15 .
- Yeni İnşa Edilecek Türkiye İş Bankası Genel Müdürlük Binası Hakkında.** (1971). *İş Dergisi*, 60-61, 4-5.
- Yılmaz, A.** (1981). Sandıklarımız ve Getirdikleri... *İş Dergisi*, 177, 18-26.
- Yılmaz, A.** (1992). Bankamız Mimari Çalışmalarına Bir Bakış. *İş Dergisi*, 304, 16-18.
- 1967 Yılı 15 Milyonluk İkramiye Plânının İlk Çekilişi.** (1967). *İş Dergisi*, 23-24, 15.
- Url-1 Tarihın Sessiz Tanıkları.** (t.y.). <https://www.tibasvakfi.org.tr/TR/docs/tarihin_sessiz_taniklari.pdf> erişim tarihi 05.10.2018
- Url-2 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ek Binası.** (t.y.). TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi: <<http://www.mimarlarodasiankara.org/yarismalardizini/?durum=info&yid=117>>, erişim tarihi 29.10.2018.
- Url-3 About MuMA.** (t.y.). <<http://www.muma-lehavre.fr/en/museum/muma/the-site>> erişim tarihi 23.03.2019

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Taybuğa Aybars MAMALI
Doğum Tarihi ve Yeri : 19.12.1990, İZMİR
E-posta : taybuga.aybars.mamali@msgsu.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2016, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2013-2014 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yapı Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde yeşil bina sertifikalandırma sistemleri üzerine çalıştı.
- 2017 yılından bu yana Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor.
- Bruno Taut Evinde, Retrospektif Sergisi (Küratör: Arş. Gör. Mehmet Sinan Tarakcıoğlu). 30 Ekim 2018, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimar Sinan Salonu.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Pekmezci, Y.T. & Mamalı, T.A.** (2018). New Approach to Architectural Design Education. In Auer M.E., Guralnick, D. & Simonics, I. (Eds.), *Teaching and Learning in a Digital World. ICL 2017. Advances in Intelligent Systems and Computing*, Springer, Cham, vol 715. (pp. 528-533), Hungary: Budapest, 2017 September 27-29.
- **Mamalı, T.A.** (2018, Nisan). Rıfat Yalman Evi [Öz]. DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XIV konferansında sunulan bildiri, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.